

Cultuureducatie
met
Kwaliteit

Kijk eens water kan

Terugblik op 4 jaar Cmk

Cultuur
educa-
tie
met
Kwali-
teit

Inhoud

Kijk eens
wat er kan

3

Wat hebben
we bereikt?
(van 2017-2019)

6

Trends in
Cultuureducatie

110

Cultuureducatie
met Kwaliteit:
beleid door de
jaren heen

4

Acht
terugkerende
thema's

8

Van visie naar
ontwikkelingen

114

Alle 47
programma's
uitgelicht

12

Colofon

116

Kijk eens wat er kan

Kijk eens wat er kan. Dit was de slogan van Cultuureducatie met Kwaliteit in 2016, aan het begin van de afgelopen periode. Een zin die volgens ons goed vat waar CmK voor staat. Voor mogelijkheden, groei, ontwikkeling en het ontdekken van talenten. Ook een zin die goed past bij deze publicatie. Een waaier aan mooie voorbeelden en ervaringen van de belangrijkste spelers in CmK in de afgelopen vier jaar.

Voor je ligt maar een van de mogelijke samenvattingen van de afgelopen vier jaar Cultuureducatie met Kwaliteit. Een samenvatting waarin elke penvoerder een eigen verhaal vertelt. Een eigen overwinning, een eigen moment van trots. Door dit allemaal samengevoegd te zien, konden wij ook niets anders voelen dan trots. Deze verzameling verhalen van toegewijde, professionele en hardwerkende penvoerders laat zien hoe breed en belangrijk dit landelijke programma is.

Dat neemt niet weg dat er nog veel meer te vertellen is. Elk verhaal is er immers maar één. Eén keuze uit een veel breder aanbod. Want binnen Cultuureducatie met Kwaliteit werken culturele instellingen, scholen, gemeentes, provincies en nog veel meer partners nu al acht jaar samen om te zorgen dat goede cultuureducatie voor alle kinderen in Nederland vanzelfsprekend onderdeel is van hun schooldag. In die jaren zijn tal van bijzondere en inspirerende lessen gegeven, publicaties gemaakt, leraren begeleid en opgeleid, ict'ers gestart die hun expertise hebben gedeeld. En natuurlijk zijn vooral veel kinderen bereikt. Kinderen die mede door cultuureducatie opgroeien tot kritische, veerkrachtige volwassenen die klaar zijn voor de uitdagingen die zij in deze snel veranderende wereld tegenkomen.

In deze periode zijn belangrijke stappen gezet om de kwaliteit van cultuureducatie te verbeteren. We zien dat penvoerders, scholen en culturele instellingen elkaar beter kennen en zich vooral ge-

richt hebben op samenwerking en onderlinge versterking, met respect en begrip voor elkaars situatie. Juist die samenwerking is de kracht van CmK. Van kleine gemeentes tot grote steden, overal in Nederland werken mensen samen aan hetzelfde doel. Ook het Ministerie van OCW, LKCA en het Fonds voor Cultuurparticipatie werken als organiserende partijen al acht jaar nauw samen in het programma. In die acht jaar is bij ons en in het veld veel kennis en expertise opgebouwd. Bouwstenen die we de komende vier jaar zullen inzetten tijdens de derde periode Cultuureducatie met Kwaliteit.

Ook de komende vier jaar zetten we met z'n allen de schouders er weer onder. De COVID19 pandemie zal waarschijnlijk nog voor extra uitdagingen zorgen. Maar waar de effecten van de pandemie enerzijds de kwetsbaarheid van de ontwikkelde samenwerking tussen scholen en culturele instellingen laten zien, bewijzen zij anderzijds juist ook de waarde van een langdurige samenwerking met bekende partners. Scholen werden voorzichtiger met het toelaten van anderen dan de eigen docenten binnen de school, maar maakten vaak een uitzondering voor culturele partners met wie ze al langer samenwerkten. Een belangrijk resultaat van de langdurige samenwerking die in het programma is opgebouwd.

En dat kenmerkt volgens ons het programma. Samen zoeken naar oplossingen, uitproberen, soms falen en dan weer een stap vooruit zetten. Allemaal gedreven door de onderliggende waarde: het belang en de kracht van cultuur in het leven van kinderen. Het is dan ook niet alleen met trots, maar ook met plezier dat we de komende vier jaar weer mogen samenwerken in dit programma. Zo werken we samen aan het onderwijs van nu.

De leden van het Programmteam CmK,

OCW: Esther en Semra
LKCA: Marlies, Ronald, Soenita en Vera
Fonds voor Cultuurparticipatie: Elgar en Natasja

Cultuureducatie met Kwaliteit: beleid door de jaren heen

Marlies Tal

De essentiële bijdrage van cultuur aan de ontwikkeling van kinderen en jongeren erkent de overheid al jaren. Ook dat kwalitatief onderwijs en de samenwerking tussen onderwijs en culturele instelling daarbij cruciaal zijn. Welke keuzes stonden in CmK II centraal en voor welke focus kiezen we in CmK III? En hoe is dit geregeld?

Al vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw bestaan er beleidsprojecten cultuureducatie om de samenwerking tussen culturele instellingen en scholen te verbeteren. Het programma Cultuur en School (1997-2012) bijvoorbeeld. Dit programma slaagde er gedeeltelijk in het doel te bereiken: het onderwijs maakte wel kennis met cultuur maar van samenwerking was niet echt sprake.

Met het programma Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK) zet het Ministerie van OCW zich daarom vanaf 2013 in om een stevig fundament voor cultuureducatie te ontwikkelen voor kinderen en jongeren, en om de samenwerking tussen scholen en culturele instellingen te intensiveren.

Het programma zet zich ook in om de rolverdeling te verbeteren tussen enerzijds de verschillende overheden - het rijk is samen met provincies en gemeenten financieel verantwoordelijk voor cultuur en onderwijs en de overheden werken samen met de lokale of regionale penvoerder - en anderzijds tussen school en culturele instelling - niet het aanbod van culturele instellingen staat centraal maar de vraag van scholen. Overheden en onderwijs hebben hiervoor een inspanningsverplichting tot 2023 vastgelegd in het Bestuurlijk Kader Cultuur en Onderwijs. Dit betekent dat het cultuurgeld naar rato van inwoneraantal naar lokale en provinciale culturele instellingen gaat, en dat provincies en gemeenten eenzelfde bedrag beschikbaar stellen (matchen). Het bijzondere van dit programma en de regeling is dat culturele instellingen cultuurgeld vooral inzetten in het onderwijs, en dat het geld via het onderwijs weer terugvloeit naar de culturele omgeving. Samen met andere gelden (cultuurbudget via de prestatiebox en onderwijsgeld via de voormalige Londo-gelden, soms aangevuld met overheidsgeld via bv. onderwijsachterstandenbeleid) ontstaat er budget voor cultuureducatie en voor culturele aanbieders.

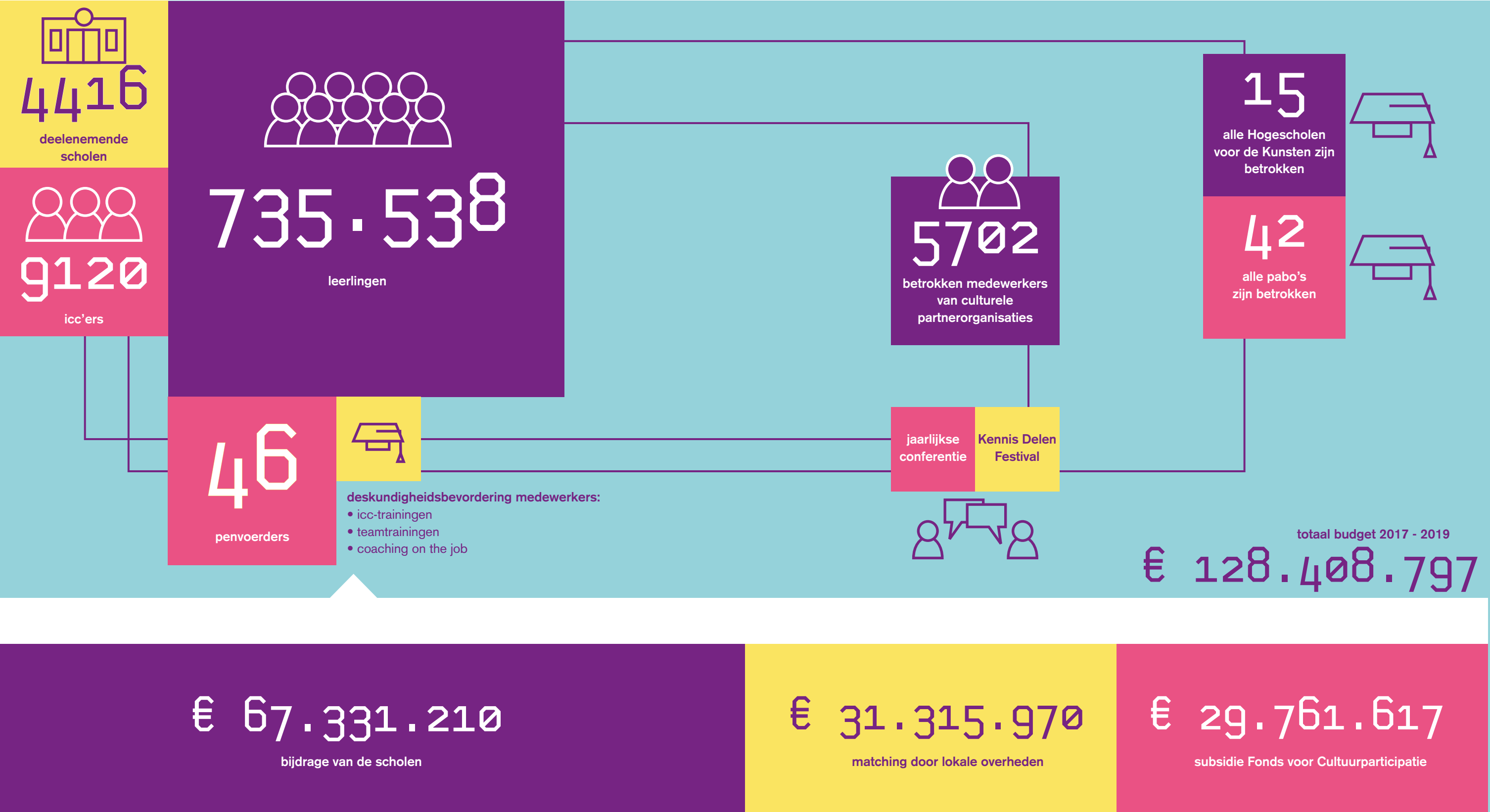
In de eerste CmK-periode draaide het vooral om de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen, deskundigheidsbevordering, samenwerking tussen school en lokale culturele omgeving en de ontwikkeling van beoordelingsinstrumenten. In de tweede periode ligt de nadruk op verdieping, verankering en het vergroten van het bereik onder scholen. Het subsidiebedrag per inwoner is € 0,55 per inwoner. Voor Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Maastricht, Arnhem, Enschede, Almere en Groningen ligt het bedrag hoger (€ 0,79) vanwege de ingewikkelde problematiek in grote steden.

Culturele instellingen, als penvoerder benoemd door provincie of 90.000+ gemeente, konden voor CmK II subsidieaanvragen indienen voor vier jaar voor de volgende activiteiten:

- implementatie, verdieping en ontwikkeling van het curriculum voor het leergebied kunstzinnige oriëntatie, met het doel doorlopende leerlijnen te verankeren in het onderwijs;
- de inhoudelijke deskundigheid versterken van leerkrachten, vakdocenten en educatief medewerkers op het gebied van cultuureducatie;
- de relatie van de school met de culturele en sociale omgeving versterken, met het doel de kunstzinnige en culturele ontwikkeling van leerlingen te bevorderen.

In de komende CmK-periode (2021-2024) blijven de uitgangspunten gelijk, maar is er geen verschil meer in het subsidiebedrag per inwoner tussen gemeenten, steden en provincies, op voorwaarde dat zij het beschikbaar gestelde bedrag kunnen matchen. In deze derde CmK-periode is ook extra aandacht voor scholen die nog niet meedoen in het primair en speciaal onderwijs, en komen er ruimere subsidiemogelijkheden voor het voortgezet onderwijs en het mbo. Daarnaast is er meer aandacht voor de verbinding met de buitenschoolse cultuureducatie, zowel in de voorschoolse periode als in de BSO, en voor de verbinding met culturele aanbieders in de vrije tijd. Daarnaast is vernieuwing van het Bestuurlijk Kader aan de orde.

Wat hebben we bereikt? [van 2017-2019*]

*Het laatste jaar is nog niet meegenomen in deze cijfers

Acht terugkerende thema's

Ronald Kox en Marlies Tal

Ervaringen uit de 47 praktijkvoorbeelden

'Kunst en onderwijs lijken soms tegenpolen. Waar binnen onderwijs een vaste structuur en regels belangrijk zijn en er naar antwoorden wordt gezocht, doet kunst juist het tegenovergestelde. Kunst ontregelt, creëert chaos en roept kinderen op om kritisch na te denken en nog meer vragen te stellen. Hoe breng je dat samen in één programma?' aldus Kunst is dichterbij dan je denkt (KIDD) uit Almere. De 47 uitgelichte voorbeelden van deze publicatie laten een waaier aan mooie praktijken zien waarin de verschillende doelen van het programma terugkomen: curriculumontwikkeling, deskundigheidsbevordering en samenwerking met de culturele omgeving. Ze bieden een inkijkje in het effect van het programma op onderwijs en culturele partijen.

Waar de eerste periode Cultuureducatie met Kwaliteit zich vooral kenmerkte door de zoektocht naar samenwerking tussen onderwijs en culturele omgeving en de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen in soorten en maten, laat deze tweede periode zien dat penvoerders, scholen en culturele instellingen elkaar al beter kennen en zich vooral gericht hebben op samenwerking en onderlinge versterking, met respect en begrip voor elkaars situatie.

Er is veel geleerd. Hoe je draagvlak creëert en behoudt bijvoorbeeld, wat er nodig is voor effectieve samenwerking, welke aanpak de meeste kans op succes biedt en aan welke randvoorwaarden je moet voldoen. Ook was er veel aandacht voor een meer integrale aanpak, zowel binnen de kunstvakken als gecombineerd met andere vakken en leergebieden. De relatie met culturele activiteiten in de omgeving van de school is op veel plaatsen verbeterd en verschillende instrumenten hebben hun waarde in de praktijk bewezen. Deze acht terugkerende thema's lichten we hierna toe waarbij de nummers verwijzen naar de portretten waar je hier meer over kunt lezen.

1 Draagvlak

Draagvlak blijft een belangrijke voorwaarde om de kwaliteit van cultuureducatie te kunnen versterken, maar op scholen, bij directies en besturen is dat nog lang niet altijd vanzelfsprekend. Lees bijvoorbeeld de portretten van penvoerders uit Parkstad Limburg (17), Helmond (22), Breda (23), Noord-Holland (24), Haarlem (27) en Amsterdam (28). Ook draagvlak onder leerlingen, ouders en de culturele omgeving is essentieel.

Bij veel projecten pakken icc'ers deze rol om draagvlak te creëren goed op, soms tegen de wind in maar altijd vol overtuiging en passie. Zie de portretten uit Haarlemmermeer (29), Hengelo (33), Leiden (41) en Westland (47). Ook ouders zijn vaker betrokken, maar er is nog veel te winnen. Zie de portretten van penvoerders uit Drenthe (1) en Maastricht (14). Als penvoerder heb je hierbij een belangrijke rol. Zie portretten uit Breda (23) en Noord-Holland (24). Je hebt het overzicht, weet waar het nog aan draagvlak ontbreekt en hoe je scholen kunt ondersteunen om daaraan te werken – bijvoorbeeld door icc'ers van elkaar te laten leren. Er zijn al mooie stappen gezet, maar er is meer mogelijk.

2 Aanpak

De beschreven verhalen laten zien dat cultuureducatie vooral beleefd en gedaan moet worden. Niet te lang praten, maar vooral doen, met de deskundigheid van de leerkracht als basis en de eigen praktijk van de school als uitgangspunt. Zoals in Venlo (15) en Midden-Limburg (16). Actie vóór reflectie, maar wel met voldoende ontwerp-, overleg-, instructie- en evaluatiemomenten zodat het proces voort blijft gaan en inzichtelijk blijft. Zie Groningen (11). Of het nu gaat om leerkrachten en vakdocenten of om ouders en leerlingen, penvoerders kunnen zorgen voor een brede dialoog die leidt tot de ontwikkeling van goede cultuureducatie. Zie Breda (23), Haarlem (27) of Delft (43). Vooral korte en praktische werkoverleggen zijn effectief. Het lukt niet altijd overlegmomenten af te stemmen met scholen, maar bij de meeste projecten ontstaat steeds meer een gezamenlijke aanpak.

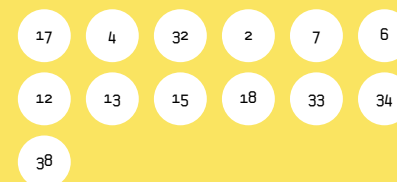

3 Deskundigheidsbevordering

Bij veel projecten zijn niet alleen scholen maar ook culturele partners, zoals amateurverenigingen, erfgoedinstellingen, podia of individuele kunstenaars betrokken. Zoals bij Parkstad Limburg (17). Partners die elk een andere aanpak nodig hebben. Mooi te zien dat het soms lukt om de mogelijkheden te bundelen en bijvoorbeeld gezamenlijke deskundigheidsbevordering te ontwikkelen voor leerkrachten, vakdocenten en kunstenaars, met voor elk specifieke onderwerpen of thema's, zoals in Friesland (4) en Deventer (32). Of om op schoolniveau deskundigheidsbevordering in te zetten om groepsoverstijgend te kunnen werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen en de groep.

Op verschillende CmK-scholen worden leerkrachten begeleid door vakdocenten. Eerst doet de vakdocent de lessen voor, daarna doen leerkracht en vakdocent het samen, en uiteindelijk geeft de leerkracht de lessen zelfstandig. Zo krijgen leerkrachten vertrouwen en ontwikkelen zij vaardigheden om zelf een kunstvak te kunnen geven. Zie Flevoland (2), Ede (7) en Sittard-Geleen (17).

Ten slotte wordt samenwerking met pabo's gezocht voor de ontwikkeling van het zittende personeel. Lees erover in portretten uit Gelderland (6), Limburg (12), Sittard-Geleen (13), Venlo (15), Noord-Brabant (18), Hengelo (33), Zwolle (34) en Zeeland (38).

4
Integratie en samenhang

Scholen hebben veel behoefte om cultuureducatie inhoudelijk met andere gebieden te verbinden, zoals met taalontwikkeling – Groningen (11), Tilburg (21), Dordrecht (40) – sociaal-emotionele ontwikkeling – Sittard-Geleen (13), Tilburg (21), Dordrecht (40) – sport – Amersfoort (37) – of milieu en techniek – Tilburg (21)). Sommige programma's spelen hier specifiek op in en benoemen de creatieve vermogens, zoals creatief doen, creatief denken, verbeeldingskracht, omgevingsgerichtheid of reflecteren op jezelf. Zie Flevoland (2), Almere (3), Gelderland (6), Noord-Brabant (18), Utrecht (36) en Rotterdam (44). Andere programma's koppelen cultuureducatie aan een specifieke theorie, zoals de Mindsettheorie van Carol Dweck (Amersfoort (37)), of aan werkwijzen als Visual Thinking Strategy (VTS) (Leiden (41)). Ook zijn er programma's die kunst en cultuur koppelen aan media- en taaleducatie, techniekeducatie, amateurkunst en buurtcultuur. Zie Friesland (1) en Zwolle (34).

Zo'n verbinding is vooral succesvol als die integraal onderdeel wordt van het curriculum. Op die manier wordt cultuureducatie opgenomen in de brede context van de ontwikkeling van leerlingen of als verrijking van een ander leergebied als taal. Er zijn ook mooie voorbeelden van scholen die cultuureducatie inzetten om kansenongelijkheid en armoede tegen te gaan en die daarvoor gebruik maken van een goed buitenschools programma. Zie Arnhem (9).

- 112140132137
- 236183644
- 411349

5
Begeleiding en samenwerking

Bij veel projecten werken culturele instellingen en scholen samen met culturele partners, kunstenaars of vakdocenten. Penvoerders hebben daarbij een belangrijke rol als intermediair om wensen, verwachtingen en belangen op elkaar af te stemmen. Soms gaat dat meer over het begeleiden van processen om anderen te laten samenwerken zoals je kunt lezen in de portretten van Almere (3), Gelderland (6), Arnhem (9), Limburg (12), Sittard-Geleen (13), Maastricht (14), Parkstad Limburg (17), Zaanstad (26), Amsterdam (28), Overijssel (30), Zwolle (34), Zeeland (38), Dordrecht (40), Leiden (41), Den Haag (42) en Westland (47). Soms ondersteunt de penvoerder het samenwerkingsproces zoals je kunt lezen in portretten uit Flevoland (2), Helmond (22), Breda (23), Haarlem (27), Enschede (31), Zuid-Holland (39), Rotterdam (44), Zoetermeer (45) en Midden-Holland (46). Je merkt dat de verschillende betrokken partijen elkaar gaandeweg beter begrijpen en elkaars taal leren spreken. Een mooie ontwikkeling.

- 369121314
- 172628303438
- 40414247222
- 232731394445
- 46

6
Randvoorwaarden

Het ene project is het andere niet en elk programma kent andere randvoorwaarden. Penvoerders spelen hierbij een belangrijke rol. Sommige activiteiten of doelgroepen vragen meer budget en tijd, zoals het speciaal onderwijs (Amsterdam 28). Andere projecten maken voor cultuureducatie gebruik van budget vanuit onderwijsachterstandenbeleid, door cultuureducatie te koppelen aan taalontwikkeling (Dordrecht 40), of vanuit scholingsbudgetten voor bijscholing, training en coaching van leerkrachten (Amersfoort 37). Weer andere bieden een structurele oplossing met wijkteams en scholen, zoals in Arnhem (9).

- 2840379

7
School en culturele omgeving

Scholen werken voor cultuureducatie steeds vaker samen met de culturele omgeving vanuit het idee dat ervaringen buiten het klaslokaal duidelijk meerwaarde hebben voor de leerlingen. Je leest hierover in Drenthe (1), Flevoland (2), Almere (3), Friesland (4), Leeuwarden (5), Groningen (11), Limburg (12), Parkstad Limburg (17), Tilburg (21), Helmond (22), Noord-Holland (24), Haarlem (27), Hengelo (33), Zeeland (38), Zuid-Holland (39) en Midden-Holland (46). Als je de samenwerking ook nog vastlegt in een samenwerkingsovereenkomst, komt dit niet alleen ten goede aan de kwaliteit van cultuureducatie, maar stel je beide partijen in staat om zich in elkaars wereld te verdiepen en rekening met elkaar te houden. Zie portret van Zuid-Holland (39). Planningen zijn beter op elkaar afgestemd en er is ruimte voor dialoog, creativiteit, flexibiliteit en oplossend vermogen. En als ouders en leerkrachten actief betrokken zijn, is dit voor leerlingen heel stimulerend. Hierover lees je bij Midden-Limburg (16) en Zoetermeer (45).

- 1234511
- 121721222427
- 3338461645

8
Ontwikkelde instrumenten

In de afgelopen periode is niet alleen voortgebouwd op wat er in de eerste periode van Cultuureducatie met Kwaliteit ontwikkeld is, er zijn ook nieuwe activiteiten en initiatieven ondernomen. Scholen en culturele partners werken nu veel meer aan trajecten in plaats van aan losse projecten. Hier zijn enkele instrumenten uit voortgekomen die je op verschillende niveaus kunt inzetten, bijvoorbeeld om het bestaande niveau van cultuureducatie in beeld te brengen, ambities te formuleren en de ontwikkeling van kinderen en school in kaart te brengen. Ook zijn er websites die scholen inzicht geven in hun budget en de beschikbare programma-elementen, of digitale middelen om kunstvakdocenten en leerkrachten te ondersteunen.

De Cultuurloper ondersteunt scholen om in kaart brengen wat zij zelf in huis hebben aan kunst, cultuur en erfgoed en wat er in hun directe omgeving te vinden is. Een instrument als het Cultureel Zelfportret geeft leerlingen en leerkrachten inzicht in het proces en de ontwikkeling van de leerling op het gebied van cultuureducatie. Lees erover in het portret van Noord-Brabant (18). De kaartenset De Diamantslijper ondersteunt leerkrachten om leerlingen coachend te begeleiden en helpt leerlingen om bewustere keuzes te maken. Lees hiervoor het portret van de

gemeente Utrecht (36). Visual Thinking Strategy biedt leerkrachten en leerlingen handvatten om naar kunst en erfgoed te kijken en die te waarderen zoals in Leiden (41). Het zelfevaluatieinstrument voor scholen, EVI, is de afgelopen periode doorontwikkeld tot EVI 2.0, een instrument dat ook op landelijk niveau ingezet kan worden in de volgende periode om de ontwikkelingen rond cultuureducatie in beeld te brengen. Lees hierover meer in het artikel over trends in cultuureducatie in deze uitgave.

De rijke opbrengst van in totaal acht jaar Cultuureducatie met Kwaliteit is goed terug te lezen in de voorbeelden van de 47 penvoerders en levert veel inzichten op voor de toekomst. We zien vooral betrokken mensen, die kunst, cultuur en erfgoed in hun hart dragen. Draagvlak, eigenaarschap en vrijheid zijn belangrijke elementen om mee te nemen naar de volgende CmK-periode, gekoppeld aan een gezamenlijke visie en maatwerk. We hebben er alle vertrouwen in dat alle betrokkenen hiermee aan de slag gaan zodat we ook de komende tijd weer veel kinderen mogen zien die 'met plezier hun verbeeldingskracht, waarnemingsvermogen en communicatieve vaardigheden ontwikkelen'.

- 183641

Alle 47 programma's uitgelicht

Locaties

1	Drenthe Compenta	14
2	Flevoland De Culturele Haven	16
3	Almere BonteHond	18
4	Friesland Keunstwurk	20
5	Leeuwarden Kunstkade	22
6	Gelderland Cultuur Oost	24
7	Ede Cultura	26
8	Apeldoorn GIGANT, Markant in Cultuur	28
9	Arnhem Rozet	30
10	Nijmegen De Lindenberg	32
11	Groningen Stichting Kunst & Cultuur	34
12	Limburg Huis voor de Kunsten Limburg DOOR!*	36
13	Sittard-Geleen De Domijnen Eigenwijs	38
14	Maastricht Kaleidoscoop Toon je Talent	40
15	Venlo Kunstencentrum Venlo LokaalC	42
16	Midden-Limburg DOEN!	44
17	Parkstad Limburg SCHUNCK Pit Cultuurwijzer	46
18	Noord-Brabant Kunstloc Brabant	48
19	Den Bosch Huis73	50
20	Eindhoven CultuurStation	52
21	Tilburg Factorium Podiumkunsten & CiST	54
22	Helmond CultuurContact	56
23	Breda Nieuwe Veste	58
24	Noord-Holland Plein C	60
25	Alkmaar Artiance Cultuurprimair	62
26	Zaandam Fluxus	64
27	Haarlem Hart	66
28	Amsterdam Mocca	68
29	Haarlemmermeer Pier K	70
30	Overijssel Rijnbrink	72
31	Enschede Concordia	74
32	Deventer Kunstcircuit Deventer	76
33	Hengelo Oyfo Kunst & Techniek	78
34	Zwolle Stadkamer	80
35	Utrecht Kunst Centraal	82
36	Utrecht Creatief Vermogen Utrecht	84
37	Amersfoort Scholen in de Kunst	86
38	Zeeland Cultuurkwadraat	88
39	Zuid-Holland Kunstgebouw	90
40	Dordrecht Servicebureau Onderwijs&Cultuur	92
41	Leiden Cultuureducatiegroep	94
42	Den Haag CultuurSchakel	96
43	Delft DOK	98
44	Rotterdam KCR CmK010	100
45	Zoetermeer CKC	102
46	Midden Holland Parkvilla	104
47	Westland Westland Cultuurweb	106

*DOOR! (12) is geen penvoerder, maar een los programma binnen CmK voor muziekonderwijs in Limburg

‘Eindelijk een werkwijze
waar ik echt wat mee kan
in de klas’ Leerkracht

KidsBlues

Foto: Koert Broersma

Het dorp Grolloo en de bluesmuziek zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In het Drentse dorp woonde in de jaren 60 de bekendste blueszanger van Nederland: Harry ‘Cuby’ Muskee. Hij schreef er zijn bekendste nummers die hij samen met zijn band The Blizzards opnam en uitbracht. De Stichting Blues in Grolloo beheert in het dorp het C+B Museum en organiseert activiteiten om de blues levend te houden. Eén van wensen van het museum was om iets voor kinderen te doen. Tegelijkertijd had de plaatselijke openbare basisschool De Drift de wens bluesschool te worden om kinderen bekend te maken met de bluesmuziek. Dit was aanleiding voor zangeres Martijje om met verschillende gastdocenten het project KidsBlues te ontwikkelen.

In het kort

KidsBlues is een cursus waarin kinderen van groep 1 t/m 8 kennismaken met allerlei aspecten van bluesmuziek. Er is aandacht voor taal en emotie in de blues, voor de bluesgeschiedenis, instrumenten, ritmes, akkoordenschema's en natuurlijk bluesliedjes en bluesmuzikanten. De cursus bestaat uit twaalf lessen, drie lessen voor vier verschillende leeftijdsgroepen. De leerkrachten van de school kunnen elk jaar een deel van de lessenserie doen, waardoor er een leerlijn (blues)muziek ontstaat.

De kinderen in groep 1 en 2 maken instrumentjes, spelen erop en leren spelenderwijs ritmes en bluesmelodieën herkennen en hun emoties uiten. Leerlingen in groep 5 en 6 spelen met boomwhackers de blues en groepen 7 en 8 gaan aan de slag met eigen Engelse tekstvarianten op bekende worksongs. Deze leerlingen leren ook een diddley bow maken en op de mondharmonica spelen.

Martijje: ‘De leerlingen en leerkrachten zijn razend enthousiast. Bluesmuziek van Cuby and The Blizzards staat bij ouders op de spotifylijst en de cd's staan bij hun grootouders in de kast. Ze zijn er heel nieuwsgierig naar. Ook is er het jaarlijkse bluesfestival in het dorp. De kinderen zien twee dagen duizenden mensen voor de bluesmuziek naar Grolloo komen en willen die muziek heel graag leren kennen. Ze geven zich over aan alle emoties en ritmes die erin zitten’.

‘De pilot in Grolloo werd feestelijk afgesloten met een wedstrijd luchtgitaar spelen voor de jongste groepen. Eén van de kinderen, best verlegen, ging helemaal uit zijn dak met zijn alsof-gitaar. Als een rasechte bluesmuzikant schitterde hij op het podium en won de wedstrijd, dat was schitterend om te zien’.

In KidsBlues is ook aandacht voor taal, de geschiedenis van de slavernij, drama, expressie en handvaardigheid. De leerlingen gaan zelf de blues schrijven, de blues spelen en voelen, oftewel ervaren, doen en maken.

De cursus is voor alle scholen beschikbaar. Leerkrachten kunnen zich onderdompelen in de blues door zelf aan de slag met de online lessen of gastdocenten uitnodigen.

Succesfactoren

Cultureel ondernemers kunnen via de regeling Productontwikkeling bij Compenta (penvoerderloket van K&C, Scala, ICO en De Kunstbeweging) een bijdrage tot € 5000 aanvragen om speciaal voor en met scholen culturele producten op maat te ontwikkelen. KidsBlues is een voorbeeld van zo'n project. Vanaf 2013 zijn via de regeling Productontwikkeling tientallen producten op maat ontwikkeld. Deze zijn te vinden in het boekje Kunst en cultuur op jouw basisschool (2019) en zijn ook voor andere scholen beschikbaar. Met de regeling verbinden we de culturele omgeving aan de scholen. De scholen zijn regisseur van hun cultuuronderwijs en formuleren de vraag en de culturele ondernemers brengen hun expertise in. Zo ontstaan er projecten en leerlijnen die passend en van goede kwaliteit zijn. Scholen én cultureel ondernemers zijn heel tevreden over de regeling.

Leerpunten

Een valkuil van deze werkwijze kan zijn dat het lerarenteam te weinig betrokken is bij de ontwikkeling van het product, omdat de productontwikkeling wordt getrokken door één leerkracht. Er ligt ook een spanningsveld voor de cultureel ondernemer: aan de ene kant ontwikkel je een product op maat voor één school, aan de andere kant wil je het concept vermarkten. Verbreiding en verdieping zijn soms lastig.

Meer weten

✉ info@compenta.nl
mail@martijje.nl
 🌐 www.kidsblues.nl
www.compenta.nl

Het boekje Kunst en cultuur op jouw basisschool is te vinden op onze site.

Fotografie: Kamerich&Budwilowitz/EYES2

De Culturele Haven

'Van de lessen en excursies van De Culturele Haven worden we superblij. Het maakt onze school een stuk leuker en creatiever.' aldus Merel en Ysra van ICB Kaleidoscoop in Zeewolde. Een groter compliment kun je bijna niet krijgen van leerlingen. Hieruit blijkt wel dat, wat FleCk, BonteHond, Kubus, Batavialand en KAF beoogden toen ze in 2013 startten met De Culturele Haven, gelukt is. Met een leerlijn aansluiten bij de beleavingswereld en het niveau van de leerlingen van groep 1 t/m 8; en hen zo laten leren over de unieke geschiedenis van de provincie Flevoland, in relatie tot zichzelf en de kunst van nu.

'Samen met de leerkracht leren we kinderen te reflecteren op de omgeving die mede hun identiteit bepaalt: hun woonplaats, de provincie.'

Marina van Arendonk, Cultuurmakelaar Zeewolde

Dichtbij en concreet

De kracht van De Culturele Haven zit erin dat de leerlijn uitgaat van wat dichtbij is, van het erfgoed in de omgeving van de school en het ontstaan van Flevoland. Hierdoor wordt de geschiedenis van Nederland en Flevoland concreet en tastbaar. Onder Flevoland ligt bijvoorbeeld een van de grootste scheepswrakkenkerkhoven ter wereld. Hoe geweldig is het dan als er ook nog een scheepswrak onder het schoolplein ligt, zoals bij de Harnpje Visserschool op Urk. Zo kun je de tijd van de ontdekkingsreizen van de VOC bespreken, heel dichtbij halen, en tegelijk aansluiten bij de tijdvakken van De Rooij.

Bij De Culturele Haven gaat het zowel om het verleden als om de toekomst. Beide verbeelden de leerlingen met kunst. Want als je je bewust bent van je geschiedenis, van je roots, begrijp je ook beter waar je in de toekomst naartoe gaat. Vanuit die gedachte ontwerpen leerlingen hun eigen *land art* en gaan ze als planologen aan de slag met het inrichten van een stukje land in de toekomst, net zoals Cornelis Lely vele jaren geleden.

Leerkrachten zien dat leerlingen op andere manieren worden uitgedaagd en dat dit tot verrassende resultaten leidt. Er is aandacht voor leerlingen die andere kwaliteiten hebben. Zij komen helemaal tot bloei. Kinderen die niet zo goed in rekenen of spelling zijn, kunnen bijvoorbeeld juist helemaal in hun element zijn op het toneel.

De rol van de leerkracht

Alle scholen starten met een kick-off waarin ze kennismaken met de werkwijze en inhoud van De Culturele Haven: er zijn presentaties, scholen bezoeken instellingen en maken een busreis in de provincie. Op die manier krijgen leerkrachten een idee en een gevoel bij de thema's waar zij in de klas mee aan de slag gaan.

In het programma voor deskundigheidsbevordering doen leerkrachten kennis en vaardigheden op om de leerlijn beter te kunnen uitvoeren. Ze zien hoe vakdocenten hun lessen vormgeven en uitvoeren, en kunnen 'afkijken' hoe een professional te werk gaat. Elementen daarvan kunnen ze toepassen in hun eigen lessen.

Samenwerking

Een belangrijke motor achter het succes van De Culturele Haven is de goede samenwerking tussen de verschillende partijen. De leerlijn is ontwikkeld door BonteHond, KAF, Kubus en Batavialand onder projectleiding van FleCk en in cocreatie met een aantal ontwerpsscholen. In de laatste vier jaar is de rol van de lokale cultuureducatiepartners groter geworden, zowel bij het ontwikkelen van de leerlijn, als bij het verbinden van de leerlijn aan de lokale actualiteit en het coachen van leerkrachten op de deelnemende scholen.

De lokaal gewortelde Culturele Haven-coaches kennen de plaatselijke culturele omgeving en de scholen als geen ander en helpen op succesvolle wijze om de leerlijn niet alleen te verbinden met het curriculum van de school maar ook met alles wat die daarnaast doet aan cultuuronderwijs.

Iedere school werkt op een andere manier met De Culturele Haven. De ene school focust op een vaste projectweek, de andere verbindt de leerlijn met andere vakken of thema's. De ambities en doelen van de school zijn leidend, de coach begeleidt de scholen bij de verwezenlijking hiervan.

Toekomst

De komende periode onderzoeken we hoe De Culturele Haven een vervolg kan krijgen. Vast staat dat we de waardevolle samenwerking tussen scholen, culturele instellingen en de lokale cultuureducatiepartners willen voortzetten. En dat we de plannen nog meer gaan ontwikkelen in samenspraak met de scholen en vanuit hun vraag. Uiteraard zonder dat we daarbij de kwaliteit van de kunst uit het oog verliezen.

Meer weten

✉ info@deculturelehaven.nl
 🌐 www.deculturelehaven.nl

Kijk om je heen, Kunst Is Dichterbij dan je Denkt!

Je zou het op het eerste gezicht misschien niet zeggen, maar in new town Almere ligt kunst voor het oprapen! Kinderen groeien op in een spannende stad vol theater en beeldende kunst, in een stad die is ontworpen door wereldberoemde architecten, op een uniek stuk land dat door mensen is drooggelegd.

Om kinderen en leerkrachten dit te laten ontdekken, ontwikkelde Theatergezelschap BonteHond samen met leerkrachten, icc'ers en educatief medewerkers van verschillende culturele instellingen in de stad, een lesprogramma voor groep 1 t/m 8. Het resultaat is KIDD: een multidisciplinaire leerlijn van 34 unieke lesblokken die geïnspireerd zijn op de kunst en cultuur uit Almere. Vol creatieve opdrachten, masterclasses en excursies met een digitale lesomgeving die kunst de klas in haalt, een portfolio en bovenal: met een programma waardoor kunstenaars en leerkrachten samenwerken en elkaar inspireren!

In het kort

Kunst en onderwijs lijken soms tegenpolen. Waar binnen onderwijs een vaste structuur en regels belangrijk zijn en er naar antwoord wordt gezocht, doet kunst juist het

tegenovergestelde. Kunst ontregelt, creëert chaos en roept kinderen op om kritisch na te denken en nog meer vragen te stellen. Hoe breng je dat samen in één programma? De ontwikkeling van het kind is hier de verbindende factor. Vanuit die gemene deler, gecombineerd met de behoefte te starten vanuit de culturele omgeving, is KIDD ontwikkeld. Door kunstenaars en leerkrachten samen te laten brainstormen en ontwikkelen, zijn vijf pijlers geformuleerd die de basis vormen van alle lessen:

- 1 De culturele omgeving fungeert als inspiratiebron.
- 2 Creativiteit: leerlingen worden steeds uitgedaagd om de fases van het creatieve proces te doorlopen.
- 3 Multidisciplinair: theater, beeldende kunst en muziek staan centraal, waarbij er cross-overs worden gemaakt naar architectuur, erfgoed, media en landschapskunst.
- 4 Reflectie: leerlingen worden uitgedaagd om vragen te stellen en te reflecteren op zichzelf en de wereld om hen heen.
- 5 Aansluiting taalonderwijs: leerlingen leren nieuwe woorden zodat ze kunnen vertellen en schrijven over kunst en cultuur.

Er is een lesmethode ontwikkeld met een vaste structuur die herkenbaar is voor leerkrachten en leerlingen. Vier keer per schooljaar staat KIDD op het programma. Met behulp van het DIM-model – dat leerkrachten ook gebruiken bij vakken als rekenen en taal – bereiden ze de leerlingen voor op de komst van een kunstenaar in de klas, een bezoek aan een theatervoorstelling of een excursie naar een culturele instelling. En net als voor taal en rekenen is er ook voor KIDD een welverdiende plek in de kast, met

voor ieder kind een tastbaar portfolio en een reflectiewerkboek. Vanuit die structuur is er tijdens de masterclasses en excursies ruimte voor (georganiseerde) chaos en kunst!

Succesfactoren

- Leerkrachten worden gestimuleerd om direct zelf kunstlessen te geven. Hierdoor ervaren ze de waarde van kunst en leren ze dat ze er zelf mee aan de slag kunnen.
- Door de eigen omgeving steeds als startpunt van de lessen te nemen, komt kunst echt dichterbij. Voor leerlingen én leerkrachten!
- Door samen te ontwikkelen is er volop ruimte voor eigen inbreng van zowel leerkrachten als kunstenaars. Zo ontstaat er kruisbestuiving tussen kunst en onderwijs en een nieuwe manier van werken voor iedereen.
- Als je creativiteitsontwikkeling centraal zet, vergroot je de verbeeldingskracht van leerkrachten en leerlingen.

Leerpunten

- Als je de scholen ook op organisatie-niveau ondersteunt, kunnen zij zich meer op de inhoud richten.
- Voer geen eindeloze gesprekken, maar ga direct aan de slag met scholen. Door het zelf te doen wordt iedereen enthousiast!
- Stuur leerlingen de school uit, de wereld in. Ook kunstbezoek in de vorm van excursies is van groot belang en gebeurt te weinig.

Fotografie: Pieter Cruq

Meer weten

✉ kidd@bontehond.net
 🌐 www.kunstisdichterbijdanjedenkt.nl

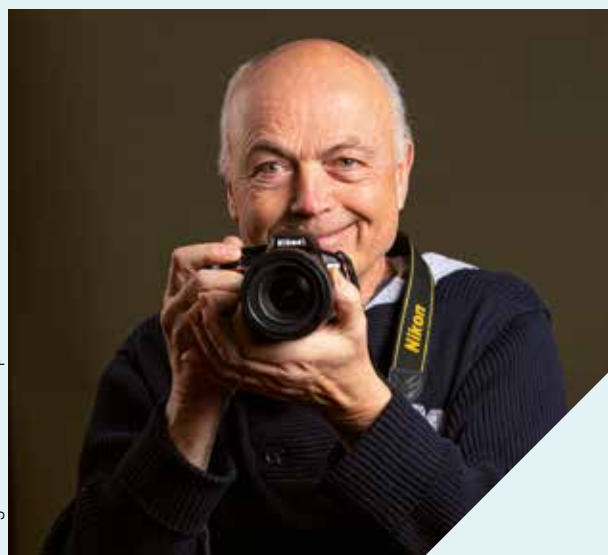
'Kunst is echt een vak, en niet meer alleen iets leuks voor erbij. Kinderen moeten zich niet alleen cognitief kunnen ontwikkelen, maar ook op andere vlakken. Kunst vervult daarin een onmisbare rol!.'

Directeur basisschool Almere

De meimakker maakt het mee

Vier jaar geleden schreven we een ambitieus en eigenwijs CmK-plan voor Friesland. KEK2, Kultuuredukaasje mei kwaliteit, deel 2. De ambitie: bezoek alle 400 basisscholen en stippel met hen een pad uit met om betekenisvolle cultuur- én taaleducatie te implementeren in hun curriculum.

Fotografie: Lucas Kemper

'Een meimakker ziet en voelt wat bij een school past en sluit aan. Soms groot, soms klein, maar er komt altijd een beweging op gang.

Meindert, leerkracht

In het kort

Om al die scholen te bezoeken bedachten we de meimakker. We zochten een naam en rol die anders was dan adviseur of coach (advies geven klinkt als éénrichtingsverkeer). Meimakker betekent meemaker in het Fries, dat paste beter. Naar welke stip op de horizon we toewerken, willen we met scholen verkennen en staat niet op papier: we maken het samen.

Samen maken betekent in Fryslân steeds uitgaan van compleet uiteenlopende situaties. Een provincie met twee rijkstalen, achttien gemeenten, negen regiopartners, steden, dorpen, krimp, veel erfgoed, weinig kunst... Elke school heeft een andere culturele omgeving en vraagt dus een eigen, unieke aanpak.

Met een kleine groep verkenneren zijn we onze eerste meimakkerskring gestart. Met uiteenlopende types: een docent beeldend van de pabo, een combinatiefunctaris van een kunstencentrum, een educatiemedewerker van de Museumfederatie, een taalspecialist, een oud-basisschooldirecteur, een vakdocent muziek...

Stuk voor stuk eigenwijze mensen vol ideeën over kunst en cultuur in het onderwijs. We stelden in het begin wat vage criteria die in de loop van dit project erg belangrijk bleken: Heb je een klik met het team? Kun je samen in een flow raken? Hoe krijg je een gelijkwaardig gesprek? En zo gingen we op pad.

We voerden op de basisscholen een breed, generalistisch gesprek over de school, de wereld waar die school in staat, over onderwijsambities. Wat wil je voor je leerlingen? Hoe kunnen jullie je ambities realiseren met betekenisvol cultuuronderwijs?

We maakten de kring steeds groter en voegden de regionale culturele instellingen in Friesland toe. Die kwamen immers al op scholen en hadden een goed netwerk. We noemden ze regio-meimakers en plaatsten ze in een tweede 'kring'.

Met een klein team regisseerden we deze meimakkerskringen. Wat is de volgende stap? Omdat de meimakers voor het samenstellen van trajecten specialisten nodig hadden - goede vakdocenten voor deskundigheidsbevordering, kunstenaars voor cocreatie - zijn we doorgegaan met het bouwen van kringen: specialisten op het gebied van erfgoed, experts op het gebied van verhalen vertellen... We nemen iedereen met goede ideeën en vakdidactische kennis op in die netwerken, zodat ze ingezet kunnen worden op de scholen.

Succesfactoren

- Werken vanuit een gemeenschappelijk doel: het kind.
- Snel kunnen schakelen, flexibel zijn, elkaar goed kennen en geen onderlinge concurrentie voelen.
- Een open structuur en cultuur: allemaal gelijk.
- Zoeken naar mensen die 'flow' hebben, vonken in plaats van vinken.
- Onderwijsvernieuwend vragen van de school leveren de beste trajecten op.
- Vasthouden aan de gedachte dat kleine stapjes ook stappen zijn. Echte implementatie vraagt tijd, ruimte en aandacht.
- Liever in trajecten dan in projecten werken, waar mogelijk met het hele team!
- Verschillende cultuureducatieve regelingen als kralen aan een ketting rijgen.
- Steeds samen zelf inspiratie opzoeken!

Leerpunten

- Allesomvattend (of holistisch) werken kan ingewikkeld en vaag zijn, zeker voor mensen die heel erg van structuur houden, maar wat een beweging!
- Het is verleidelijk teveel tegelijk te willen. Overambitieuze projectleiders willen soms sneller dan mogelijk is (en waar projectleiders staat, kan ook schoolleiders staan).
- Meerdere werkerterreinen (meertaligheid, natuur, duurzaamheid) aan elkaar verbinden neemt meer tijd.
- De scholen zijn blij maar vinden zelf onderzoeken en mee-leren ook eng (ze willen liever kant-en-klare producten).

Meer weten

✉ a.graswinckel@keunstwurk.nl
 🌐 www.kultuerfilter.nl

‘Het is ieder jaar zo’n genot om al dat dansplezier te zien! Wat een energie bij elkaar, heerlijk!’

Cultuurcoach Roos

De Dancebattle geeft danstalent een podium

Fotografie: Ana Krista

Al zeven jaar organiseert Kunstkade in Leeuwarden de Dancebattle XL. Deze battle past in het Plusmenu dat Kunstkade aanbiedt in Cultuureducatie met Kwaliteit. Alle 60 scholen in Leeuwarden doen mee aan het programma: 100% bereik!

De leerlingen van groep 7 staan centraal in de Dancebattle. Samen met scholen, professionele dansdocenten, studenten dans van de mbo-opleiding D’Drive en de Jeugddansopleiding Friesland, nemen de kinderen het grote podium van Schouwburg De Harmonie in beslag. Bij cultuureducatie is er normaalgesproken geen wedstrijdelement, maar bij de Dancebattle mag er competitie zijn!

In het kort

Elk voorjaar kiezen de scholen iets uit het Plusmenu voor het komende schooljaar. Het Plusmenu is een verdieping van het Kunstmenu. Scholen maken een keuze gebaseerd op waar ze mee bezig zijn of kijken wat er past bij hun leerlijnen of doelstellingen. Zo’n 15 tot 25 scholen kiezen jaarlijks voor de Dancebattle. Dat zijn zo’n vijfhonderd kinderen.

In de Dancebattle komen drie lijnen samen: kennismaken, oriënteren, verdiepen. Vaak is er een thema, bijvoorbeeld Familie, Feest, Dromen. Als de battle leidt tot talentontwikkeling en toptalent is dat een mooie aanvullende ontwikkeling. De doelen zijn: Kennismaken met moderne dans, Verdieping bieden voor gemotiveerde/getalenteerde kinderen en Alle leerlingen een podium geven. Format van de Dancebattle:

- Startbijeenkomst op school voor alle kinderen van groep 7. Aanbieder/professionals geven de workshops.
- Uitgebreide instructie van tevoren voor alle docenten en studenten, gevolgd door een masterclass theater om meer inhoud te geven aan het thema.
- Selectie van acht kinderen die graag willen of talent hebben. Motivatie is hierbij een belangrijk criterium.
- Drie verdiepende vervolgbijeenkomsten onder leiding van een dansprofessional en een mbo-student om de choreografie in te studeren. De professionals maken de choreografie in samenspraak met de kinderen.
- Voorstelling op het grote podium van stadsschouwburg De Harmonie voor de klas en families.
- Beoordeling door een vakjury en een kinderjury (de winnaars van het jaar ervoor).
- Tien vervolglessen buiten schooltijd en een wisselbeker voor de winnaar.
- Optredens op festivals en belangrijke evenementen in Leeuwarden.

Succesfactoren

- Een grote groep kinderen maakt kennis met verschillende dansstijlen.
- Er wordt gewerkt met professionals en studenten dans. Deze studenten lopen stage bij Kunstkade en starten soms na de opleiding een eigen dansschool met bijzondere aandacht voor kinderen.
- Er is een goede verbinding tussen binnen-schoolse en buitenschoolse danseducatie: veel kinderen stromen door naar danscursussen. Er is inmiddels een doorgaande lijn ontwikkeld.
- Kinderen mogen dansen op een echt, groot podium en ervaren hoe dat is.
- Er is een goed netwerk ontstaan van dansaanbieders die op scholen kunnen werken en het project is daarmee ook van waarde voor Kunstkade.
- Elk jaar is het professioneler, zijn er meer partijen betrokken en is de jury verrast door de toenemende kwaliteit die kinderen door de jaren heen laten zien. Een deelnemer van een paar jaar geleden doet nu mee aan de wereldkampioenschappen!

Vanwege dit succes is er inmiddels ook een Dancebattle voor het voortgezet onderwijs.

Leerpunten

- In het begin begeleidden de studenten dans zelf een groep kinderen. Het verschil in aanpak en competenties tussen studenten en professionals bleek te groot. Daarom worden de studenten nu gekoppeld aan de professionals.
- De vraag is of er een wedstrijdelement moet blijven. De kwaliteit van de meeste groepen is erg hoog. Misschien is meedoen al een prijs op zich.
- Het is een vrij kostbaar project vanwege de inzet van de vele professionals en de kosten voor de schouwburg. Dat moet misschien anders. Aan de andere kant: dit project is wel van grote waarde.

Meer weten

- ✉ jenny.nijkamp@kunstkade.nl
- 🌐 www.schoolkade.nl/PO

De leernetwerken van Cmk Gelderland

Dans is een verrijking voor het basisonderwijs. Het laat kinderen stralen, leert ze manieren om zich te uiten en spoort ze aan te bewegen. Binnen het LAB De kracht van dans onderzoekt Cultuur Oost samen met verschillende partners wat leerkrachten nodig hebben om in beweging te komen. We bouwen onder andere aan een duurzame samenwerking tussen de opleiding ArtEZ Bachelor Docent Dans en de pabo van de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN). Het doel van deze samenwerking is dat de kunstvakdocenten en leerkrachten van de toekomst elkaars taal beter leren verstaan.

In het kort

Binnen Cmk Gelderland, waar Cultuur Oost penvoerder van is, wordt veel kennis opgedaan. In vier leernetwerken, zogenaamde LAB's, doen partners onderzoek naar de verbetering van cultuureducatie. Elk LAB heeft een adviseur van Cultuur Oost als moderator.

Het LAB De kracht van dans organiseerde eind 2019 een driedaagse workshop genaamd 'Art is everywhere' waarbij pabostudenten van de HAN en studenten van ArtEZ Bachelor Docent Dans elkaar ontmoetten. De studenten ontwikkelden samen verschillende dansopdrachten die aansloten bij het basisonderwijs. In de opdrachten werd een beroep gedaan op het onderzoekend, creërend en reflecterend vermogen van de leerlingen. Door de samenwerking met kunstvakdocenten in opleiding ondervonden de

pabostudenten op interactieve wijze wat je als leerkracht nodig hebt om je eigen fascinatie voor dans te ontdekken en hoe je daarmee vervolgens activiteiten kunt ontwikkelen voor basisschoolleerlingen.

Succesfactoren

- De pabostudenten werkten de eerste dag nog zonder de ArtEZ-studenten. Hierdoor hadden zij de tijd om uit hun comfortzone te stappen, zich de theaterzaal eigen te maken en vrij en met plezier door de ruimte te bewegen.
- De pabostudenten leren in deze workshop vakoverstijgend te werken. Aangespoord door de vakkennis van de ArtEZ-studenten leren ze dans te combineren met bredere thema's met beelden, muziek en onderwerpen die raken aan andere schoolvakken.
- De pabostudenten ervaren dat dans bijdraagt aan het leerproces en het zelfvertrouwen van leerlingen. Het groepsgevoel wordt versterkt en de sociale interactie bevordert.
- Door deze creatief-expressieve benaderingswijze leren pabostudenten spelenderwijs met dans een verhaal te vertellen zonder woorden, en leren ze dat alles kan en mag (er is geen goed of fout!).
- ArtEZ-studenten leren hoe zij hun vak-kennis op een inspirerende manier kunnen overbrengen op basisschoolleerkrachten in opleiding.
- Toekomstige kunstvakdocenten en leerkrachten gingen met elkaar in gesprek over hun ervaring met dans, de gehanteerde aanpak en de inzichten die ze opdeden. Ze reflecteerden gezamenlijk.

Leerpunten

- Het is waardevol om eerst de ontmoeting en daarna pas de kennisdeling te stimuleren. Op die manier krijgen pabostudenten tijd en ruimte om hun visie op dans in het basisonderwijs te ontwikkelen.
- Een goede dansdocent die zorg draagt voor een veilige omgeving, een heldere lesopbouw, duidelijk gekaderde opdrachten, een heldere opbouw van vakinhoudelijke kennis (terminologie bijvoorbeeld), en die vooral het dansplezier vergroot, is een voorwaarde voor succes.

Meer weten

✉ angelaverdurmen@cultuuroost.nl
 🌐 www.cultuuroost.nl

'Ik heb gemerkt dat de pabostudenten ontzettend goed zijn in het tackelen van een probleem voordat het ontstaat.' Lynn, dansdocent

Fotografie: Liselot Peerenboom

Verbeeld je!

Een groep leerlingen met een diagnose in het autistisch spectrum en/of een ontwikkelingsachterstand wordt door de theaterlessen heel open. Een meisje maakt na les drie spontaan contact, praat met me over iets wat ze heeft meegenomen en omhelst me. Dat lijkt normaal, maar de leerkrachten staan met open mond te kijken omdat dit meisje normaal niet open is en liefst geen lijfelijk contact wil.

'Wat zie ik een blijheid, wat mooi dat ze zichzelf durven uiten en kunnen doen alsof!' Martha, leerkracht

Voor mensen met autisme is het moeilijk om verder te kijken dan de communicatie, het sociale gedrag en de symboliek die ze waarnemen. Ze kunnen de diepere betekenis ervan niet begrijpen. Je zou dus kunnen zeggen dat zij in essentie problemen hebben met verbeelding. Vooral in de fase van het symbolische spel of het doen-alsof-spel zie je de moeilijkheden van kinderen met autisme naar voren komen. Ook kinderen met een forse ontwikkelingsachterstand hebben over het algemeen meer moeite zich iets te verbeelden.

Dus Cultura stond voor een uitdaging toen de volgende vraag vanuit school voor speciaal onderwijs De Wegwijzer kwam: Is het mogelijk om een op maat gemaakte theaterleerlijn op te zetten voor onze leerlingen? De Wegwijzer is een ZML-school. Leerlingen zijn 4 t/m 13 jaar en hebben extra ondersteuning nodig vanwege hun verstandelijke of meervoudige beperking.

De groepen voor wie een theaterleerlijn moest worden opgezet bevatten o.a. leerlingen met een diagnose in het autistisch spectrum. Leerkrachten hopen met de theaterlessen de beleving van de leerlingen op gang te brengen. Er is op De Wegwijzer een gezamenlijk gedragen visie om deze leerlingen kunsteducatieve lessen aan te bieden.

In het kort

Vakdocent Talitha van de Stolpe is de uitdaging aangegaan en koos voor de methodiek dansexpressie. Een methode die vanuit beleving naar beweging toewerkt. Dansexpressie kun je ook zien als bewegingstheater en dat laatste blijkt bijzonder goed aan te sluiten bij de ZML-leerlingen. Zes weken krijgen leerlingen les van een vakdocent en aansluitend volgt een teamtraining met als doel deskundigheidsbevordering.

Oliver is vijf jaar en verstijft als hij de vakdocent de klas binnen ziet komen. Hij kijkt angstig en de oefeningen tijdens de les lijken aan hem voorbij te gaan, hij doet niet mee. Ook in les twee staat hij als verstijfd op zijn stip in de klas en de leerkracht besluit hem te helpen bij een oefening waarbij de kinderen naar de overkant rollen. Oliver ontspant tijdens de opdracht zichtbaar en lacht.

Als ik een week later langskom ga ik naast hem zitten en blaas een blaadje zijn kant op. We gaan vandaag bewegen als een blaadje in de wind. Voorzichtig verschijnt er een lachje op Oliver's gezicht. De leerkracht vertelt dat Oliver zijn sleutelbeen gebroken heeft en daarom vandaag niet veel zal kunnen doen. Van het angstige teruggetrokken jongetje is tijdens de les niks te zien. Zijn ogen stralen, hij kijkt gericht naar de docent en volgt de oefeningen zo goed mogelijk. Tot het moment dat de leerlingen als blaadjes over de vloer

rollen. Oliver kan dit niet en uit mijn ooghoeken zie ik hem de bewegingen die hij op de grond ziet, analyseren. Even later dwarrelt hij door de ruimte als een blaadje in de wind. Hij schatert.

Succesfactoren

- Communicatie is essentieel tijdens het hele traject. Ook is het belangrijk de wederzijdse verwachtingen vooraf te bespreken en steeds af te stemmen tijdens het traject.
- Als de leerkracht meedoet laat hij zijn betrokkenheid zien tijdens de lessen.
- Veiligheid voor de leerling zelf is van belang (bijvoorbeeld een stip om op te zitten).
- Leerlingen moeten ervaren dat ze in een veilige ruimte zijn (de leerkracht is nabij).
- Herhaling is essentieel. Er is een vast begin en eind.
- Aansluiten bij thema's in de klas en eenvoudig zijn belangrijk.
- Flexibiliteit van de vakdocent is van belang, kunnen schakelen.
- De factor tijd speelt een rol. De vakdocent leert na een aantal weken de groepen kennen en kan zo steeds beter op maat de lessen aanbieden.

Leerpunten

- De verwerkingssnelheid van de leerlingen is langzaam. Het vraagt oplettendheid en fijngevoeligheid van de vakdocent om in te kunnen spelen op de verwerkings-snelheid.
- Enthousiasme van de vakdocent kan ervoor zorgen dat een groot deel van de les te snel aan de leerlingen voorbijgaat.
- 'Less is more' is een belangrijk uitgangspunt. Minder opdrachten aanbieden of één oefening uitbreiden zorgt ervoor dat leerlingen tijd krijgen om te wennen aan een opdracht. Omschakelen naar een nieuwe opdracht kost tijd voor de leerlingen en levert onrust op.

Meer weten

✉ educatie@cultura-ede.nl
 🌐 www.cultura-ede.nl

‘Volgend jaar weer!’

Leerorkest Playing2gether

Leerpunten

- Een structuur waarbinnen het orkest kan repeteren is nodig: beschikbare ruimte, een dirigent en een kast voor de instrumenten.
- Zorg voor contracten voor de bruikleen van instrumenten zodat die mee naar huis kunnen.
- Goed om te zorgen voor continuering. Er is een promovideo gemaakt om fondsen, bedrijven en serviceclubs te interesseren om het orkest te steunen.

Vandaag is het zover: het leerorkest Playing2gether van de Meester Lugtmeijerschool en het Jong Apeldoorns Jeugdorkest treden samen op in de theaterzaal van GIGANT, markant in cultuur. Het leerorkest is nog maar vijf maanden aan het repeteren onder leiding van de dirigent van muziekvereniging Prins Bernhard, een van hun vrijwilligers en een leerkracht van de school. De week ervoor was de generale repetitie en nu staan de kinderen voor het eerst op het podium om op te treden voor publiek. Vlak voor de start flapte de leerkracht er nog gestrest uit: ‘Ik doe dit nooit meer!’ Maar het is in meerdere opzichten een geweldig optreden en na afloop roept iedereen enthousiast: ‘Volgend jaar weer!’

In het kort

Wekelijks krijgen alle leerlingen muzikles van hun eigen leerkracht. De lessen worden ondersteund met een digitale lesmethode en er is scholing voor de leerkrachten. De leerlingen van groep 6 spelen een instrument. Ze kunnen kiezen voor een blaasinstrument of voor slagwerk en krijgen elke week les. Daarnaast spelen ze wekelijks samen in het leerorkest. Het orkest wordt begeleid door een dirigent en een vrijwilliger van muziekvereniging Prins Bernhard, die een straat verderop is gehuisvest. Ook betrokken zijn de leerkracht van groep 5 en 6 en een icc'er met als specialisatie muziek, die ook het schoolkoor Sing-it begeleidt. Het leerorkest treedt drie keer per jaar op.

GIGANT maakt het mogelijk dat deze specialisten kunnen doen waar ze goed in zijn: muziekeducatie met kwaliteit bieden aan de kinderen op school en de doorstroom naar de muziekvereniging buiten school vergemakkelijken.

Succesfactoren

- Borging van de leerlijn muziek door middel van wekelijkse lessen door deskundige leerkrachten, met muziekinstrumenten, ondersteund door een digitale lesmethode.
- De muzieklessen op school en de methode voor Harmonie, Fanfare en Brassband van het leerorkest sluiten op elkaar aan.
- Goede samenwerking tussen de school en de muziekvereniging in de buurt, waar de school en de vereniging beide van profiteren.
- Dirigent, vrijwilliger, leerkracht ... zonder de inzet van deze dragende krachten lukt het niet.

Meer weten

✉ info@gigant.nl
🌐 www.gigant.nl

Een kansrijke toekomst dankzij cultuureducatie

Gelijke kansen voor alle kinderen. Dat klinkt mooi. Maar de praktijk is weerbarstig. Kinderen die opgroeien in kansarme Arnhemse wijken komen niet of nauwelijks in aanraking met kunst en cultuur. Niet alleen de thuissituatie is daar ‘cultuurarmer’, ook besteden veel scholen in deze wijken minder tijd en aandacht aan cultuureducatie. Om ieder kind de kans te geven zich breed te ontwikkelen, werken Arnhemse scholen, gemeente Arnhem en Rozet sinds 1 januari 2019 samen in het project ‘Kansrijk opgroeien door cultuureducatie’.

Kinderen uit de vicieuze cirkel van armoede halen is een gezamenlijke opdracht. Om dit te realiseren werken scholen aan zo hoog mogelijke leeropbrengsten binnen taal en rekenen. Maar dat is niet voldoende. Alle leerlingen moeten op school de kans krijgen zich zo breed mogelijk te ontwikkelen, met kunst als krachtig middel. Met cultuureducatie werken scholen aan de brede persoonsvorming van leerlingen, zodat zij zijn voorbereid op de vragen die de continu veranderende samenleving aan hen stelt. Dat kunnen de scholen niet alleen. Daarom zetten ze hun deuren open voor culturele partners uit de wijk. De vakdocenten van deze culturele partners brengen niet alleen hun expertise in, maar maken ook echt deel uit van het schoolteam, zowel onder schooltijd als erna.

‘Ook deze kinderen mogen meer zien van de wereld’

Ans Lips, directeur Hugo de Grootschool

Leervragen centraal

Deelnemende scholen ontwikkelen samen met de culturele partners uit de wijk structurele leerlijnen theater en muziek die passen bij de leervragen van de leerlingen. Binnen CmK worden de vakleerkrachten getraind om vraaggericht te werken en aan te sluiten bij het taalonderwijs. De leerlingen krijgen wekelijks theater- en muziekles van de vakleerkrachten. De leerkrachten doen actief mee tijdens de kunstlessen en herhalen waar mogelijk opdrachten uit de kunstles gedurende de rest van de week. De kinderen krijgen de mogelijkheid om door te stromen naar een programma buiten schooltijd. Dit naschoolse programma sluit inhoudelijk aan bij wat de leerlingen op school leren en wordt op die manier als leertijdverlenging ingezet. Alle kinderen kunnen deelnemen aan het naschoolse programma als zij zich voor ten minste één jaar inschrijven.

Resultaten

In januari 2019 zijn de kunstlessen op de eerste drie deelnemende scholen gestart. Na de zomer zijn nog drie scholen ingestroomd. De eerste resultaten zijn positief. De inzet van theater en muziek heeft er onder meer voor gezorgd dat de woordenschat van leerlingen enorm is gegroeid. Maar er is evenveel enthousiasme over andere talenten die boven komen, de inzet van de leerlingen en de positieve effecten op de groepsdynamiek.

Succesfactoren

We werken samen onder het motto: langdurig, dichtbij en intensief.

- Langdurig, omdat de praktijk leert dat korte, tijdelijke trajecten niet structureel bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen. Meerjarig dus.
- Dichtbij, omdat voor deze doelgroep het stedelijk aanbod financieel en praktisch niet bereikbaar is. Het aanbod moet in de vertrouwde leefomgeving van het kind plaatsvinden.
- Intensief, zodat het aanbod structureel deel uitmaakt van het wekelijkse schoolaanbod. Daardoor worden alle kinderen intensief bereikt.

Leerpunten

- Laat culturele partners en schoolteams samen hun stip op de horizon verwoorden. Zo ontstaat er een gezamenlijk plan waar iedereen zich voor lange tijd aan kan en wil verbinden.
- Leerkrachten vinden het spannend om lestijd vrij te maken voor cultuureducatie. Door cultuureducatie aan taalonderwijs te verbinden, voelt het voor hen als een logische en zinvolle stap.
- Start met een pilotperiode van bijvoorbeeld twee jaar, waarin alles kan worden uitgetest en bijgesteld. Zo zoek je samen naar een geschikte werkwijze.
- Laat culturele partners eerst meelopen met leerkrachten om de school beter te leren kennen en de leervragen goed te begrijpen.
- Laat leerkrachten in workshops ook zelf kennismaken met de kunstvakken. Zo ervaren zij wat het de kinderen kan brengen.
- Zorg dat de financiering van de kunstvakdocenten structureel is. Omdat deze niet door CmK wordt bekostigd, investeren wijkteams (gemeente Arnhem) en scholen samen in de lessen. CmK faciliteert en bekostigt tijdens de pilot alle begeleiding en scholing van leerkrachten en vakdocenten. Na de pilotperiode zetten scholen en culturele instellingen de samenwerking zelfstandig voort.

Meer weten

- ✉ miriam.vanmeer@rozet.nl
- 🌐 www.rozet.nl/onderwijs

Bekijk de video over dit project op onze site www.rozet.nl/kansrijkopgroeien

Trots op cultuureducatie op maat

In Nijmegen vieren we de verschillen tussen scholen! De scholen die meedoen aan CmK zijn onderling zeer verschillend: er doen o.a. brede scholen, vernieuwingsscholen, islamitische scholen en scholen voor speciaal onderwijs aan mee. Al die scholen hebben andere vragen over cultuureducatie en andere ambities. Sommige willen met cultuureducatie aansluiten bij taalonderwijs, andere bij wereldoriëntatie, weer andere willen cultuureducatie verbinden met themagericht onderwijs.

Al deze scholen bieden wij cultuureducatie op maat waarmee we aansluiten bij hun identiteit. We kijken wat de leerkrachten zelf kunnen uitvoeren en voor welke lessen kunstvakdocenten moeten worden aangehouden. Via cocreatie ontstaan leerlijnen op maat voor de school. Maatwerk is volgens ons van groot belang omdat cultuureducatie daardoor meer geïntegreerd en gedragen wordt binnen de hele school.

In het kort

De Nijmeegse CmK-projecten zorgen ervoor dat kunst en cultuur op alle deelnemende scholen een welverdiende plek krijgt. Kunst en cultuur worden onderwerp van gesprek in de school en bewust opgenomen in het curriculum. Hierdoor maken meer kinderen in alle Nijmeegse wijken kennis met cultuur op school, ook nadat het traject van CmK is afgerond.

CmK betekent voor scholen dat ze ondersteuning krijgen om serieus werk te maken van cultuureducatie. Leerkrachten krijgen workshops over het ontwikkelen van creativiteit, waardoor het creatieve proces meer centraal komt te staan in de lessen. Via de samenwerking tussen kunstvakdocenten en leerkrachten kunnen scholen het beste van beide werelden combineren in een goed doordacht programma dat nog jarenlang mee gaat. Scholen hebben behoefte aan overzicht. Daarom hebben wij binnen CmK voor de verschillende kunstdisciplines vaardigheidslijnen ontwikkeld. Hierin kunnen de scholen per discipline de route terugvinden die leerlingen afleggen van groep 1 t/m 8.

Succesfactoren

- De vaardigheidslijnen zitten doordacht in elkaar: ze hebben een duidelijke structuur en een logische opbouw. Hierdoor is het voor de leerkrachten duidelijk hoe de verschillende onderdelen verband houden met elkaar en aansluiten bij de lesstof in de andere groepen.
- Maatwerk bieden en daarmee aansluiten bij de identiteit van de school en de lesmethodes die ze gebruiken, blijkt succesvol. Wel is het belangrijk hierover uitgebreid in gesprek te gaan met de school.
- Het werkt goed als het programma aansluit bij andere vakken, bijvoorbeeld bij taalonderwijs of wereldoriëntatie. Hierdoor wordt cultuureducatie breder inzetbaar, en voorkom je dat het zich beperkt tot de kunst- en muzieklessen.

Leerpunten

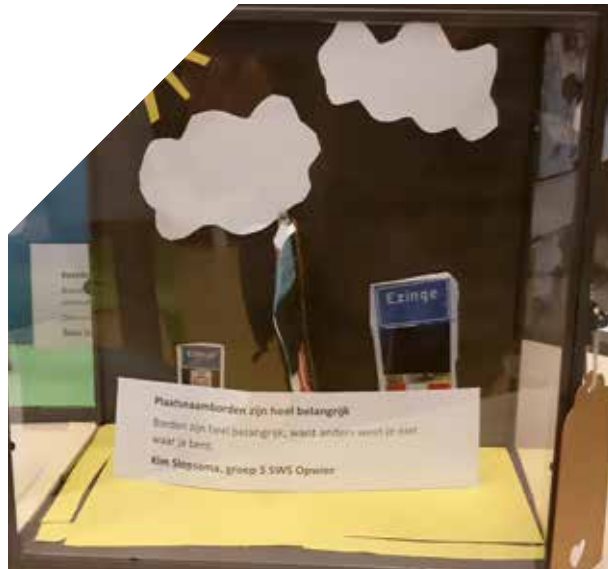
- Zorg ervoor dat vakdocenten hun voorbeeldlessen kunnen digitaliseren, en dat ze opgeslagen worden op een toegankelijke plek. Dit zorgt ervoor dat leerkrachten hier later op terug kunnen grijpen, en ook dat de kennis niet verloren gaat bij personeelwisselingen.
- Maak tijd voor maatwerk. Cultuureducatie op maat ontwikkelen is een arbeidsintensief proces, maar zorgt er wel voor dat het ontwikkelde programma langer meegaat en breder gedragen wordt binnen de school.
- Maak concrete resultaten zichtbaar in alle fases van het traject, ook aan de medewerkers die er niet direct bij betrokken zijn. Werkt aanstekelijk!
- Gebruik foto- en videomateriaal als instructie in plaats van geschreven instructies. Dit is makkelijker voor de kunstvakdocenten én voor de leerkrachten.

Meer weten

✉ cmk@delindenberg.com
 🌐 www.cmknijmegen.nl

‘Wat heerlijk! Door de vaardigheidslijnen zie ik eindelijk wat ik leerlingen kan bieden én waar we met de school gezamenlijk aan werken.’
 Esther, leerkracht

'Je wil dat kinderen zich thuis voelen en trots zijn op hun omgeving' Joke, Cultuurcoördinator

Wies op Wier

Als de schoolbel gaat, dan kun je die in het museum horen. Museum Wierdenland en de basisschool SWS op Wier in Ezinge zijn praktisch burens van elkaar. De leerlingen komen dan ook met enige regelmaat in het museum over de vloer. Wat zou er gebeuren als zij hun krachten bundelen en samen aan de slag gaan met cultuureducatie?

Het Groninger dorp Ezinge ligt in één van de oudste cultuurlandschappen van Europa. De geschiedenis van de omgeving kun je zien en beleven in het Wierdenlandmuseum. Die omgeving speelt ook een belangrijke rol voor de school. 'Je wil dat kinderen zich thuis voelen en trots zijn op hun omgeving,' zegt Joke Buist, cultuurcoördinator van SWS op Wier. Dat is niet vanzelfsprekend, want de Groninger dorpen zijn vaak negatief in het nieuws. Aardbevingsproblematiek, boze boeren, wegvallende voorzieningen, maar er is zoveel meer te vertellen.

In het kort

De samenwerking tussen de school en het museum is vormgegeven in een Leergemeenschap Cultuureducatie. In plaats van regulier tentoonstellingsbezoek te programmeren, onderzoeken de school en het museum samen hoe ze het lokale erfgoed op een betekenisvolle manier aan hun onderwijs kunnen verbinden. Het bijzondere aan deze leergemeenschap is dat kinderen zelf een actieve rol hebben in de samenwerking. 'Daar zochten we ondersteuning bij', vertelt Joke. 'We hebben een filosoof uitgenodigd, die het gesprek met onze leerlingen aanging over hoe zij hun omgeving ervaren. De uitkomsten vormden het startpunt voor ons onderzoek.'

Basisschool SWS op Wier en het museum werken samen in één van de twaalf Leergemeenschappen Cultuureducatie van CmK Groningen. Jeffrey Deelman is projectleider van de leergemeenschappen. 'We merkten na de eerste CmK-periode dat een aantal scholen behoefte had aan meer ruimte voor de ontwikkeling van hun cultuuronderwijs, zonder dat vooraf het eindresultaat vaststond. Juist het proces staat in de leergemeenschap centraal, waardoor je dichterbij de kern komt: wat kan cultuureducatie bijdragen aan onderwijs.'

In de huidige CmK-periode, worden de leergemeenschappen twee jaar lang financieel en inhoudelijk ondersteund door CmK Groningen. Hierdoor kunnen scholen het avontuur aangaan samen met een culturele partner. Stichting Kunst & Cultuur en de Hanzehogeschool bieden begeleiding en monitoren het proces. Er ontstaan interessante leervragen. In andere leergemeenschappen spelen vragen als: Hoe kan beeldend onderwijs bijdragen aan taalontwikkeling binnen het Speciaal Onderwijs?

Hoe kan cultuuronderwijs een spil zijn in de samenhang binnen de wijk?

Terug naar Ezinge. Daar is de school inmiddels een jaar onderweg. Joke vertelt dat de start van de leergemeenschap niet altijd eenvoudig was. 'De juiste onderzoeksvraag benoemen neemt tijd in beslag. Onze eerste vraag was om een leerlijn erfgoed te ontwikkelen. Doordat we de waarom-vraag bleven stellen, kwamen we erachter dat we eigenlijk wilden onderzoeken hoe de leerlingen trots kunnen zijn op hun omgeving.' Een bijzonder moment tijdens het eerste jaar is de tentoonstelling die leerlingen openden in het Wierdenlandmuseum. Alle kinderen mochten een eigen vitrine inrichten, met hun eigen verhaal over het hedendaagse Ezinge. Die verhalen werden getoond naast de historische collectie van het museum. En daarmee dragen de kinderen bij aan het verhaal van het museum.

Leerpunten

- Geef het tijd. Het onderwijs en het culturele veld zijn niet altijd gewend om op deze manier te werken. We zien nu hoe waardevol zij deze aanpak vinden.
- Omdat het concrete einddoel niet vaststaat, krijg je ruimte om te onderzoeken. Dat is voor de een heel prettig, de ander ervaart dat als vaag.
- Wij adviseren bij nieuwe leergemeenschappen om zo snel mogelijk in de praktijk aan de slag te gaan. Eerst actie, dan reflectie. Zo voorkom je lange gesprekken en zie je gelijk wat er in de praktijk (lees: bij het kind) gebeurt.

Meer weten

✉ info@cmkgroningen.nl
 🌐 www.cmkgroningen.nl

DOOR! Masterplan Muziekonderwijs Limburg

‘Met deze DOOR!-aanpak leggen we een nieuw, sterker fundament voor muziek in Limburg. En dat verdient navolging op nationaal niveau.’ Ger Koopmans, Gedeputeerde Cultuur Provincie Limburg en ambassadeur DOOR! Masterplan Muziekonderwijs Limburg en Méér Muziek in de Klas

Het is niet verwonderlijk dat juist in Limburg, een muzikale verenigingsprovincie bij uitstek, het belang van muziek(onderwijs) wordt onderkend. Daarom is in 2015 de campagne DOOR! Masterplan Muziekonderwijs Limburg gestart om muziekonderwijs weer een vaste plek in de klas te geven en daarbij de verbinding te zoeken met de lokale muzikale omgeving. En met succes, zo blijkt, want bij 273 Limburgse basisscholen en vier middelbare scholen is muziek weer onderdeel van het curriculum.

In het kort

DOOR! Masterplan Muziekonderwijs Limburg is een provinciale (Limburgse) campagne die muziekonderwijs in beweging zet. DOOR! is ondergebracht bij het Huis voor de Kunsten Limburg, de provinciale steunfunctie voor de Limburgse cultuursector. Samen met alle partners en de culturele omgeving realiseren we optimale kansen voor leerkracht en leerling om hun muzikale talenten te gebruiken en te ontwikkelen. Afgelopen jaren gaf DOOR! uitvoering aan meerdere subsidieregelingen om muziekonderwijs in onze provincie te verduurzamen. Het jaar 2019 stond in het teken van ‘Geef je instrument DOOR!’, met onder meer een succesvolle crowdfundingcampagne. Van de ingezamelde middelen schenken wij, in samenwerking met Adams Muziekcentrale, de komende periode aan 67 Limburgse scholen een muziekinstrumentenpakket dat afgestemd is op de wensen van de school.

Om scholen, muziekverenigingen en het popveld te stimuleren samen te werken en muziekonderwijs structureel in te bedden, ondersteunt de Provincie Limburg de subsidieregeling SamenDOOR!. Deze regeling is net zoals de eerdere subsidieregeling Vroege Vogels afgestemd op de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit en daarom CmK-proof.

In Limburg is in 2016 al een intentieovereenkomst getekend waarin staat dat DOOR! in de periode 2017-2020 integraal onderdeel vormt van Cultuureducatie met Kwaliteit. Dus Limburg loopt als het ware met de muziek mee vooruit. Sinds een klein jaar is het in Limburg al staande praktijk om de lokale omgeving met muziekonderwijs te verbinden binnen het programma Cultuureducatie met Kwaliteit.

Succesfactoren

Méér muziek in de klas realiseren krijg je niet alleen voor elkaar. Nauw samenwerken met belangrijke partners is dan ook essentieel. DOOR! werkte onder meer met: Provincie Limburg, de Limburgse pabo's, Conservatorium Maastricht (Docent Muziek), Limburgse gemeenten, het popveld, Limburgse muziekbonden, muziekverenigingen en natuurlijk het primair en voorgezet onderwijs. Deze partijen ondertekenden in 2018 in het bijzijn van Hare Majesteit Koningin Máxima een convenant en beloofden daarmee zich in de toekomst te blijven inzetten voor muziekonderwijs.

DOOR! reikt de middelen voor optimaal muziekonderwijs aan, en fungeert niet alleen als financiële pilaar maar ook als vraagbaak. Wij treden graag op de voorgrond als coördinator, coach en inspirator. Middels kick-off's, (tussentijdse) evaluatiebijeenkomsten en een jaarlijkse DOOR!-dag staan wij met beide benen in het praktische veld. Daardoor weten we wat er echt speelt, zijn wij flexibel en schakelen we snel.

De uitvoering ligt op lokaal niveau. Wij creëren verantwoordelijkheid bij eenieder die betrokken is. Ieder is eigenaar van zijn eigen project. En dat blijkt te werken. Of het nu gaat om het bijscholen van leerkrachten of om het opzetten van een volwaardig schoolorkest, DOOR! is succesvol in alle maten en vormen.

Leerpunten

Contact houden met de vele betrokken partijen vergt aandacht en tijd. De coördinerende rol van DOOR! vereist voor alle partijen een op maat gemaakte aanpak. De fanfare-, harmonie-, drumband- en schutterrijwereld bestaan bijvoorbeeld uit amateurmuzikanten en vrijwilligers. Voor hen is een andere aanpak nodig dan voor het popveld (Stichting Pop in Limburg en de bijhorende poppodia) dat uit medewerkers bestaat die in dienst zijn bij de podia. Weer een andere aanpak is er richting onderwijs, opleidingen en gemeenten. Het blijkt van groot belang continue te investeren in die op maat gemaakte aanpak.

Meer weten

✉ hsuilen@hklimburg.nl
🌐 www.doormuziek.nl

‘Prachtig om te zien hoe de leerkracht de kinderen meeneemt in de illusie!’

Hanneke Ickenroth, accountmanager

Steeds meer scholen in de Westelijke Mijnstreek werken vanuit unit-onderwijs (groepsoverstijgend onderwijs). De scholen hebben behoefte om te werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen in combinatie met drama. Binnen de units en zeker binnen de unit 1-2-3, zijn er grote leeftijdsverschillen en verschillen in ontwikkelingsniveaus onder de leerlingen. De Snelbinders, of culturele experts drama, signaleerden dat leerkrachten behoefte hadden om op een andere manier om te gaan met dramalessen. De vraag voor hen is dan hoe je binnen unit 1-2-3 dramalessen geeft, waarbij je niet alleen rekening houdt met de verschillen tussen leerlingen maar daar juist optimaal gebruik van maakt. Een uitdaging voor leerkrachten én voor culturele experts.

1-2-3 Drama

In het kort

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden is contact gezocht met de Nieuwste Pabo. Docent drama en jonge-kindspecialist Maurice van Straten heeft de leerkrachten en experts hierbij begeleid. Hij liet zien hoe je bij theateractiviteiten de brug kunt slaan tussen spelen als leidende activiteit in unit 1-2-3, naar spelen als onderzoekende activiteit in unit 3-4. Zo ontstond er een interessante cocreatie tussen het primair onderwijs, de Nieuwste Pabo, culturele experts drama (De Snelbinders) en De Domijnen. Bij dit project stond de vraag centraal: Wat is de aanvullende rol van de theaterdocent als het gaat om het spel van het jonge kind?

Er zijn zes drama-activiteiten ontwikkeld voor de unit 1-2-3, afgestemd op de verschillende ontwikkelingsfasen van de leerlingen, waarbij de verschillende niveaus worden meegenomen en elkaar versterken. Deze activiteiten zijn uitgewerkt in instructiefilmpjes met voorbeelden en een korte begeleidende brief. De filmpjes zijn overdraagbaar en beschikbaar voor leerkrachten en voor andere docenten drama/theater.

Om antwoord te geven op de vraag wat de aanvullende rol van de theaterdocent is als het gaat om het spel van het jonge kind, zijn verschillende punten genoemd. Er is bijvoorbeeld een methodiek bedacht waarbij de leerkracht meegenomen wordt in de denkwijze van de theaterdocent bij de start van een nieuw thema. Daarbij zijn niet de methode met de bijbehorende doelen het startpunt, maar juist het thema en de eigenheid van de leerkracht en de leerlingen.

Vanuit het thema daagt de theaterdocent de leerkrachten uit om in de klas te kijken naar voorwerpen en materialen die leerlingen kunnen gebruiken om vrij op te associëren binnen het thema. Niet associëren vanuit hun hoofd, maar op grond van wat ze zien en, vooral, van wat ze met die voorwerpen of materialen kunnen doen. Drama is niet voor niets het Griekse woord voor handelen en het jonge kind wil handelen!

Als voorbeeld: Bij het thema ‘het weer’ bleken de verfschorten prachtige regencapes om onder te schuilen voor de regen. De leerkracht associeerde ‘het weer’ juist met warme regen op vakantie in Suriname en een foto daarvan vormt nu uitgangspunt voor een activiteit. Net als een foto van haar vakantie naar Afrika waar zij een winterjas moest kopen in verband met de kou. Het blijkt vaak gemakkelijk om de doelen uit de methode te koppelen aan de originele benaderingen die op deze manier ontstaan. Er ontstaat een verfrissend uitgangspunt van waaruit de leerkracht en de culturele experts activiteiten gaan ontwikkelen.

Succesfactoren

- Deskundigheidsbevordering van de leerkracht was van belang.
- De goede samenwerking tussen de Nieuwste Pabo, culturele experts, het primair onderwijs en De Domijnen zorgde voor succes.
- Pluspunt was dat leerkrachten en culturele experts de lessen samen ontwikkelen.
- Goede reflectie door de Nieuwste Pabo was zeer waardevol.

Leerpunten

- Culturele experts hebben meer kennis nodig van de ontwikkeling van het jonge kind, met name van kinderen in de onderbouw.
- Het samenwerken in deze cocreatie met alle partijen kost veel tijd.
- Borgen is belangrijk. Denk vooraf na hoe je dit gaat borgen.

Meer weten

✉ educatie@dedomijnen.nl
🌐 www.dedomijnen.nl/cmk/

Als je talent niet wakker kust, blijft het slapen

14

‘Verbeelding, creativiteit, de durf om jezelf te presenteren: dat willen we kinderen meegeven. Niet omdat ze allemaal kunstenaar moeten worden, maar omdat deze vaardigheden in de 21e eeuw onmisbaar zijn.’ Zo vat Hellen Hurkens de door Kaleidoscoop in Maastricht ontwikkelde doorlopende leerlijn Toon je Talent samen. Toon je Talent stimuleert kinderen vanaf de kleuterleeftijd tot en met het vmbo om hun eigen talent te ontdekken en verder te ontplooiën, binnen en buiten school.

In het kort

‘Bij Toon je Talent gaan we uit van wat kinderen nodig hebben om te kunnen worden wie zij willen zijn’, zegt projectleider Hellen. Dat begint al bij de kleuters. Via toneel, muziek, dans en beeldende kunst komen de allerkleinsten spelenderwijs in aanraking met letters, noten, stappen en plaatjes. Gedurende het hele traject leren kinderen van kunst en kunstenaars, in de klas en buiten de klas. Elk leerjaar is er een bezoek aan een culturele instelling zoals een museum of theater. Daar beleven en ervaren de kinderen – in een andere leeromgeving dan de klas – wat kunst met ze kan doen. Voor de verdieping gaan ze daarna op school zelf aan de slag onder begeleiding van een kunstdocent. Hellen: ‘We hebben bijvoorbeeld samen met het Bonnefantenmuseum het programma Museummakers in de klas ontwikkeld. In het museum ervaren kinderen hoe een kunstenaar werkt, maar ook wie nog meer in het museum werken. Ze kruipen in de huid van

de opbouwer, conservator, kunstenaar of medewerker communicatie en ontdekken op een speelse manier welk talent daarvoor nodig is. Na het museumbezoek maken ze van de klas een tijdelijk museum en heeft ieder kind zijn eigen rol. Onder begeleiding van de kunstdocent en geïnspireerd door het werk dat ze in het museum hebben gezien, maken ze zelf kunstwerken voor hun ‘museum’.’ De kunstdocent maakt de vertaalslag van ‘meemaken’ naar ‘maken’. Net als in het museum, blijft hij of zij met de kinderen in gesprek, zodat ze betekenis leren geven aan kunst. ‘We ontwikkelen de programma’s met culturele partners. Zo’n koppeling als die met het museum, maken we in andere programma’s vaak ook multidisciplinair, zodat meerdere talenten aan bod kunnen komen. We koppelen bijvoorbeeld muzieklessen aan een theatervoorstelling, mime-lessen aan een muziekvoorstelling, of we maken een combinatie van literatuur, toneel en erfgoed, dat kan allemaal.’

Aan het slot van het museumprogramma organiseren de leerlingen zelf een expositie, waarvoor we ook de ouders uitnodigen. Hellen: ‘Zo zien zij wat kunst en cultuur met hun kind doet. We hopen dat ouders hun kinderen dan stimuleren om ook na schooltijd hun talent verder te ontwikkelen.’ De cultuurcoach helpt hen daarbij. ‘We vragen de kinderen niet of ze verder gaan, maar waarmee ze verder gaan.’ De volgende jaren in het basisonderwijs en het vmbo krijgen de leerlingen de kans hun talent verder uit te bouwen. Ze leren hoe een creatief proces werkt bij henzelf (maken), maar gaan ook opnieuw op bezoek bij culturele instellingen om te kijken hoe dit bij de professionele kunstenaars werkt (meemaken).

Succesfactoren

- Al bij de voorbereiding van het project zitten het onderwijs en het culturele veld samen aan tafel. Gezamenlijk ontwikkelen ze een programma dat uitgaat van de interesses van het kind.
- Kinderen leren door te doen. Om hun belangstelling voor kunst en cultuur aan te wakkeren, is het belangrijk dat ze actief meedoen.

Leerpunten

- Een actieve rol van de leerkrachten is essentieel. Zij herkennen de talenten van het kind en zien het beste welke ontwikkeling het doormaakt. Daarom is het belangrijk dat leerkracht en kunstvakdocent vanaf het begin samenwerken.
- Scholen en culturele instellingen hebben tijd nodig om elkaars taal te leren spreken. De intermediair kan een rol spelen om wensen, verwachtingen en belangen van beide partijen op elkaar af te stemmen.

Meer weten

✉ info@kaleidoscoop.net
🌐 www.toon-je-talent.nl

Foto: Nico Bastens

Foto: Joost Milde

‘In je fantasie kan alles.....
in werkelijkheid kan er
meer dan je denkt’ Ans Diederens,
kunstdocent en leerkracht

Lokaal C leidt de leerkracht van morgen op in het ontwikkelen van innovatieve cultuureducatie

15

De pabostudenten uit Noord-Limburg ontwikkelen samen met leerkrachten en regionale cultuuraanbieders lessen die kinderen en andere leerkrachten raken en inspireren.

In het kort

Lokaal C heeft het afgelopen jaar een samenwerking opgezet met de Fontys Hogeschool Pabo. De studenten, de stagescholen (basisscholen) en regionale cultuuraanbieders werken samen zodat de pabostudenten praktijkervaring opdoen met het ontwikkelen van innovatieve cultuureducatie.

In het derde jaar van hun studie zijn de studenten op zoek gegaan naar een cultuuraanbieder om samen te bouwen aan een innovatief cultuureducatieprogramma dat ze vervolgens werkelijk hebben uitgevoerd op de basisschool waar zij stage liepen.

Als afsluiting van het project hielden de studenten presentaties in het Limburgs museum (2018) en Theater de Garage (2019). Alle stakeholders waren aanwezig, ook de nieuwe lichterijng pabostudenten. De toeschouwers werden meegenomen door de prachtige, eerlijke, soms ontroerende verhalen van de studenten.

Succesfactoren

Er ontstaat een sterke betrokkenheid als je:

- De studenten zelf budget geeft om een cultuurmaker te betalen die hen coacht.
- Zorgt dat de studenten goed voorbereid zijn.
- De studenten de waarde van kunsteducatie zelf laat ervaren. Bij dit project hebben de studenten hebben zelf lessen van cultuurmakers gevolgd zodat ze zich bewust werden van wat cultuureducatie met hen doet.
- Zorgt dat de studenten onderling ook opbrengsten delen met elkaar en andere geïnteresseerden zoals leerkrachten of andere cultuurmakers. Ze kunnen bijvoorbeeld samenwerken of presentaties aan elkaar geven over hun ervaringen.
- Afsluit met een succesfeestje.
- Presentatietraining geeft aan studenten.

Leerpunten

- Alles hangt af van betrokken paboleerkrachten die zelf de waarde van cultuur inzien.
- Geef de student budget om een cultuuraanbieder te kunnen betalen.
- Begin bij de opleiding onderwijsassistent zodat een doorlopende leerlijn ontstaat.
- Durf los te laten, regel niet alles dicht, laat de creativiteit van kinderen de vrije loop.
- Ga vooral doen en blijf niet hangen in praten en plannen.
- *Keep it simple* en laat je verbazen.
- Ga die klas uit: naar buiten gaan heeft meerwaarde.

Meer weten

- ✉ project@lokaalc.nl
- 🌐 www.lokaalc.nl

‘Ik had mijn twijfels of ik wel iets aan dit project zou hebben maar ik ben enorm geraakt door het werken met een theatermaker. Dit heeft mij nieuwe inzichten, maar vooral ook nieuwe handvatten gegeven om kinderen in mijn klas mee op reis te nemen in de geschiedenisles.’ Pabostudent

‘Mama, we hebben een Niets gemaakt op school. Gek hè dat je een Niets kan maken? Toch is het mooi.’ *Leerling*

‘Maak een Niks’, zo luidt de opdracht aan 280 kinderen én het docententeam van de Montessorischool in Weert. Een hele uitdaging. Want hoe maak je van niks een Niks? Hoewel de titel anders doet vermoeden, ontstaat een Niks - ofwel een abstract kunstwerk - niet zomaar. Het krijgt vorm door een proces. Daar is verbeeldingskracht, inspiratie, materiaal kennis en samenwerking voor nodig. Het vraagt om het loslaten van bestaande denkbeelden. Allemaal competenties die naadloos aansluiten bij de vraag vanuit de school. Hoe krijgen wij als leerkrachten een onderzoekende houding? Hoe kunnen wij meer procesgericht werken? Hoe halen wij de buitenwereld naar binnen?

In het kort

Het montessorionderwijs behandelt onderwerpen in een bepaalde context. Bij het thema ‘de culturele mens’ staat dit keer de kunstenaar centraal. Een kunstenaar is bij uitstek een ‘culturele mens’: een ontdekker, vernieuwer, iemand met verbeeldingskracht.

Wat is kunst eigenlijk? Hoe zet je kunst in het onderwijs in? Het lerarenteam bereidt zich voor op het project. En leren is doen. Daarom experimenteren ze zelf - als waren ze kunstenaars - met kleur, materialen en technieken. Vervolgens maken ook de kinderen kennis met het begrip ‘kunstenaar’. De kleuters hebben in de klas gekeken naar kunstwerken in de buurt van school. Wat zie je? Hoe en waarvan is het gemaakt? Waarom staat het hier? De groepen 3 t/m 8 bezoeken het Van Abbemuseum in Eindhoven. Ze bekijken de kunstwerken, benoemen het onderwerp, beschrijven de technieken en vergelijken de materialen. Ook het fenomeen ‘museum’ komt aan bod.

Dan jeuken de handen om alle inspiratie om te zetten in actie. De leerkrachten toveren, samen met een kunstenaar-docent van RICK, de kinderen om tot kunstenaartjes. Materialen als klei, gips, stof, papier en kunststof worden grondig onderzocht en uitgeprobeerd. Met als einddoel: het maken van een Niks. Elk beeldend kunstwerk krijgt een titel. De kinderen fantaseren erop los: ‘Wieper’ of ‘Avondwikkkel’. Op 21 oktober 2019 zet het Montessori Museum zijn deuren open voor publiek. Wethouder van Eijk opent de expositie vol 3D-beelden in het bijzijn van de lokale pers. Net als in een echt museum leiden gidsen - deze zijn apetrots - de bezoekers rond.

Succesfactoren

- Stem het project goed af en werk écht samen met de school. Leerkrachten moeten zich mede-eigenaar van het project voelen. Dit zorgt voor een flinke dosis energie om zelf aan de slag te gaan.

- De inzet van een kunstvakdocent zorgt voor voldoende vertrouwen om als leerkracht zelf het project goed te kunnen begeleiden. De kunstvakdocent stemt de lessen af in overleg met de ict'er en intermediair zodat deze aansluiten op de behoeften van de leerkracht en het kind.
- Bezoek een museum. Dit levert volop inspiratie op voor de leerkrachten en kinderen.
- Sluit aan bij bestaande thema's op school. Door in te spelen op ‘de culture mens’ is dit project betekenisvol. Tegelijkertijd is het begrip kunst verbreed. Samen is de wereld verkend.
- Experimenteer. Omdat de leerkrachten zelf aan de slag zijn gegaan, is hun kennis van materialen enorm vergroot.
- Plan een fysiek moment voor échte waardering. Door de expositie is het werk van de kinderen geëvalueerd en hebben zij trots kunnen vertellen over hun eigen verbeelding. Nodig bezoekers, pers en de wethouder uit. Dat maakt de eindpresentatie nog specialer.

Leerpunten

- Denk na hoe je omgaat met de rommel na een probeer-sessie.
- Betrek de ouders al vóór de tentoonstelling bij het project.

Meer weten

✉ johannie@doenmiddenlimburg.nl
🌐 www.doenmiddenlimburg.nl

17

Pit Cultuurwijzer: verbinder in Parkstad

Parkstad Limburg is een dynamische broedplek voor ontwikkelingen rond diversiteit en cultuur. Nog decennia na het sluiten van de ooit allesoverheersende steenkolenmijnen, kampt Parkstad met maatschappelijke uitdagingen. Maar net zoals in de tijd van de mijnen, wordt er keihard gewerkt aan het creëren van nieuwe kansen. CmK is hierin een krachtig groeimiddel dat op alle mogelijke manieren wordt gestimuleerd door Pit Cultuurwijzer.

Penvoerder SCHUNCK (een multidisciplinaire, culturele instelling) ging in 2016 de uitdaging aan om samen met het onderwijs, culturele partners én de politiek te komen tot een duurzame samenwerking op het gebied van cultuureducatie. Het programma Pit Cultuurwijzer is het resultaat van deze samenwerking. Alles komt hierin samen: bij de basis beginnen en als een pit laten uitgroeien. Echter, een groeiend zaadje vraagt om geduld en goede zorg. Daarom begeleidt een team van intermediairs zowel het onderwijs als het culturele veld bij dit groeiproces.

‘Het is belangrijk om te kijken bij de scholen wat er leeft en om de vraag boven te halen.’ Raphaël, accountmanager PO, VVE en BSO

De kiem voor een leven vol leren

We coachen scholen om uiteindelijk tot een duidelijke visie op cultuureducatie te komen. Hierbij zetten we De Cultuur Loper als instrument in. In de eerste 2.5 jaar Pit Cultuurwijzer hebben al 23 scholen hun ambities geformuleerd. Een groot deel hiervan heeft deze visie ook al afgestemd met het hele schoolteam (stappen 3 en 4 van De Cultuur Loper). Uit de reeds geformuleerde ambities kunnen we een ‘ambitie top 3’ samenstellen;

- Cultuureducatie om een brede kennismaking met verschillende kunst disciplines mogelijk te maken.
- Cultuureducatie als middel om de eigen creativiteit te ontwikkelen.
- Cultuureducatie om de relatie met de eigen omgeving te verdiepen.

Om deze ambities te verwezenlijken is nauwe samenwerking met culturele partners uit de omgeving essentieel. Wij brengen hen met elkaar in verbinding en samen komen ze tot cocreaties en trajecten rondom deskundigheidsbevordering. Ook brengen we hen fysiek samen tijdens netwerkbijeenkomsten die we regelmatig organiseren. Deze bijeenkomsten zijn een duidelijk voorbeeld van de aanpak van Pit Cultuurwijzer, met openheid, bottom-up én de daadkracht van het uitwisselen van verhalen als uitgangspunt. En waar in eerste instantie nog sprake was van informeren door Pit Cultuurwijzer en het invliegen van expertise van buiten de provincie, maken we nu gebruik van de krachten uit Parkstad zelf, onder meer door best practices met elkaar te delen. Hierdoor groeien onderwijs en culturele instellingen als partners in hun gezamenlijke ambitie om de jeugd in aanraking te laten komen met cultuur.

Een mooi voorbeeld is het maatwerktraject van Basisschool De Blokkenberg uit Kerkrade. Kunstenaars lieten het schoolteam kennismaken met nieuwe technieken, om deze later te kunnen toepassen binnen de thema’s die voor de hele school benoemd zijn. In de laatste fase van dit traject rondom deskundigheidsbevordering kregen drie leerkrachten coteaching in de klas.

Succesfactoren

Creatieve en kritische volwassenen die klaar zijn voor de uitdagingen van de 21e eeuw. Dát is het resultaat van cultuureducatie. Het rijke culturele leven in Parkstad openstellen voor alle leerlingen in Parkstad is nog steeds een doelstelling met hindernissen. Maar de kansen die er liggen, en de betrokkenheid van alle partijen, zorgen voor de energie om dit mogelijk te maken. Pit Cultuurwijzer blijft daarbij zoeken naar verbindingen, naar kansen om te blijven groeien.

Leerpunten

- Een duurzame schoolvisie op cultuureducatie ontstaat alleen als er een gemeenschappelijk doel is en iedereen dezelfde taal spreekt. De ambitie moet van binnenuit komen. Eerst draagvlak creëren, daarna ontwikkelen. Niet omdat het opgelegd is, maar omdat er wensen en kansen zijn.
- Tijdens de netwerkbijeenkomsten is er vooral behoefte aan praktische informatie-uitwisseling, aan momenten om te kunnen sparren over allerlei onderwerpen, ‘Waar loop je tegenaan?’, ‘Hoe los je dit op?’. Ideeën uitwisselen en elkaar inspireren, daar gaat het om.
- Er liggen volop kansen in de komende periode, ook vanuit de overheid. Daarom stelden wij een intermediair aan die zich concentreert op het politieke veld en daar nieuwe verbindingen legt.

Meer weten

✉ info@pitcultuurwijzer.nl
🌐 www.pitcultuurwijzer.nl

Het Cultureel Zelfportret; de leerling aan zet

Wat kan deze leerling, wie is deze leerling en hoe groeit deze leerling? Het Cultureel Zelfportret - een digitaal volginstrument - maakt zichtbaar wat de leerling meekrijgt via cultuureducatie. Het instrument wordt ingezet in het primair en voortgezet onderwijs. De Fontys Pabo gebruikt het om gepersonaliseerd leren, dat aansluit bij de leervraag van de student, concreet vorm te geven.

‘Als ik later naar mijn cultureel zelfportret kijk, dan zie ik of ik groot geworden ben.’ Maud, leerling groep 3

Het Cultureel Zelfportret

Vanaf de start van De Cultuur Loper in 2013 zet Kunstloc Brabant zich in om de culturele ontwikkeling van leerlingen inzichtelijk te maken. Het is ook belangrijk dat de leerling zelf inzicht krijgt in het eigen leerproces. Om deze persoonlijke ontwikkeling zo goed mogelijk te kunnen volgen, is een digitale omgeving ingericht. Leerlingen zijn zelf verantwoordelijk voor het bijhouden van die omgeving en leren zelf betekenis te geven aan ervaringen die zij opdoen met kunst en cultuur. Zij vinden daar antwoorden op de vragen: ‘Wat kan ik, wie ben ik en wat vind ik belangrijk?’.

In de praktijk zie je de resultaten in Het Cultureel Zelfportret terug in de vorm van blogs, vlogs, reflectiegesprekken, leervragen, documentatie van culturele bezoeken en creatieve producten. Kortom, het is een rijke verzameling van betekenisvolle momenten.

Een zelfportret maken

Een belangrijk moment is als leerlingen een zelfportret gaan maken. Dat kan allerlei vormen hebben: van een foto van voorwerpen die een kleuter uitzoekt tot een animatie of lied gemaakt door een tiener. Al die zelfportretten geven een beeld van hoe de leerling door de jaren heen naar zichzelf kijkt.

De verzameling leervragen en creaties van de leerling zijn een prachtige aanleiding om met de leraar in gesprek te gaan en de culturele groei van de leerling zichtbaar te maken en te waarderen. Het Cultureel Zelfportret gaat hiermee verder dan een portfolio dat leerlingen opbouwen.

Meer weten

- ✉ marlijn.gelsing@kunstlocbrabant.nl
- 🌐 www.kunstlocbrabant.nl
- www.decultuurloper.nl/cultureel-zelfportret/

Succesfactoren

- Flexibel: inzetbaar op elk moment.
- Laagdrempelig: een school kan zo groot of klein starten als hij zelf wil.
- Breed inzetbaar: geschikt voor elke school, ongeacht culturele onderwijsvisie of ambities.
- Gebruiksvriendelijk: tools nemen leerlingen bij de hand.
- Veilig: een afgesloten webomgeving.
- Persoonlijk: elke leerling krijgt een eigen inlog, persoonlijke tijdlijn en zelfportret-tijdlijn.
- Inzichtelijk: de leraar kan persoonlijke notities maken.
- Ondersteunend: de leraar en de leerling hebben handvatten om te reflecteren.
- Opbrengstgericht: toont prestaties van individuele leerlingen en de groep als geheel.
- Overdraagbaar: de leerlingen nemen hun Cultureel Zelfportret mee, van PO naar VO.

Leerpunten

- Het is belangrijk dat Het Cultureel Zelfportret verbonden is met de ontwikkelwens van de school binnen het traject van De Cultuur Loper.
- Zorg dat er bij de inzet van Het Cultureel Zelfportret ruimte is om leraren en leerlingen op een ervaringsgerichte manier te laten ontdekken wat hun échte behoefte is tijdens het leerproces.
- Zet de leerlingen die zich Het Cultureel Zelfportret al snel eigen maken, in als experts in de klas.

leerling groep 3

‘Als ik later naar mijn cultureel zelfportret kijk, dan zie ik of ik groot geworden ben.’

leerling groep 8

‘Je leert elkaar goed kennen door alle foto’s en elkaars werk en feedback’

VO leerling 14 jaar

‘Het is wel raar om jezelf op de video te zien, maar je leert er wel van.’

pabostudent 20 jaar

‘Je werkt bewust aan je eigen culturele ontwikkeling.’

leraar PO

‘Het Cultureel Zelfportret is een geweldige aanvulling. Kinderen kunnen worden gevolgd, aangestuurd en uitgedaagd om het beste uit zichzelf te halen.’

directeur PO

‘We kunnen de ambities die we, onder meer vanuit De Cultuur Loper, hebben geformuleerd bij elk kind afzonderlijk volgen en vormgeven via Het Cultureel Zelfportret.’

docent VO

‘Ik vind het vooral belangrijk dat leerlingen niet alleen reflecteren op hun eigen prestaties maar vooral ook op hun proces, zodat ze nog sneller groeien.’

docent pabo

‘Door de studenten regelmatig feedback te geven en (reflectieve) vragen te stellen, krijgen de ervaringen van de student meer betekenis.’

Met kunst en cultuur aanhaken bij de essentie van het onderwijs

19

Binnen het onderwijs zien we de behoefte om kunst en cultuur vooral als middel in te zetten. Maar, met de grote werkdruk kan er niet meer bij. Daarom was er een dringende vraag vanuit het onderwijs om niet nog méér te doen maar om te vervangen. Het antwoord is het project Niet Stapelen Maar Vervangen waarbij het stedelijk cultureel aanbod in het jaarprogramma van de school kan worden geïntegreerd.

In het kort

Het project Niet Stapelen Maar Vervangen is een convenant tussen de gemeente, de Bossche schoolbesturen en de educatieve partners uit de stad. Er is een groot aanbod in de stad waar het onderwijs gebruik van zou kunnen (kan) maken als er daar voldoende tijd en kennis voor zou zijn. Wij van Huis73* fungeren hier als de bemiddelaar voor het culturele veld. Als kunstconsulent die op de scholen komt zien we waar behoefte aan is, beschikken we over de kennis van het onderwijs, maar ook over het culturele aanbod.

Bij Niet Stapelen Maar Vervangen gaat het letterlijk om het vervangen van pagina's of hoofdstukken uit lesmethodes door aanbod uit de stad. Welk aanbod is er, wat kies je en waarom? Daar helpen wij bij. De afgelopen twee jaren hebben we binnen dit project prachtige projecten op de scholen gebracht. Vanaf het begin zagen we hoe Cultuureducatie met Kwaliteit verweven kan zijn met Niet Stapelen Maar Vervangen. Projectaanbod op vraag van de school is één, maar de deskundigheidsbevordering die we vanuit CmK kunnen toevoegen maakt het écht helemaal af.

Op de Montessorischool Aquamarijn wilde het team bijvoorbeeld graag investeren in deskundigheid op het gebied van theater. De leerkrachten gingen aan de slag met De Theaterkoffer van Straal Theater. Straal Theater zorgde er op hun beurt voor dat de lessen die zij gaven pasten bij de methode Da Vinci waar de school mee werkt. Nu Straal Theater alweer lang en breed vertrokken is, zijn de dramalessen geïntegreerd in de methode en geven de leerkrachten van Aquamarijn zelf deze lessen. Drama is het middel geworden om andere lessen te vervangen en de leerkrachten zijn deskundiger.

Succesfactoren

- Als bemiddelaar kennen we (de veranderingen in) het onderwijs zodat we de vraag kunnen vertalen naar het culturele veld.
- Het project raakt aan de 21e eeuwse vaardigheden omdat er vakoverstijgend wordt gewerkt aan verschillende vaardigheden
- Dit project draagt bij aan werkdrukverlaging bij leerkrachten.

Leerpunten

- In het begin is deze werkwijze tijdrovend voor zowel de leerkracht als voor de kunstconsulent. Je moet namelijk eerst kennis hebben van wat er op school allemaal gebeurt voordat je kunt gaan vervangen. De opbrengst is, behalve zicht hierop, ook een goede relatie.
- Ga planmatig te werk: weet wat je nodig hebt van een school. Jaarprogramma, kennis van de methode, visie op onderwijs.

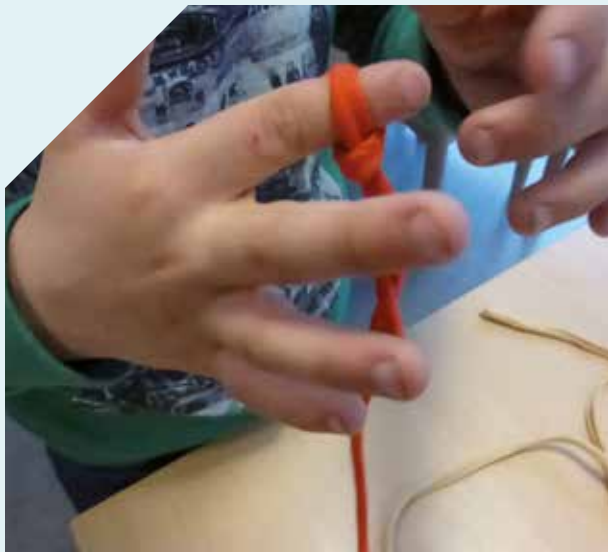

‘Ons team voelt zich competent en enthousiast, durft nu zelf lessen te geven op het gebied van drama. Dankzij Cultuureducatie met Kwaliteit en Huis73.’ Hesther van Beest – Aquamarijn

Meer weten

✉ onderwijseducatie@huis73.nl
arjenlubbers@huis73.nl
🌐 www.huis73.nl

* In november 2020 heeft Babel de naam veranderd in Huis73

De Digitale Culturele Ladekast

Binnen het programma Cultuureducatie met Kwaliteit komen de leerkrachten en cultuurprofessionals samen tot de mooiste lessen. Lessen die passen binnen één van de leerlijnen van de Culturele Ladekast en die het verdienen om vaker gegeven te worden. Niet alleen op de eigen school, maar ook op andere CmK-scholen. Dat is nu mogelijk, doordat lessen geborgd en gedeeld kunnen worden in de Digitale Culturele Ladekast, een initiatief van Huis73, Cultuurcontact en CultuurStation.

‘De Ladekast geeft aanleiding tot proces-gesprekken met ouders over cultuureducatie.’

Marvin, leerkracht

In het kort

Op www.digitaleladekast.nl is plaats voor allerlei soorten creatieve lessen die een leerkracht zelf kan geven. Deze lessen dragen bij aan de ontwikkeling van culturele vermogens van leerlingen en worden gekoppeld aan jaarlagen en leerdoelen. De Ladekast maakt per school inzichtelijk waar leerlingen staan in hun ontwikkeling van deze vermogens, omdat je kunt bijhouden welke doelen in een schooljaar al zijn aangeraakt, en welke zijn ingepland of nog open staan.

Omdat Den Bosch, Helmond en Eindhoven samenwerken is er een rijk gevulde kast, met nu al meer dan 1500 lessen voor de disciplines dans, theater, muziek, beeldend en kunst & technologie. In de Ladekast zijn lessen opgenomen binnen de leerlijnen literatuur, erfgoed en design & beeldcultuur.

De Digitale Culturele Ladekast zorgt ervoor dat iedereen dezelfde taal spreekt als het gaat over het verankeren van structurele cultuureducatie. Doordat scholen, aanbieders, bemiddelaars en cultuurprofessionals dezelfde termen gebruiken, ontstaat er meer samenhang en begrip.

Succesfactoren

Al voor de lancering hebben alle cultuurprofessionals de website gevuld met inspiratielessen, bedoeld als deskundigheidsbevordering voor de leerkrachten. Daardoor konden de scholen starten met een goed gevulde Digitale Culturele Ladekast. Ook nieuwe lessen die de cultuurprofessionals ontwikkelen zullen ze toevoegen. Leerkrachten kunnen deze lessen vervolgens zelf geven. De Digitale Culturele Ladekast is dus de plek waar alle creatieve lessen worden opgeslagen, zodat ze vaker gegeven kunnen worden.

We zien dat veel scholen de website al actief gebruiken; ze voegen lessen toe en neuzen door de reeds aanwezige lessen. Het is mooi dat scholen die binnen één discipline werken via CmK, vaak ook lessen voor de andere disciplines zoeken, om zo tot een goed totaal aanbod te komen voor de kinderen.

De Culturele Ladekast werkt inspirerend: scholen die lessen komen halen, willen vaak ook hun eigen lessen delen. Het aanbod blijft dus groeien. Een leerkracht die zelf even geen inspiratie heeft, kan kijken naar de lessen die andere scholen in de Ladekast hebben geplaatst. Daarbinnen kan hij zoeken op thema, jaargroep, discipline en/of leerdoel. Heeft hij een geschikte les gevonden, dan kopieert hij de les en plaatst deze in zijn eigen Ladekast.

Leerpunten

- Zorg ervoor dat de cultuurprofessionals de leerkrachten meenemen in de Digitale Ladekast, zowel bij het gebruik ervan als bij het leveren van materiaal.
- Duw de leerkrachten/cultuurprofessionals niet in een vast format, maar laat ze hun eigen lesopzet gebruiken.
- Het is nodig een methode te ontwikkelen om te zorgen dat de lessen die leerkrachten zelf toevoegen aan de kwaliteitscriteria van de Digitale Ladekast voldoen.

Meer weten

- ✉ Beppie.remmits@cultuurstation.nl
Martijn.van.de.kerkhof@cultuurstation.nl
- 🌐 www.cultuurstation.nl
www.digitaleladekast.nl

‘Bij beeldend zag ik een heldere opdracht met eigen invulling, hoog van kwaliteit en een fijne sfeer. De leerkracht was verbaasd over het niveau dat de leerlingen haalden.’

leerkracht

De wereld van verbeelding

Een voorstelling komt het best tot zijn recht op een magische plek buiten school waar een kind zich helemaal kan openstellen: in een volwaardige, professionele theateromgeving. CiST wil samen met iedereen die betrokken is bij cultuuronderwijs een wereld van verbeelding oproepen. En met succes. Binnen twee jaar kregen we in plaats van 800 leerlingen 6.000 leerlingen naar het theater.

Leerpunten

- We bieden de voorstellingen inclusief de verwerking aan voor 4,50 eur per kind. Scholen komen massaal en nemen het aanbod graag af. De uitkoopsommen voor de theaters zijn hoog en de verwerkingskosten reëel. De verwerkingskosten bekostigen we voor een deel uit CmK. De overige kosten zijn incidenteel door CiST betaald.
- Het plannen van alle lessen rondom de voorstellingsdata is een uitdaging.
- Om een heel praktisch obstakel als vervoer naar het podium weg te nemen, zouden we heel graag het busvervoer van en naar school duurzaam willen organiseren.
- We zijn dit idee gaan uitwerken zonder dat we dit in de planaanpak beschreven hadden. Het idee ontstond tijdens de planperiode en is dan een uitdaging om te realiseren. We zijn trots dat dit begint te lukken. Het voorziet kennelijk daadwerkelijk in een behoefte.

We zijn volop in ontwikkeling en proberen naast theateromgevingen ook andere betekenisvolle plekken in de stad te betrekken. Om dat voor elkaar te krijgen bundelen we onze krachten en maken we gebruik van de expertise van theatergezelschappen, gespecialiseerde cultuurcentra (zoals Factorium Podiumkunsten, Theaters Tilburg, De Nieuwe Vorst), zelfstandig werkende vakdocenten, de stedelijk beleidsadviseur CiST (Cultuur in School Tilburg), musea en andere educatieve leeromgevingen. Zo creëren we een samenhangend en hoogwaardig aanbod voor het primair onderwijs.

In het kort

Samen met het werkveld kiezen we mooie, grappige, leuke voorstellingen die een beetje schuren, dat mag ook. Het moet niet te ingewikkeld zijn. De eerste ervaring moet een feest van verbeelding zijn.

Als CmK-school bezoek je niet alleen de voorstelling met je leerlingen, maar krijg je er een multidisciplinair lesprogramma bij dat door vakdocenten is ontwikkeld. Dit omvat een multidisciplinaire verwerking van het centrale thema van de voorstelling, voor op school of een andere betekenisvolle plek in de stad. Het enthousiasme van de scholen is erg groot. Van de 17.000 leerlingen in het PO hebben we er in het afgelopen jaar 4.000 bereikt met de kernvoorstellingen. In 2019-2020 bereiken we 6.000 leerlingen.

Succesfactoren

Leraren en vakdocenten raken gemotiveerd en geïnspireerd door het receptieve aanbod van professionele theatermakers en orkesten.

De verwerkingen die we aanbieden - ontwikkeld en uitgevoerd door (bij voorkeur) lokale vakdocenten beeldend, drama en muziek - worden steeds beter van kwaliteit. De vakdocenten werken in tweetallen en proberen twee disciplines met elkaar te verbinden. Zo professionaliseren we ons aanbod en ontstaat er een betekenisvolle aanpak voor de scholen. Ook de samenwerking binnen het cultuureducatieveld wordt hierdoor verstevigd.

De twee vakdocenten maken samen de workshop en voeren die samen uit. Zij werken al jaren met de CmK-scholen en kennen de schoolcultuur, de leerbehoeften en de thema's die spelen. Zo kunnen ze zorgen voor een betere verankering van het professionele aanbod.

Scholen willen graag vanuit cultuureducatie een verbinding maken naar:

- de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen;
- de taalontwikkeling van de kinderen;
- milieu- en techniekonderwijs.

Hier houden we in de programmering rekening mee. Op het snijvlak van podiumkunst en de inhoud van schoolthema's zijn educatiemedewerkers van gezelschappen en de educatieteams/vakdocenten de aangewezen personen om dit randaanbod samen passend te ontwikkelen.

Meer weten

✉ lizette.mijland@tilburg.nl
🌐 www.cist.nl

foto: Jostijn Ligthoel Fotografie

Waar we trots op zijn

Bij de Stichting Openbare Basisscholen Helmond (OBSh) is cultuuronderwijs een belangrijke pijler. De stichting telt zeven scholen en heeft sinds 2015 een bovenschools cultuurcoördinator. Marvin Corneille was leerkracht op één van de zeven scholen. Hij heeft niet alleen de Pabo afgerond maar ook de kunstacademie. In 2015 kreeg hij de rol van cultuurcoördinator om cultuur, samen met de zeven scholen een vaste plek te geven binnen het curriculum.

‘Vroeger had ik bijna nooit creatief en nu iedere week!’ James, leerling groep 8

Het aanstellen van een bovenschools cultuurcoördinator heeft ervoor gezorgd dat het cultuuronderwijs binnen deze scholen-groep van meet af aan een serieuze plek heeft gekregen. Er is duidelijk een keuze gemaakt. Om te beginnen is er, in samenwerking met CultuurContact Helmond, een plan (voor vier jaar) geschreven rondom CmK op het beeldende vlak. Daarnaast is er een subsidieaanvraag gehonoreerd rondom professionalisering van cultuuronderwijs binnen de scholenstichting (een traject van twee jaar).

In het kort

Stichting Openbare Basisscholen Helmond wil met het professionaliseringstraject werken aan verankering van kunst- en cultuureducatie op zeven basisscholen. Op bestuursniveau vinden bijeenkomsten plaats om de gezamenlijke visie verder te ontwikkelen en vast te leggen in beleidsplannen. De directies van de scholen worden hier meteen bij betrokken zodat zij de verbinding kunnen leggen met de schoolbeleidsplannen. Daarnaast zijn er ook op schoolniveau bijeenkomsten met de leerkrachtenteams om de schoolvisie uit te werken. Voor de leerkrachten zijn er trainingen en workshops gericht op de doorgaande leerlijn, de Culturele Ladekast, en is er coaching op maat. Er wordt in het project intensief samengewerkt met CultuurContact, en voor de bijeenkomsten op bestuursniveau met CEC. Kennis en ervaring wordt onder meer gedeeld in het icc-netwerk van Helmond.

In de praktijk wil het dus zeggen dat er de afgelopen vier jaar, samen met kunstdocenten, aan een doorgaande leerlijn voor de scholenstichting is gewerkt. Binnen de stichting zijn mensen opgeleid tot icc'er, cultuurbegeleider en vakdocent. We hebben gewerkt aan duurzame samenwerking met onze culturele omgeving, zodat iedere school, niet alleen een kunstmenu afneemt, maar ook zelf structureel afspraken maakt voor bezoeken aan culturele instellingen en zelf een programma samenstelt rond de inhoudelijke verwerking van deze bezoeken.

Ieder schooljaar hebben we één stichtingbreed project dat gelinkt is aan een kunstdiscipline. Dit jaar was het een theaterroute van een week lang, verspreid door heel Helmond. Hierin gaven leerlingen van groep 7 en 8 invulling aan de bevrijding van Helmond. De leerlingen hebben een half jaar lang, iedere week geoefend in een speciaal atelier en werden gecoacht door verschillende vakdocenten. De leerkrachten schreven scripts en bedachten concepten met de leerlingen.

Naast stichtingbrede culturele projecten die ieder jaar vast ingebed zijn, is een start gemaakt met een kinderkunstuitleen waar leerlingen de regie over hebben. Eens per jaar houden we een grote expositie waarvoor scholen kunstwerken aanleveren. Deze

zijn gemaakt door leerlingen die zich lieten inspireren door een kunstenaar die op de school komt.

De afgelopen vier jaar is er dus flink veel gebeurd. We proberen alles zoveel mogelijk met onze zeven scholen te delen. Zo is er nu een werkgroep van leerkrachten en is er een online platform waar leerlijnen en andere inspirerende culturele zaken worden gedeeld. Cultuur is datgene wat onze scholen met elkaar verbindt!

Succesfactoren

- Ondernemend, onderzoekend en ontwerpend leren
- Samenwerking
- Talentontwikkeling
- Kennisdeling
- Saamhorigheid
- Verbinding
- Inspirerend
- Kansen creëren
- We blijven ons professionaliseren binnen cultuuronderwijs
- Er zijn vaste samenwerkingen met culturele instanties waardoor de link naar de culturele omgeving eenvoudiger is.

Leerpunten

- Laat elke school zijn eigen identiteit behouden en hier op eigen wijze invulling aan geven.
- Loop niet te hard, zorg dat er bij elke school voldoende draagvlak is: neem iedereen mee in de te volgen stappen.
- Deel de successen maximaal.
- Houd voldoende rekening met de werkdruk en maak gebruik van ieders talenten.
- Wees meer trots op wat men doet en communiceer dit.

Meer weten

- ✉ cultuur@brabant.nl
brabantcultuur.nl
- 🌐 www.duhkunstuitleen.nl
www.cultuur-contact.nl

De Ontdekking - Cultuuraanbod op maat

Met De Ontdekking biedt Nieuwe Veste basisscholen in Breda een afgewogen selectie van culturele activiteiten voor elk leerjaar. Zo helpen we de scholen om kinderen laagdrempelig met cultuur te laten kennismaken. Omdat het onderwijs en het culturele veld steeds dynamischer en veelzijdiger worden, merkten we echter dat onze werkwijze en de structuur van ons aanbodmodel door de jaren heen steeds minder aansloot bij de behoeften van de scholen. Daarom gaan we in dialoog met elkaar geleidelijk over naar een flexibeler model. De relatief beperkte keuze – met aanbieders die al jaren meededen – maakt daarbij geleidelijk plaats voor een breder cultuuraanbod van hoge kwaliteit waarmee scholen zelf een cultuurprogramma op maat kunnen samenstellen. En dát maakt van De Ontdekking een échte ontdekking!

In het kort

Bij de vernieuwingsslag van De Ontdekking – een meerjarig traject waarin we wijzigingen stap voor stap doorvoeren en op elk moment kunnen bijsturen – komt de school aan zet en staat het kind meer dan ooit centraal. Op het menu staan thematische pakketten voor leerlingen met een aantrekkelijk cultuuraanbod, voor leerkrachten is er scholing en voor scholen coaching en advies bij het uitwerken van hun visie en een cultuurprogramma op maat. Het cultuuraanbod is enorm breed en varieert van museum- en theaterbezoek tot zelf muzieklessen volgen en theater maken. De website van De Ontdekking is een be-

langrijke centrale tool om scholen te ontzorgen: hier hebben ze inzage in hun gereserveerde budgetten en kunnen ze hun volledige cultuureducatieprogramma samenstellen. En dát verandert het gesprek: met de directeur gaat het over financiële mogelijkheden, met leerkrachten over een thematische aanpak en met aanbieders van cultuurproducten over hoe ze kunnen inspelen op wensen. Scholen denken hierdoor bewuster na over hoe ze cultuureducatie en de verschillende waarden en vormen van kunst en cultuur – van autonome kunst in het museum tot de wijkmuziekvereniging in het klaslokaal – in hun curriculum kunnen opnemen om optimaal bij te dragen aan de brede ontwikkeling van hun leerlingen.

Succesfactoren

Om breed draagvlak te creëren, houden we interactieve bijeenkomsten met scholen en aanbieders over de gewijzigde aanpak en de doorontwikkeling. Dat levert enthousiasme én bezorgdheid op. De scholen zijn immers aan zet en dat vraagt – zeker omdat deze vorm van programmeren nieuw is – meer eigenaarschap van scholen en aanbieders om samen afspraken over de uitvoering te maken. Nieuwe Veste richt zich vooral op de beleidsontwikkeling van cultuureducatie in Breda en op de inhoud en kwaliteit van het aanbod en geeft daarbij – zeker in de beginfase – veel (extra) ondersteuning.

Daarnaast is van belang dat:

- scholen vrijheid én eigenaarschap hebben om hun eigen cultuurprogramma samen te stellen en over hun budgetten te beschikken;
- scholen voldoende ondersteuning bij – en advies over – cultuureducatie krijgen;
- aanbieders binnen de gestelde kaders zelf hun prijs en voorwaarden kunnen bepalen;
- duurzame financiering van het aanbod en de ontwikkeling van het aanbodmodel voor scholen, aanbieders en Nieuwe Veste is gewaarborgd;

- programma's voor een optimaal resultaat worden gekoppeld aan actualiteit en scholing.

Leerpunten

- Door de dialoog tussen scholen, kinderen, professionele kunsten én amateurkunsten, leren de stakeholders elkaars leefwereld beter begrijpen en kunnen ze het eigenbelang overstijgen om de grotere ambitie van betekenisvolle cultuureducatie te bewerkstelligen. Kunst en cultuur krijgen zo meerwaarde voor de hele stad.
- Belangrijke deadlines van aanbieders staan – zeker bij voorstellingen – soms haaks op de planningscyclus van scholen. Dat vraagt om een goede dialoog, creativiteit, flexibiliteit en oplossend vermogen.
- Door scholing te koppelen aan activiteiten, ontwikkelingen en behoeften van de scholen wordt cultuureducatie een integraal onderdeel van het curriculum. Kinderen en leerkrachten hebben daar inhoudelijk baat bij en ervaren bovendien beter wat cultuur doet met de sfeer en de sociale cohesie op school.
- Door voorstellingen voor meerdere scholen tegelijk te verzorgen, kunnen ook kleinere scholen met minder budget meedoen aan duurdere programma's.

Meer weten

✉ a.truijens@nieuweveste.nl
🌐 nieuweveste.nl

‘Fijn dat we nu met elkaar samenwerken aan de ontwikkeling van cultuureducatie voor onze kinderen in Breda’

Charlotte, kleinkunstenaar

foto: Cmk Heiloo

Alle leerlingen stralen

‘We denken nu na over waarom we doen wat we doen’ Leerkracht

Vorig jaar was het precies 50 jaar geleden dat de eerste mens op de maan landde. Een fantastische mijlpaal in de geschiedenis om bij stil te staan op school. Dit was dan ook het thema voor 2019 waarover alle basisscholen in Heiloo een toneelvoorstelling bekeken. Bovendien, en dat is het bijzondere van dit project, kregen zowel de docenten als de leerlingen een workshop toneelspelen voorafgaand aan de voorstelling.

In het kort

In Heiloo krijgen leerkrachten in het basisonderwijs trainingen en workshops over drama, muziek, toneel en creatief schrijven. Deze zijn gekoppeld aan toneelvoorstellingen, muzieklessen en poëzie voor de leerlingen. Het is een basisschoolbrede aanpak voor docenten én leerlingen. Het streven is dat de leerkrachten die het traject volgen, hun leerlingen zoveel mogelijk zelf kunnen begeleiden bij muziek, zang en dans, toneel, kunst, en creatief schrijven.

‘We begeleiden de leerkrachten en bieden een aanpak op maat die helemaal past bij de school. De scholen op hun beurt besteden tijd aan het ontwikkelen van een visie op cultuureducatie. Die zie je terug in het curriculum van de betrokken scholen,’ vertelt Madelon Kooij, docent bij de Muziek- en Dansschool Heiloo en projectleider Cmk Heiloo.

Cmk Heiloo is onderdeel van Cmk Noord-Holland, een gezamenlijk project van 16 kleine en middelgrote gemeenten en de provincie Noord-Holland. Iedere gemeente heeft een eigen programma en een eigen projectleider. Hierdoor is ieder project maatwerk en maakt Cmk NH optimaal gebruik van de relatie tussen scholen en de lokale culturele omgeving. Plein C zorgt als penvoerder voor samenhang, kennisdeling, deskundigheidsbevordering en visievorming.

‘De scholen maken gebruik van het visietraject De Cultuur Loper. Hieraan doet niet alleen de ict'er mee, maar ook de directeur en alle groepsleerkrachten. Zo ontstaat een veel breder draagvlak voor cultuureducatie. Het hele team is nu betrokken,’ vertelt Madelon. Ook in het directeurenoverleg van de basisscholen staat cultuureducatie nu regelmatig op de agenda. ‘Wij zien duidelijk dat alle lagen - directies, ict'ers, leerkrachten - samen met de Muziek- en Dansschool Heiloo en de gemeente Heiloo het belang van cultuureducatie inzien.’

Ook de leerkrachten zien vooruitgang. ‘We denken nu na over het waarom en hoe van wat we doen, in plaats van te denken: we deden het altijd zo. Er is nu meer bewustwording en visie.’ Door het hele team te betrekken wordt cultuureducatie in Heiloo niet alleen vóór, maar ook ván iedereen.

Succesfactoren

- Als je inzet op visievorming ontstaat samenhang en een beter geborgd cultuurcurriculum.
- Door te werken met De Cultuur Loper wordt cultuureducatie gedragen door het hele team.
- De betrokkenheid van de gemeente is groot: de wethouder neemt deel aan de stuurgroep Cmk.

Leerpunten

- Zorg dat mooie initiatieven en leerlijnen niet gaan verzanden, maar als vanzelfsprekend worden gezien en actief worden ingezet.
- Een verandering verankeren vraagt om structurele aandacht. We willen het enthousiasme dat er nu is blijven stimuleren en ondersteunen met professionalisering.
- Je moet de diepte in en de koppeling maken met alle andere vakken.

Meer weten

✉ karingeelink@pleinc.nl
 🌐 www.cmknoord-holland.nl

‘De interactie tussen team Ypsilon en de kinderen was fantastisch. Samen denken over hoe het verder moet met de aardkloot en hoe we in de ruimte oplossingen kunnen vinden.’ Wim van Bokhorst, keetmeester, verhalenverteller en educatief ontwerper

Een ruimteliedje (het Satellied) schrijven én zingen met livemuziek, samen berekenen hoe lang het duurt om naar de maan te vliegen en coole ruimtepakken ontwerpen. Basisschool De Kring kreeg in september buitenaards bezoek. Samen met ouders, leerkrachten en team Ypsilon - wetenschappers, ondernemers en kunstenaars - verwonderden alle kinderen van De Kring zich over de ruimte. Cultuurprimair (afdeling voor cultuureducatie bij Artiance) was hierbij het bemiddelingsbureau, zorgde voor deskundige begeleiding en faciliteerde het project.

Toen plotseling een capsule een noodlanding maakte op het plein, was de hele school in rep en roer. Mr. X zette het plein af met lint en onderzocht de vondst. Wat had die capsule te betekenen? Hij bleek gevuld met buitenaardse ruimteknuffels die wekenlang mochten logeren bij de kinderen in de onderbouw en namen kregen als Dennis of Elientje. Ook zat er een code in die de bovenbouwleerlingen al snel kraakten. Via de code kwamen de kinderen op een website, waar ze kennismaakten met de muzikanten, wetenschappers en ontdekkers van team Ypsilon.

Dit team riep de kinderen op mee te denken over de vraag: hoe maken we een duurzame ruimtereis? De hele school ging op ontdekkingstocht. Sommige groepen wilden een raket lanceren, andere bouwden een ruimteschip op schaal of waren benieuwd naar de klanken van buitenaardse muziek. En het mooie was: ook het thema van de Kinderboekenweek paste in het ruimteproject. Net als het schoolreisje naar Space Expo.

Cultuuronderwijs verrijkt

‘Cultuuronderwijs is het leukste wat er is’, stelt Tessa Balder-Carper, initiatiefnemer van het ruimteproject, leerkracht en cultuurcoördinator op De Kring. ‘Via Cultuurprimair heb ik met educatief ontwerper Wim van Bokhorst de organisatie rondom onze ruimtereis opgetuigd. Wim was erg enthousiast.’ Wim: ‘Het is prachtig om te zien hoe leerlingen, ouders, leerkrachten en team Ypsilon schouder aan schouder de zeer diverse uitdagingen aanpakken. Geen kant-en-klare lessen en pakketten, maar samen bouwen aan mooi onderwijs, waarbij ieders expertise en creativiteit wordt ingezet. Dat smaakt naar meer.’ Directeur van De Kring Michael Vader: ‘Voorheen was er een standaardaanbod aan cultuurprojecten, waar je als school uit koos. Maar we willen niet stapelen (én dit project, én dat project naast de lessen en de sinterklaasviering) als je ook kunt verbinden.’

Succesfactoren

- Schouder-aan-schouder-samenwerking in de klas tussen leerkracht en externe specialist van team Ypsilon: dit biedt meerwaarde, zeker vergeleken met bijvoorbeeld een eenmalige, eenzijdige workshop.
- Regie bij leerlingen en leerkrachten: zij kiezen partners en activiteiten, waarbij inhoud en vorm niet vooraf vaststaan.
- Avontuurlijke verhaallijn: dit verbindt de activiteiten en maakt het voor leerlingen een samenhangende belevenis.

Leerpunten

- Tijd en aandacht: bouw voldoende ontwerp-, overleg-, instructie- en evaluatiemomenten in om echt beter onderwijs te realiseren.
- Blijf kritisch kijken naar welke communicatie nodig is. Zowel intern als extern. En blijf dus ook experimenteren met het juiste middel per communicatiedoel.
- Zorg voor een bondige, eenduidige set informatie-, instructie- en registratiemateriaal als basis voor docenten en externen.

Meer weten

✉ w.smit@cultuurprimair.nl
🌐 www.cultuurprimair.nl

Met de hele school op ruimtereis

Cocreatie: grote verandering ontstaat in kleine stappen

‘Deze les sluit goed aan bij thema’s waar we mee werken en bij de interesse van de leerlingen. Fijn dat er veel ruimte is voor zelf doen en zelf onderzoeken!’ Marjon Hofstra, techniekcoördinator

Zaankanter zijn doeners, ondernemers en worden graag betrokken bij het proces, of het nu om besluitvorming of uitvoering gaat. FluXus, centrum voor de kunsten in Zaanstad, zet CmK in om cocreatie mogelijk te maken. Een aanpak die in de Zaanstreek past. Door de betrokkenheid en input van zowel school als kunstprofessional ontstaan verrassende programma’s voor leerlingen in het basisonderwijs.

Voor elke school in Zaanstad is er via FluXus, vanuit de gemeente Zaanstad, een accounthouder voor cultuureducatie, de zogeheten cultuurexpert. Hierdoor is FluXus nauw betrokken bij de ontwikkeling van cultuureducatie op scholen en hebben we een goed beeld van de drempels en succesfactoren. We merkten dat veel scholen het lastig vinden om met techniek en maken aan de slag te gaan en een keuze te maken uit het versnipperde aanbod op dit gebied. Ook is het voor de meeste scholen niet haalbaar om hiervoor met grote regelmaat externe partijen in te zetten.

In hun zoektocht naar leermiddelen voor techniek- en maakonderwijs, viel het oog van de scholen op maker/denker Astrid Poot. FluXus legde contact met haar en vervolgens zijn vier scholen, alle met een ander ervaringsniveau, uitgangspunt en budget, met Astrid Poot een cocreatie gestart.

Het plan voor Zaans Gemaakt werd geboren: lessen voor groep 1 t/m 8, die actief ingaan op maken en techniek, maar ook aanhaken op Zaans industrieel erfgoed. Ook zijn ze online beschikbaar met een handleiding zodat leerkrachten ze zelf kunnen uitvoeren. Bij elke les is er een aanleiding tot verdieping en worden vervolgmogelijkheden binnen het thema, of qua materiaal- of techniekgebruik aangegeven. Zo kan elke school bij elke les zelf kiezen voor een passend vervolg en voor passend lesmateriaal en tegelijk aansluiten op visie, doelen, budget en beschikbare tijd van de school.

Onze aanpak

- cultuurexpert verbonden aan de school: door duurzame verbinding tussen een centrum voor de kunsten en de school ontstaat zicht op ontwikkeling.
- onafhankelijk en kundig: de cultuurexpert is deskundig en onafhankelijk, waardoor scholen advies krijgen over wat ze écht nodig hebben om hun visie en doelen te verwezenlijken.
- inspirerend: de kunsten zijn er óók om leerkrachten en leerlingen net even uit die comfortzone te trekken. In gesprek met de cultuurexpert én in samenwerking met de kunstprofessional is dit de meerwaarde; net even verstorend of anders zijn.
- gelijkwaardig partnerschap: een heldere en gelijkwaardige rol- en taakverdeling stimuleert de blijvende betrokkenheid van alle partijen.
- maak het lokaal: innovatie op lokaal niveau versterkt de duurzaamheid van de samenwerking en het gebruik van lesprogramma’s.
- leg verbinding: door verbinding te leggen met reeds bestaande kennis van leerkrachten of voort te gaan op samenwerking, lesprogramma’s, curriculum, budget of anders, verduurzaam je ontwikkeling en innovatie.
- matchmaking: in een samenwerking moet het ‘klikken’ tussen de verschillende partners. Als centrum voor de kunsten hebben we een rol in het vinden van de juiste partner bij de vraag van de school.

Succesfactoren

Door gelijkwaardige betrokkenheid bij ideevorming, lesontwikkeling en testfases en door (evaluatie)gesprekken ontstaat een compleet beeld van de behoeftes en doelen van de scholen én de kunstprofessional. Een dergelijke betrokkenheid bij het proces, de besluitvorming en de realisatie, is hier een succesfactor én een valkuil. Voor cocreatie is tijd nodig, maar voor de doeners duurt het langer dan verwacht voor er een concreet resultaat is (zoals lesmateriaal dat kunstprofessionals en leerkrachten kunnen gebruiken voor leerlingen), waardoor ze kunnen afhaken. Betrokken blijven is een uitdaging voor FluXus; door het proces goed te duiden realiseren allen zich welke kleine stappen er worden gezet voor een grote verandering.

Meer weten

✉ onderwijs@fluxus.nl
🌐 www.fluxus.nl

Inspireren en verbinden

Via via leerden ze elkaar kennen, de kunst- en cultuurwereld en de basisscholen van Zuid-Kennemerland. Na wat voorzichtige afspraakjes was het matchmaker Hart Haarlem die de vonk deed overslaan tussen de twee. De scholen en de (lokale) cultuurpartners zijn inmiddels een aantal jaar gelukkig samen. En zoals dat gaat in een relatie halen ze het beste in elkaar naar boven; de scholen zijn zich bewuster van de vraag die zij kunnen stellen aan de cultuurpartner en de cultuurpartners zorgen voor goede begeleiding en coaching van de leerkracht en voor opbouw en structuur van cultuureducatie.

Hart Haarlem staat voor het inspireren en verbinden van educatie- en cultuurpartners. Daarin zijn we matchmaker en procesbegeleider. De innige relatie brengt veel verbeteringen met zich mee; leerkrachten hebben meer vertrouwen in hun eigen kunnen, activiteiten vinden aansluiting bij de leerlingen en creativiteitsontwikkeling krijgt meer vorm. De lokale culturele omgeving van de school begint steeds meer te leven. Cultuureducatie, passend bij de school, raakt verankerd in het curriculum.

In het kort

Uitgangspunt van Cultuureducatie met Kwaliteit bij Hart Haarlem is: werken vanuit de deskundigheid van de leerkracht, vanuit diens persoonlijke leervraag, en vervolgens via begeleiding of coaching op maat. Om tot die leervraag te komen wordt er een beroep gedaan op zowel de scholen als de cultuurpartners. Zo stelde de Islamitische Basisschool Al Ikhlâs de vraag: 'Hoe kunnen we de talentenmaand doelgerichter organiseren zodat de talenten van de leerlingen zichtbaar worden en we deze leerlingen verder kunnen begeleiden? Hebben wij voldoende kennis en vaardigheden om talenten te (laten) ontdekken? Zo niet, wie kan ons hierbij helpen?' Hart Haarlem bood hulp in de vorm van een cocreatieplan, een vorm van samenwerking waarbij de school én cultuurpartners invloed hebben op het proces en op het resultaat daarvan. De leerkrachten worden geschoold om cultuureducatie vakkundig te kunnen geven en/of organiseren. Hier komen de cultuurpartners om de hoek kijken. Zij moeten in staat zijn om programma's te ontwikkelen die aansluiten bij de doelen en visie van de scholen. De dialooggerichte werkwijze maakt dat scholen en cultuurpartners elkaar beter begrijpen en eerder komen tot vormen van samenwerking die aansluiten bij de vraag.

Succesfactoren

- Door scholen eerst goed te laten onderzoeken wat hun leervraag is en met welke cultuurpartner ze die vraag willen beantwoorden, krijgen de scholen de regie in handen.
- Een cocreatieproject als start geeft scholen inspiratie en laat hen inzien dat investeren in duurzame cultuureducatie meerwaarde heeft.
- Draagvlak blijven creëren door cultuureducatie te agenderen en te zorgen dat de aanpak in het DNA van de school komt.

Leerpunten

- De visie en missie moeten constant benoemd worden, zodat de culturele vorming gekoppeld wordt aan de visie van de school.
- Borging in het curriculum is van belang: zorg dat je doorgaande lijnen blijft ontwikkelen en borgen. Een nieuwe vraag: op welke manier kun je leerlijnen en kwaliteit in cultuureducatie behouden?

Meer weten

✉ info@hart-haarlem.nl
🌐 www.hart-haarlem.nl

'Soms zie je zo'n leerling groeien, echt! Dan komt ie klein binnen maar gaat als een ander kind weer de deur uit.' Cultuurpartner

Cultuureducatie in het Speciaal Onderwijs zorgt voor extra geld en aanpassing van gemeentebeleid

Mocca heeft een sterk speciaal-onderwijsnetwerk. Samen met de scholen heeft Mocca een so-cultuurgids gemaakt, en met PleinC, Tamino en landelijke partners een leergang opgezet voor kunstvakdocenten in het so.

Wat heeft het speciaal onderwijs extra nodig voor goede cultuureducatie? Dat vroeg Peggy Brandon, directeur van Mocca, zich af. Wat begon als een korte vraag, leidde een paar jaar later tot een beleidsverandering en extra geld uit de Amsterdamse gemeenteraad.

In het kort

Alle Amsterdamse speciaalonderwijsscholen werden uitgenodigd deel te nemen aan een CmK-pilot. Negentien scholen en achttien culturele partners gingen op het aanbod in. Met een extra financiële impuls vanuit CmK en ondersteund door de adviseurs van Mocca, onderzochten scholen en culturele partners wat ze nodig hadden voor hun leerlingenpopulatie. De opbrengsten werden gedeeld in een werkconferentie. Speciale aandacht verdient de samenwerking tussen Mocca en Drostenburg, een school voor leerlingen met een chronische aandoening en een speciale onderwijskundige hulpvraag. Drostenburgs icc'er Willie Snijder gebruikte de financiële impuls voor cultuurbezoek aan het Rijksmuseum en Muziekgebouw aan 't IJ en werkte daarin nauw samen met Mocca. De Cultuurbus van Mocca brengt jaarlijks 60.000 leerlingen uit het basisonderwijs gratis naar culturele instellingen binnen Amsterdam. Voor het speciaal onderwijs is dit vervoer niet zonder haken en ogen omdat er bijvoorbeeld een verpleger mee moet om medicijnen toe te dienen, of omdat er plaats voor een rolstoel moet zijn in de bus. Mocca organiseerde speciaal busvervoer waarbij rolstoelgaande kinderen voor het

eerst samen met hun lopende klasgenoten konden reizen. De bezoeken werden op film vastgelegd. Willie: 'Het was fantastisch. De kinderen hebben het er nog over, maar toen de pilot afgerond was dacht ik, ja maar nu is er weer geen geld.' Maar waar een Willie is, is een weg. Willie legde de vraag bij het team van Mocca neer.

Peggy: 'Mocca nodigt regelmatig gemeenteraadsleden uit. We hadden een afspraak met Nenita la Rose van de PvdA en nodigden ook Willie daarvoor uit.' Met de begroting van de pilot als voorbeeld en vanuit haar ervaringen op Drostenburg, vroeg Willie aan Nenita of ze een motie voor meer Vouchergeld wilde indienen. Nenita vindt inclusie belangrijk en diende samen met zeven andere fracties een motie in voor drie keer zoveel Vouchergeld voor alle leerlingen in het speciaal onderwijs. In april 2019 werd de motie algemeen aangenomen. Dankzij de CmK-pilot speciaal onderwijs komt er per schooljaar 20/21 extra cultuureducatiegeld beschikbaar voor Amsterdamse speciaalonderwijsscholen: geen 22 euro per leerling maar 66 euro.

Succesfactoren

- Scholen konden zelf bepalen waar ze het geld voor wilden gebruiken. De ene school koos voor een extra vakdocent, de ander voor een nieuwe kunstdiscipline, een derde voor speciaal vervoer voor cultuurbezoek.
- Kinderen in het speciaal onderwijs kregen toegang tot meer cultuureducatie binnen de school en op locatie, net als kinderen op reguliere scholen.
- Scholen, culturele instellingen, kunstenaars, Mocca en gemeentelijke beleidsmakers werkten nauw samen voor een gezamenlijk doel: het aanbod van cultuureducatie voor het speciaal onderwijs gelijkrekken met dat voor het reguliere onderwijs.

Leerpunten

- Voor cultuureducatie is in het speciaal onderwijs behoefte aan extra geld en extra tijd voor voorbereiding, maatwerk en deskundigheidsbevordering van cultuurpartners. Ook is er behoefte aan meer vakdocenten en duurzame relaties en moet er meer aandacht komen voor zorgaspecten.
- Het speciaal onderwijs heeft drie keer zoveel budget nodig om hetzelfde te kunnen doen als het reguliere onderwijs. De klassen zijn er veel kleiner en omdat het extra budget voor cultuureducatie van 22 euro via Voucherbeheer wordt berekend per leerling per jaar, maakt het aantal leerlingen in je groep enorm uit. Ook nemen de leerlingen de lesstof minder snel op dus je hebt gemiddeld 1,5 keer zoveel tijd nodig voor hetzelfde programma en veel meer tijd voor voorbereiding.
- De extra gelden moeten ruim inzetbaar zijn omdat kinderen in het speciaal onderwijs vaak heel verschillende behoeften hebben.
- De scholen en culturele partners werken samen met Mocca aan een basisaanbod cultuureducatie dat evenveel biedt als het aanbod in het reguliere onderwijs. Dat vraagt om meer tijd, aanpassingen in het rooster, meer draagvlak bij het team en een goede samenwerking tussen culturele partners en scholen.

Meer weten

✉ cju@mocca-amsterdam.nl
🌐 mocca.amsterdam

'Het was fantastisch, de kinderen hebben het er nog over 'Willie, icc'er

De CultuurMagneet- School

In Haarlemmermeer vragen we scholen zelf hoe ze kunst- en cultuureducatie willen verankeren in hun onderwijs. Zo staat de tweede periode CmK helemaal in het teken van het maatwerk. Voor iedere school die mee wil doen is budget beschikbaar waarmee ze programma's kunnen samenstellen, uitvoeren en faciliteren. Startpunt is het verlangen van de school, geformuleerd in een korte ambitiebrief of onderzoeksvraag. Met een eigen programmamaker gaat de school aan de slag voor een periode van twee, drie of vier jaar. De echte investeerders in cultuureducatie krijgen een bordje aan hun muur. Vijf scholen in de Haarlemmermeer ontvingen het predicaat CultuurMagneetSchool.

In het kort

Klavertje 4 is zo'n CultuurMagneetSchool. De school richt het wereldburgerschapsonderwijs zo veel mogelijk thematisch in. De school wil dat binnenschoolse cultuureducatie aansluit bij die thema's én dat kunstonderwijs een belangrijke plek inneemt binnen het lesaanbod. Voor een deel is dat een kwestie van afstemming. De liedjes bij de muzieklessen zijn al snel gekoppeld aan een thema.

Voor Beeldende Vorming is voor een veel intensievere aanpak gekozen: in de CmK-II-periode wordt een complete eigen methode ingericht. Samen met de leerkrachten bouwen twee kunstvakdocenten van Pier K aan deze nieuwe pijler onder het wereldburgerschapsonderwijs. Hierbij worden de beeldende lessen opgenomen in de thema's en is er aandacht voor kunstgeschiedenis (verleden-heden-toekomst) en 21e eeuwse vaardigheden.

En we liggen op schema: medio 2020 is er een programma gemaakt waarmee de school jaren vooruit kan. Niet alleen omdat de terugkerende thema's worden ondersteund vanuit deze eigen methode, maar ook omdat leerkrachten ervaring opdoen met zelf lessen beeldende vorming ontwerpen. Bovendien sluit de methode aan op de digitale leeromgeving van de school waardoor het een organisch geheel wordt.

Succesfactoren

Belangrijkste voorwaarde voor het slagen van een project als dit is dat de praktijk als uitgangspunt wordt genomen. Op Klavertje 4, net als op alle andere CmK-II-scholen, hebben we gekozen voor een eerst-doen-dan-denken-aanpak. Op basis van vertrouwen en met zo min mogelijk vastgelegde afspraken hebben we vakdocenten in de klas meteen aan het werk gezet. Leerlingen, en vooral ook leerkrachten, ervaren zo gelijk wat er mogelijk is.

Om verder draagvlak te creëren is gewerkt met een early-adop-temodel. Dat betekende dat we in het begin vooral energie staken in de enthousiaste leerkrachten, want zij zijn de ambassadeurs van het project. Op basis van wat er in hun klassen is gebeurd, zie je dat de olievlek zich langzaam uitbreidt. Het hele team informeren is daarbij iets dat serieus moet worden

aangepakt. In overleg met de schoolleiding zijn op de meeste scholen in het CmK-II-project vaste momenten geprikt, het liefst tijdens regulier overleg, waarin het team wordt geïnformeerd over de voortgang van het project. Ook wordt werk dat in de klas gemaakt is, zoveel mogelijk in de hele school getoond. Tot slot hebben we bij de start van het project met iedere school heel duidelijk besproken wat we niet gingen doen en erop aangedrongen dat de school uit de vele mogelijkheden een klein aantal deelprojecten kiest en daar dan helemaal voor gaat.

Leerpunten

- Faciliteer het werkoverleg goed want er zijn veel mensen bij betrokken. Liever vaker een kort, praktisch overleg dan lange beleidsmatige vergaderingen.
- Zorg voor kleine maar zichtbare resultaten. Het rendement op de langere termijn is een optelsom van vele kleine successen.
- Hou op met wat niet werkt en schrap wat niet lukt. Als bijvoorbeeld de ambitie om ook iets naschools te organiseren niet van de grond komt, steek daar dan ook geen energie meer in.
- Laat iedereen het eigen belang formuleren. Het is heel goed samenwerken vanuit verschillende belangen wanneer er geen verborgen agenda's zijn.

Meer weten

✉ info@pier-k.nl
🌐 www.pier-k.nl

Foto: Erik Franssen

'Docenten zijn verrast te horen wat leerlingen gaaf vinden en waarover ze meer willen leren'

Kiki, proeftuin hovenier

Regeling Proeftuin Overijssel

'Wat is het effect van licht, kleur (neon) en beweging bij het filmen onder water?'

'Is de sfeer tijdens een voetbalwedstrijd cultureel bepaald?'

'Hoe kunnen we met de klas muziekinstrumenten maken en optreden?' Dit zijn vragen die echt leven bij leerlingen in het voortgezet onderwijs. Vanuit deze intrinsieke vragen komen ze in contact met culturele instellingen en kunstenaars in de provincie Overijssel. Met de subsidieregeling Proeftuin Overijssel wil Rijnbrink, samen met culturele instellingen en scholen, cultuureducatie in alle lagen van het voortgezet onderwijs inzetten om het culturele bewustzijn van jongeren te vergroten én hun persoonlijke ontwikkeling te stimuleren.

In het kort

Per proeftuin is een bedrag van 5.000 euro beschikbaar waarmee scholen lessen met verschillende culturele instellingen en/of kunstenaars kunnen bekostigen, plus het benodigde materiaal en het vervoer. Scholen hoeven dit allemaal niet zelf te regelen. Er is een Hovenier, Kiki Vos de Wael die - als intermediair tussen de culturele instellingen, scholen en Rijnbrink - het project beheert. Zij regelt de aanvraag, de financiën en het vervoer zodat de scholen zich helemaal kunnen concentreren op het kennismaken met kunst en cultuur.

Voorafgaand aan de proeftuin krijgen leerlingen een filmpje te zien en vullen zij een enquête in. De antwoorden die de leerlingen geven worden doorgestuurd naar Kiki. Een proeftuin bestaat vervolgens uit ten minste vier lessen: Kiki komt kennismaken en haalt de onderzoeksvragen van de leerlingen op. Tijdens les twee gaan de leerlingen op bezoek bij een culturele instelling of kunstenaar. In les drie werken leerlingen actief aan bijvoorbeeld dans, theater of media en tot slot wordt in de vierde les geëvalueerd. Hebben de leerlingen antwoord op hun vraag gekregen?

Succesfactoren

We hebben zeer uitgebreid vooronderzoek gedaan naar de scholen, zodat we wisten wat ze al doen op het gebied van cultuureducatie, wat ze graag willen en vooral ook, wat ze NIET willen.

Zo geven scholen bijvoorbeeld aan dat ze liever niet willen veranderen, en dat ze - helemaal - geen tijd hebben (of willen steken) in het schrijven van aanvragen en verantwoordingen. Wij hebben dit ter harte genomen bij het ontwikkelen van onze regeling:

- We maken een kwalitatief hoogwaardig project mogelijk dat als doel heeft om leerlingen te raken, prikkelen, verwonderen, enthousiasmeren en begeistere.
- We scheppen heldere kaders en creëren randvoorwaarden.
- We ontlasten scholen van zaken waarin ze geen expertise hebben (en wat ons betreft ook niet zouden hoeven hebben).
- We gaan uit van de werkelijke leervraag van de leerling en nemen de culturele instelling echt serieus als DE professionele partij.

Dit alles zodat de kans op een fantastisch cultuureducatieproject - voor alle betrokkenen - zo groot mogelijk wordt!

Leerpunten

- Als docenten actief deelnemen, stellen leerlingen zich opener op.
- Havo- en vwo-leerlingen lijken meer te maken te hebben met groepsdruk dan vmbo'ers en leerlingen uit het praktijkonderwijs. Je moet je hier echt van bewust zijn en weten wat groepsdruk met leerlingen doet, wil je de leerlingen bereiken.
- Maak van tevoren heldere afspraken met een school over randzaken zoals roosterwijzigingen en dergelijke, anders sta je op de stoep met een acteur en zijn de lessen 'opeens' morgen.
- Vier lessen zijn te weinig. Ook de leerlingen zelf willen er meer!

Meer weten

✉ merel.tenelzen@rijnbrink.nl
 🌐 www.rijnbrink.nl

Ambassadeurs van cultuureducatie in Enschede

Binnen Cultuureducatie Enschede werken primair onderwijs, culturele instellingen en de gemeente Enschede intensief samen. In 2017 is de ambitieuze doelstelling uitgesproken om alle 14.000 leerlingen van alle 70 Enschedese basisscholen kwalitatief goed cultuuronderwijs te bieden. Om cultuuronderwijs structureel in te bedden in het curriculum van de school is intensieve samenwerking tussen culturele instellingen en het onderwijs van groot belang. Maar hoe krijg je dat voor elkaar?

Het culturele aanbod voor het primair onderwijs in Enschede loopt via het stadsbrede Cultuurmenu waarin alle kunstdisciplines vertegenwoordigd zijn. Op de bijbehorende website is het aanbod van de elf grote, gesubsidieerde culturele instellingen te vinden: Orkest van het Oosten, Rijksmuseum Twenthe, Nederlandse Reisopera, Theater Sonnevand (alle BIS-instellingen), De Museumfabriek, Concordia, Kaliber Kunstenschool, Metropool, Openbare Bibliotheek Enschede, Tetem en Wilminktheater en Muziekcentrum. Daarnaast is er plek voor een aantal geselecteerde commerciële aanbieders.

In het kort

Iedere school heeft zijn eigen behoefte en specifieke kenmerken. Scholen verschillen onderling enorm wat betreft onderwijskundig concept en didactische uitgangspunten. Gevolg is dat bij sommige scholen cultuureducatie verankerd is in het onderwijs, bij andere (nog) helemaal niet. Om scholen de juiste ondersteuning te geven is maatwerk nodig. In Enschede is iedere school daarom gekoppeld aan een van de elf educatief medewerkers van de culturele instellingen. Het unieke van deze constructie is dat de educatief medewerker niet alleen spreekt vanuit zijn of haar culturele instelling, maar samen met de school bekijkt welke behoefte er is. Daardoor zijn zij dus ambassadeur van het volledige aanbod aan culturele activiteiten in Enschede.

Succesfactoren

Doordat de educatief medewerkers kennis hebben van de specifieke situatie op de school en ambassadeur zijn voor het totale aanbod aan culturele activiteiten, kunnen zij helpen om keuzes te maken die passen bij de visie van de school. Hierdoor wordt er minder van project tot project gewerkt. Zo heeft De Fontein gekozen voor een leerlijn over mediawijsheid. Dat onderwerp heeft erg te maken met de achtergrond van de school en de visie dat het bij onderwijs ook gaat om het ontwikkelen van burgerschap. Media spelen daarbij een rol en de school wil daar in een vroeg stadium al aandacht aan besteden.

Errol Herder, ict'er van OMBS Het Zeggelt, is blij met de samenwerking die hij heeft met de educatief medewerker: 'De samenwerking geeft een heleboel nieuwe inzichten. Waar ik heel blij mee ben is de andere manier van kijken binnen het lesgeven en de kennis over het geven van drama op hoog niveau. Dat is heel anders dan zoals je dat als leerkracht op een basisschool normaliter doet.'

Voor Feride Erten van IBS Al Ummah was het procesgerichte werken binnen cultuureducatie een eye-opener. 'Kritiek geven bij cultuureducatie is nooit goed. Kinderen worden erdoor afgeremd, terwijl ze zich juist vrij moeten voelen in hun creativiteit. Hun beeld van de werkelijkheid is nu eenmaal anders dan dat van volwassenen. Daarom moet je niet sturen maar luisteren.'

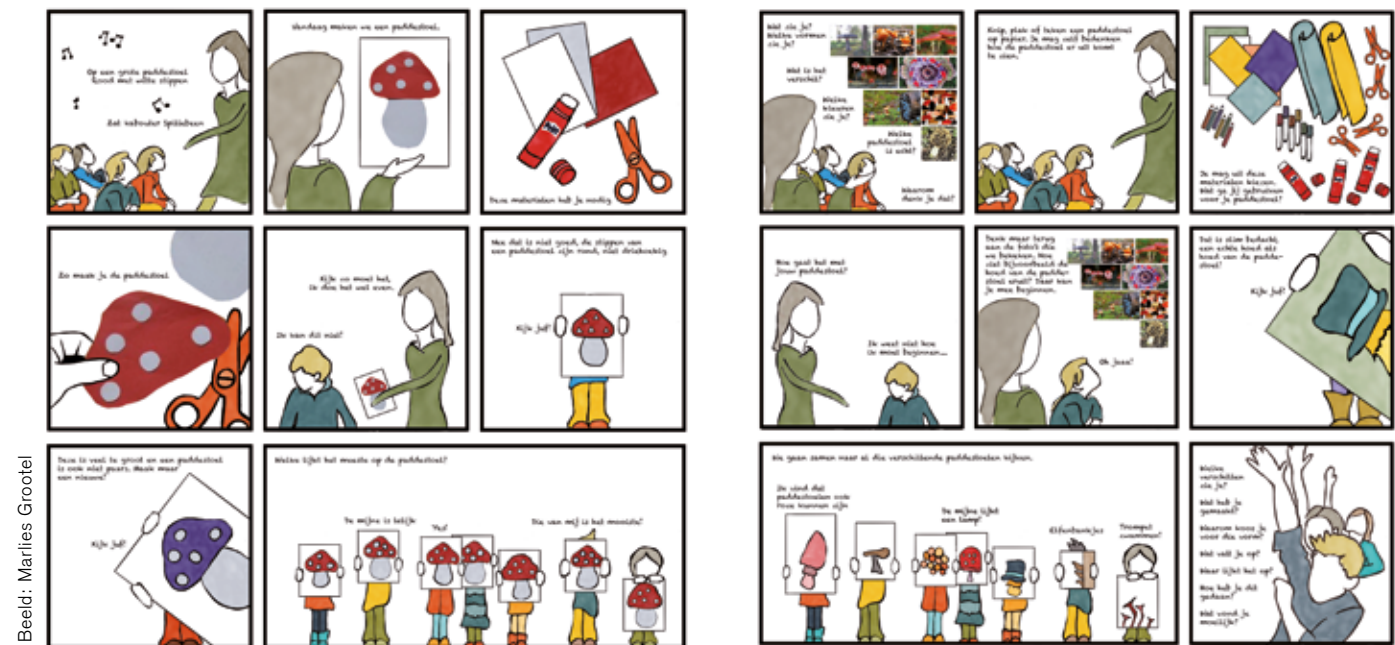
Leerpunten

In veel gevallen vinden scholen cultuureducatie belangrijk binnen het curriculum, maar niet alle leerkrachten zijn even goed opgeleid om kunstuitingen of -vakken te gebruiken of te integreren in hun lessen. Daarnaast wordt binnen cultuureducatie procesgerichte didactiek gestimuleerd, waarin leerlingen de ruimte krijgen om te onderzoeken en eigen keuzes te maken. De educatief medewerkers ondersteunen leerkrachten vanuit hun eigen ervaring, kennis en achtergrond bij de implementatie van Cultuureducatie met Kwaliteit.

Meer weten

✉ collin@concordia.nl
 🌐 www.cultuureducatie-enschede.nl

'De persoonlijke benadering en toegankelijke relatie met korte lijntjes vinden we heel erg aangenaam en productief.' **Lonnekerschool**

productgericht

procesgericht

‘De kinderen denken in goed of fout. Ik wil graag dat ze dat durven loslaten.’

Yasemin, leerkracht

Procesgerichte didactiek,

Interview met Nina, Neeltje en Yasemin

© CmK Van Lith en Oudaen Deventer

Leerpunten

- Eye-opener: iedereen doet al snel hetzelfde. De procesgerichte didactiek helpt om dit te doorbreken. Als je dit zelf als juf hebt ervaren, weet je hoe je leerlingen kunt begeleiden om hun eigen proces te volgen.
- Creatief stelen: laat leerlingen eerst even om toestemming vragen voor ze iets uit een ontwerp van een ander kind gebruiken voor hun ontwerp.
- Laat leerlingen die een compliment krijgen voor wat ze hebben 'gestolen', aan de klas vertellen bij wie ze het idee hebben gezien. Dat is dan ook weer leuk voor die leerling!
- Begin gewoon met creatieve lessen in de klas, desnoods met een spiekbrieven erbij om de juiste stappen te nemen.

Nina en Neeltje van groep 8 van de Van Lithschool in Deventer, kregen een procesgerichte les beeldend van leerkracht Yasemin Kapikiran, de dag nadat zij een training procesgerichte didactiek had gevolgd bij trainer Karin Kotte.

Binnen CmK onderzoekt intermediair Kunstcircuit Deventer met het onderwijs en culturele partners, hoe je procesgericht werken en onderzoekend leren vorm kunt geven. Dit doen we als onderdeel van de visievorming op cultuureducatie met een school, tijdens trainingen voor leerkrachtenteams, bij deskundigheidsbevordering voor kunstdocenten, bij individuele coaching van leerkrachten door kunstdocenten, en in de lessen voor leerlingen. Leerkrachten en kunstdocenten verrassen elkaar hierbij en kunnen veel van elkaar leren.

In het kort

Het traject start met een training procesgerichte didactiek door trainer Karin Kotte. Vervolgens geeft beeldend docent Marijke Eijssink een workshop waarin de leerkrachten hun ontwerpen uit de training kunnen verwerken met verschillende beeldende technieken. De resultaten hiervan, zoals figuren of achtergrondbeelden, worden daarna gebruikt in een training multimedia door Janko Bartelink. De eerste stappen op weg naar een leerlijn media en beeldend zijn gezet.

Nina en Neeltje: 'juf vroeg ons een vis te tekenen. De hele klas tekende dezelfde vis zo ongeveer. Ik wilde niet hetzelfde maken als iedereen. Ik wilde iets bijzonders maken. De opdracht daarna was: teken drie schetsen van een onderwaterdier zoals je nog nooit hebt gezien. Je mag er plaatjes bij gebruiken. De schetsen voeg je samen tot één ontwerp. Je mag kijken bij je buurman of -vrouw. Als hij of zij iets leuks getekend heeft wat jij kunt gebruiken, mag je 'creatief stelen!' Kunstenaars leren ook van elkaar. Je kon met potlood en fineliner werken en aquarel.'

Succesfactoren

Yasemin: Ik was geïnspireerd na de teamtraining en ging gedetailleerd kijken. Toen trainer Karin Kotte ons vroeg een vis te tekenen, maakten we bijna allemaal dezelfde vis. Ik schrok hiervan. Werkt het brein op de automatische piloot? Doen de kinderen in de klas dat ook?

Meteen de volgende dag heb ik het uitgetest met een spiekbrieven erbij om geen stappen over te slaan. De kinderen denken namelijk in goed of fout en ik wil graag dat ze dat durven loslaten. Waar ben je nieuwsgierig naar, wat wil je leren? Dat zijn vragen waar het om gaat. Het ontwikkelen van een onderzoekende houding. De ervaring bij de workshop beeldend hielp mij om dit te zien. Als onderdeel van de opdracht mochten de leerlingen creatief stelen. Leerling Emre kwam boos naar me toe. 'Hij steelt mijn hele ontwerp', zei hij, 'nu ben ik niet origineel meer!' Toen hebben we met de klas nieuwe afspraken gemaakt: eerst om toestemming vragen voor je iets van een ander gebruikt voor jouw ontwerp!

Meer weten

✉ marijke.blok@kunstcircuit.nl
🌐 www.kunstcircuit.nl

‘Een mooie liefdevolle presentatie. Heel aandoenlijk.’
Groepsleerkracht 1-2

Martin Bosker - Slightlytitled | Leerlingen luisteren naar binnenmuziek – wijkproject Vreemde Vogels.

Is 80% iets om trots op te zijn? Ja.

Natuurlijk genieten we bij CultuurwijsHengelo van mooie cultuurontmoetingen in en buiten school. Van de blijde gezichtjes in groep 1 t/m 8 als er in het kader van een project rond Leonardo Da Vinci schoolbreed wordt gebouwd, getekend, ontdekt, gedanst en uitgevonden. Van de hoge opkomst van educatief medewerkers als we een scholing organiseren over leerlijnen, coaching of over hoe een les voor het speciaal onderwijs verschilt van die voor een ‘gewone’ school. Die activiteiten zijn het hart van ons programma en daar zijn we blij mee. De hamvraag die we ons als organisatie echter stellen: Werkt het ook? Zijn we op de goede weg? Waar kan het beter?

Weten wat werkt... en wat niet

We stoppen veel energie in de evaluatie van onze activiteiten. Naast het algemene Moneva-traject vragen we groepsleerkrachten om elke cultuurontmoeting te evalueren. Dat lukt behoorlijk: in 2018 is maar liefst 80% van alle cultuurontmoetingen geëvalueerd. Ofwel: van ruim driekwart van alle activiteiten geven groepsleerkracht aan wat ze er goed aan vinden, wat beter kan, met welk ander vak het onderwerp wordt verbonden en of de inhoud de leerlingen aanspreekt in taal, aanpak, niveau en tijdsduur. Die informatie is goud. Die bepaalt in hoge mate welke nieuwe verbeteractiviteiten we ieder schooljaar ondernemen. Zo kunnen we lesbrieven verfijnen, de parkeerproblemen voor rijdende ouders oppakken of workshops geven aan educatief medewerkers om efficiënter met de tijd voor groep 1 en 2 om te gaan. Zaken die we niet hadden kunnen oppakken zonder de feedback die zoveel groepsleerkrachten geven omdat ze betrokken zijn bij de cultuureducatie in hun groep en school. Die betrokkenheid krijgen we niet zomaar.

Cruciaal: icc'er, wijkproject en pabo

Zoals waarschijnlijk bij alle CmK-projecten is ook in Hengelo de icc'er de meest essentiële schakel. Die koppelt de culturele omgeving aan de school en is de sleutelfiguur om collega's en team mee te krijgen. In CultuurwijsHengelo spelen drie factoren daarin een sleutelrol.

1. Icc'ers ontwerpen zelf wijkprojecten
Icc'ers ontwerpen samen projecten voor alle scholen in een bepaalde wijk, voor groep 1 t/m 8. Ze overleggen zelf met cultuuraanbieders over de invulling. Het sterke eigenaarschap van de icc'er zorgt voor veel draagvlak binnen de eigen school en een hoge mate van betrokkenheid bij collega's.
2. Vaste cyclus van icc-bijeenkomsten
Voor het ontwerpen van die wijkprojecten is een jaarlijkse cyclus van vijf icc-bijeenkomsten ingericht.
 1. Voor de zomer: nieuw thema bepalen en globaal beschrijven.
 2. Voor de herfstvakantie: subthema's voor de diverse bouwen benoemen.

3. Voor de kerst: met cultuuraanbieders afstemmen hoe een en ander wordt ingevuld.
4. In januari: alle lesbrieven en de planning definitief maken.
Tussen februari tot april worden de projecten uitgevoerd.
5. In april: projecten evalueren en suggesties inventariseren voor nieuwe onderwerpen.

Door deze vaste cyclus krijgt cultuureducatie een hoge aandachtswaarde op scholen. De icc'er kan groepsleerkrachten er individueel op aanspreken de evaluatie in te vullen, niet alleen voor de wijkprojecten, maar ook voor de andere cultuurontmoetingen. Automatische reminders vanuit de site JeugdpleinHengelo waarin de planning en lesbrieven worden ontsloten doen de rest.

3. De pabo als inhoudelijke partner
De pabo-afdeling van Saxion, onze kennispartner, zorgt voor de inhoudelijke begeleiding van icc-bijeenkomsten en de scholing van icc'ers en educatief medewerkers. Dit geeft scholen vertrouwen, ze weten dat de link met het onderwijs is gewaarborgd. Pen-voerder Oyfo en kennispartner Saxion stemmen onderling de inhoudelijke balans af.

De volgende stap: leerlingen bevragen

Met de volgende stap zijn we inmiddels ook twee jaar bezig: de leerlingen zelf bevragen over hun ervaringen met cultuureducatie. Wat leer je ervan? In welke andere vakken kun je dat nog meer gebruiken? Het motto van Cultuurwijs Hengelo is namelijk: 'We hebben ons doel pas bereikt als de leerling het resultaat voelt en ziet.'

Meer weten

✉ emiellbennink@oyfo.nl
🌐 www.cultuurwijshengelo.nl

De Zwolse aanpak: inspireren, integreren en verbinden

‘Creativiteit ligt heel dichtbij de energiestroom van het leven, bij wat het leven eigenlijk is. Door creativiteit te koesteren, kunnen scholen, kinderen en leerkrachten tot groei en bloei komen. Als je er alleen al de aandacht op vestigt en openheid creëert, dan kan er iets ontstaan’. Met deze woorden vat Olga Potters (Lectoraat Kunst- & Cultuureducatie, ArtEZ) onze Zwolse droom heel treffend samen in de film over één van de Zwolse professionaliseringstrajecten.

In het kort

Zwolle zet in op een stevige culturele basis voor alle kinderen op en rond scholen om hen gelijke kansen te bieden voor een brede en evenwichtige ontwikkeling. ‘Leren voor het leven’ was de titel van ons laatste CmK-plan. Cultuureducatie staat namelijk niet op zichzelf, maar biedt een context, legt verbanden met andere leergebieden en met het leven buiten de school. Cultuureducatie geeft de leerlingen zelfvertrouwen, durf en lef voor het leven.

Een belangrijke pijler van de Zwolse aanpak is het activiteitenfonds van de gemeente (Fonds Cultuureducatie Zwolle). Dit fonds stimuleert scholen om samen met cultuuraanbieders serieus werk te maken van cultuureducatie vanuit het idee: hoe beter de cultuureducatie, hoe meer geld!

Verder kenmerkt de Zwolse aanpak zich door:

Een leidende rol voor het onderwijs

De vraag van de school – met betrekking tot het kind in zijn ontwikkeling – is leidend. Er zijn geen Zwolse programma's, maar elke

school verwezenlijkt eigen ambities met hulp van een adviseur.

Samengevoegd budget

Zwolle voegt de geldstromen van rijk (CmK), provincie, gemeente en scholen (prestatiebox) samen, zodat het veld één integraal beleid ervaart. Stadkamer beheert en verantwoordt de verschillende geldstromen en verbindt die waar mogelijk met andere subsidieregelingen. Zo deed bijna 50% van de Zwolse scholen mee aan de Impuls Muziekonderwijs en deden twee schoolbesturen (tien scholen) mee aan de Regeling Professionalisering Cultuuronderwijs PO. Voor de regeling Mediakunst- en erfgoededucatie staat intussen een twaalfstal scholen in de startblokken.

Integrale aanpak

In Stadkamer komen werelden van informatie, taal, kunst en cultuur samen voor de persoonlijke ontwikkeling van elke Zwollenaar. Voor scholen betekent dit dat we cultuureducatie verbinden met media- & taaleducatie, techniekeducatie, amateurkunst en buurtcultuur (wijken).

Voorbeelden:

- Leerlijn literatuur en lezen (Kunsteducatie en leesbevordering)
- Wijkproject Alles Stroomt, (erfgoededucatie en binnen- & buitenschools)
- Pilots cultuur- & techniekeducatie

Door de integrale aanpak stimuleren we kwaliteitsverbetering, verbinding en samenhang.

Succesfactoren

- Onafhankelijke adviseursrol
- Professionaliteit van adviseurs
- Gemeentelijk beleid met structureel en substantieel activiteitengeld
- Succes van Stadkamer als belangrijke culturele instelling en geliefde partner
- Benutten van en investeren in een breed netwerk

- Culturele rijkdom van de stad
- Betrokken beroepsopleidingen (drie pabo's, ArtEZ, drie mbo's)
- Samenwerking met provinciale partners
- Ruimte voor nieuwe dingen die op je pad komen, bijvoorbeeld de Talentenfluisteraars van Luk Dewulf.
- Cultuuraanbieders en scholen trekken samen op

Leerpunten

- Stel de visie en ambitie van een school meer centraal als uitgangspunt voor de ontwikkeling van een school.
- Creëer ruimte voor nieuwe ontwikkelingen.
- Neem cultuuraanbieders mee in de ontwikkeling van scholen zodat zij kunnen blijven inspelen op de vragen van scholen.
- Blijf nadenken over de invulling van 'een stevige culturele basis voor alle Zwolse kinderen'
- Blijf stimuleren dat scholen met leerlingen kijken en luisteren naar kunst en kunst beleven op een culturele plek in de stad (Meemaken op locatie).

Meer weten

✉ elly.cuhfus@stadkamer.nl
karin.visscher@stadkamer.nl
🌐 www.stadkamer.nl/cultuur-en-techniekeducatie

‘Het werkt erg motiverend voor de leerlingen als ze door hebben dat zij serieus worden genomen en hun mening en creativiteit er toe doet.’ Zwolse icc'er

Boeiend onderwijs

‘Stel je voor dat de koning gaat verhuizen. Zou hij dan veel spullen mee moeten nemen?’, vraagt de leerkracht van groep 3 van de Agnesschool in IJsselstein aan haar klas. Ze begint de les met een gedicht als inspiratie. De kinderen onderzoeken hoe zo’n verhuizing eruit zou kunnen zien. Welk voertuig neemt de koning? Hoe bindt hij alles vast?

In het kort

De Agnesschool in IJsselstein vindt cultuureducatie broodnodig voor kinderen. De school doet al sinds 2013 mee aan Cultuureducatie met Kwaliteit. Eerst als individuele school en vanaf schooljaar 2016 met het hele schoolbestuur van Trinamiek. René van Harten, bestuurder van de 24 scholen van Trinamiek is trots: ‘Het is een prachtig project. Het idee om met al onze scholen deel te nemen aan CmK kwam uit het maandelijks overleg tussen directeuren en bestuur, want kunst en cultuur past bij onze drie kernthema’s: Boeiend onderwijs, Pedagogisch tact en Samen.’

Cultuur leeft op al onze scholen en overal op een andere manier. Het is mooi om te zien dat zo’n project ondanks iets als personeelstekort niet ten onder gaat, maar dat je bij binnenkomst op de scholen ziet dat er wat gebeurt. We hebben onze partners Kunst Centraal, Landschap Erfgoed Utrecht en Het Filiaal theatermakers echt nodig als inspirator. Wij zijn onderwijsmensen met een heel breed pakket en moeten op veel domeinen actief zijn. Het is heel fijn dat wij support en expertise krijgen op het gebied van kunst en cultuur.’

Succesfactoren

Wat er bij Trinamiek gebeurt is uniek in Nederland. Het is een formule die werkt.

- De scholen zijn gewend met elkaar een leerwerkgemeenschap te vormen. Daarom profiteren niet de leerlingen van één school, maar van 24 scholen van alles wat je ontwikkelt.
- Alle Trinamiekscholen doen mee aan CmK, maar ze maken eigen keuzes. Elke school heeft een eigen werkgroep en schoolbegeleider. Samen stippelen zij een geschikte ontwikkelroute uit. De school kiest eigen doelen, bijvoorbeeld vakken verbinden of talent stimuleren.
- Een projectgroep binnen Trinamiek zet de lijnen uit en monitort of alle scholen nog aangehaakt zijn. Deze groep bestaat uit vier schooldirecteuren en een adviseur van Kunst Centraal. De bestuurder kijkt mee op afstand en sluit zo nodig aan.
- CmK maakt integraal deel uit van de beleidsontwikkeling op de scholen en het koersplan van Trinamiek. Het komt er niet

bij, maar is onderdeel van het thema Boeiend onderwijs.

- De resultaten van drie jaar CmK smaken naar meer. Zo is er de wens ontstaan om deskundigheidsbevordering voor cultuureducatie op te nemen in de Trinamiek Academie. Door die integratie krijg je eigenaarschap op alle niveaus.

Laten zien

In IJsselstein oogsten ze volop resultaten van het traject. De Agnesschool zette grote stappen en is nu Cultuurprofielschool. Behalve een Interne Cultuurcoördinator en een muzikaanjager heeft de school een Cultuurbegeleider opgeleid, Jonna de Keijzer. Zij merkt dat cultuureducatie kinderen helpt: ‘Ze leren zichzelf kennen en keuzes maken die bij hen passen.’ Leerkrachten volgden trainingen en workshops om hun leerlingen bewust te kunnen begeleiden in het creatieve proces.

De les over de verhuizing van de koning krijgt een vervolg. Liggen er thuis in de garage materialen waarmee de koning alles aan zijn koets kan binden? Zo wordt de link gelegd met de leefwereld van de kinderen. Er is alle ruimte voor elk kind om een eigen invulling te geven. Ze maken schetsen en tekeningen van de koninklijke verhuizing die ze aan elkaar en de ouders laten zien.

Leerpunten

- Neem kinderen mee in de opdracht met een verrassende opening. Denk bijvoorbeeld aan een verhaal, een gedicht of een mooie foto.
- Koppel de opdracht aan waar de kinderen mee bezig zijn. Ze krijgen er dan zin in en laten makkelijker hun eigen persoonlijkheid zien.
- Stimuleer kinderen actief om de tijd te nemen om te experimenteren en fouten te maken.

Meer weten

✉ info@kunstcentraal.nl
🌐 www.kunstcentraal.nl

‘Cultuureducatie past bij de kernthema’s die wij als bestuur hebben geformuleerd: boeiend onderwijs, pedagogisch tact en samen.’ René van Harten, bestuurder Trinamiek

‘Door het gesprek dat op gang komt krijg ik inzicht in de ontwikkeling bij de leerling. Manon Rolink, leerkracht

Joris moet een zelfportret maken, maar stoort telkens zijn medeleerlingen en hangt over de tafel. De leerkracht zet hem uiteindelijk apart omdat het niet lukt om hem aan het werk te krijgen. Bij de afsluiting treft Joris het volgende reflectiekaartje: Als je iemand om advies mag vragen, wie zou dat dan zijn en wat zou je vragen? Joris zucht vanuit de grond van zijn hart: ‘Iemand die heel goed kan tekenen, want hoe teken je nou blond haar, dat wordt altijd geel of wit.’ ‘Ja, dat is zeker een lastige vraag’, zegt de leerkracht. ‘Oh juf, daarom deed ik zo lastig’ zucht Joris opgelucht. Plotse-ling wordt voor hemzelf én voor de leerkracht duidelijk wat er speelde.

Wanneer je een diamant tegen het licht houdt, schittert hij steeds weer anders. Net als een kind dat steeds andere creatieve vermogens kan laten zien. Creatief Vermogen Utrecht (CVU) is een lerend netwerk van creatieve partnerschappen tussen 320 scholen en 11 culturele instellingen. CVU vertaalt de creatieve vermogens van kinderen naar het beeld van negen stralen van een diamant: creatief doen, creatief denken, verbeeldingskracht, jezelf aansturen, ambachtelijkheid, samenwerken en omgevings-gerichtheid. De laatste twee stralen zijn reflectiestralen: op jezelf reflecteren en je creatieve proces doorgronden.

In het kort

Maar hoe ziet dat diverse creatieve gedrag er in de klas uit? Welke vragen stel je aan de leerling bij zo'n creatief proces? Om de negen stralen van de diamant te kunnen gebruiken, ontwikkelden we samen met leerkrachten en leerlingen De Diamantslijper, een prachtige doos met kaartensets om in de klas mee te werken, ongeacht de lesstof of het thema. Met de Diamantslijper krijgen kinderen inzicht in hun eigen creatieve gedrag. We vertaalden de negen stralen van de diamant naar concrete leerdoelen en beschreven deze op speelse en toegankelijke wijze voor vier verschillende leeftijdsfasen. De kaartjes van de Diamantslijper stimuleren kinderen een creatieve en onderzoekende houding aan te nemen. Met de reflectiekaartjes kijken leerlingen terug op hun eigen proces: ‘Kun je met drie gezichtsuitdrukkingen laten zien hoe het ging?’

Succesfactoren

Leerkrachten en leerlingen van vijf scholen uit het netwerk speelden een hoofdrol bij de ontwikkeling van de Diamantslijper. Zij testten de kinddoelen. De kinderen dachten mee over de formulering van de doelen, de leerkrachten bespraken hoe de Diamantslijper voor hen een instrument kon worden om creatief vermogen te stimuleren. En dat werkt, ‘De kaartjes helpen enorm om een coachende houding aan te nemen als leerkracht, want een kind komt niet verder in zijn proces als hij alleen hoort: het is

mooi!’, vertelt Sigrid Noordijk van het Centraal Museum. De kinddoelen zorgen ervoor dat leerlingen bewustere keuzes maken over hoe ze aan een opdracht gaan werken. Ze dagen zichzelf uit om buiten hun comfortzone te treden tijdens het creatieve proces. Door de creatieve reflectieopdrachten verdiepen ze hun eigen proces.

De brede inzetbaarheid van De Diamantslijper is een verademing voor leerkrachten. Je kunt de kaartjes zowel klassikaal als individueel gebruiken, als inspiratie om een opdracht te bedenken, of als dagkaart. Zo is het toepasbaar in elke klas of situatie. Ook hebben scholen alle vrijheid om het middel in te zetten wanneer en waar ze maar willen: integraal bij alle vakken, gekoppeld aan thema's of specifiek voor de kunstvakken.

De leerkrachten voelen zich competent en enthousiast om de leerlingen te begeleiden. Ze ervaren daarbij meer ontspanning en gemak. Zoals Klaas Dijkstra, leerkracht van de Pijlstaart: ‘Ik ging zo blij naar huis. Ik kon Rowan echt begeleiden. Hij ging van: zucht/steun naar blij/enthousiast. En dat in een week!’

Leerpunten

De Diamantslijper laat zien dat het ontwikkelen van een instrument samen met leerkrachten en leerlingen heel waardevol is. Er zijn ook leerpunten:

- **Neem de tijd!** Dat is essentieel bij een proces waaraan leerkrachten, met toch al overvolle agenda's, deelnemen.
- **Blijf informeren en bevragen!** Zo houd je betrokkenheid van andere leden uit het netwerk en vergroot je de werkbaarheid van de tool.
- **Geef aanvullende workshops!** Deze helpen om de tool te verankeren.

Meer weten

✉ info@creatiefvermogenutrecht.nl
 🌐 www.creatiefvermogenutrecht.nl

De Diamantslijper stimuleert tot divers creatief gedrag!

Conferentie Cultuuronderwijs Amersfoort

Foto: Henry Krul

Kennisdeling op het gebied van cultuureducatie én verschillende werkterreinen en doelgroepen met elkaar verbinden, ziet de afdeling Kunst in Onderwijs en Samenleving van Scholen in de Kunst als een belangrijke opgave. Binnen CmK zet de afdeling zich hier onder meer voor in via de jaarlijkse Conferentie Cultuuronderwijs. Na eerdere conferenties over de thema's Creativiteit en Diversiteit, stond in 2019 het thema Mindset (Engels voor denkstijl) centraal.

'Bedankt voor de waardevolle middag.'
deelnemer

Mindset gaat onder andere over de manier waarop kinderen (en volwassenen) denken over zichzelf en in het bijzonder over hun intelligentie en kwaliteiten. Maar ook over in hoeverre ze open staan voor de wereld om hen heen, over focus, doorzettingsvermogen, motivatie en flow.

De mindset beïnvloeden

Het team Onderwijs liet zich bij het samenstellen van het programma inspireren door de mindsettheorie van Carol Dweck, hoogleraar psychologie aan de Stanford-universiteit in Amerika. Haar theorie zie je terug in het onderwijspakket Mindset voor het basisonderwijs waarin de robotjes Growie en Fixie figureren. Dwecks theorie is populair, maar tegelijkertijd omstreden omdat sommige onderzoeken aantonen dat een op groei gerichte denkwijze niet per se leidt tot betere leerresultaten. Toch gaf deze theorie het team Onderwijs stof tot nadenken: kunnen we de (creatieve) mindset wel beïnvloeden en in hoeverre willen we dat? Kunnen we op die manier zorgen dat kinderen het beste uit zichzelf halen? Wat is de rol van de docent daarbij?

Inspirerende lezingen en workshops

De Conferentie Cultuuronderwijs bood inspirerende lezingen en workshops over mindset voor docenten, directies en bestuurders uit het po, vo en mbo, pedagogisch medewerkers, culturele aanbieders, kunstenaars en kunstvakdocenten werkzaam in het onderwijs. Daarnaast was er ruimte voor ontmoeting en verbinding. Dit jaar sprak keynote speaker Beorn Nijenhuis - vanuit zijn achtergrond als neurowetenschapper, voormalig professioneel atleet en leraar aan het Conservatorium van Amsterdam - over mindset in sport en kunst.

Citaten van deelnemers

- 'Het was een fantastische inspirerende conferentie. Bedankt Scholen in de Kunst!'
- 'De conferentie was heel waardevol! Hartelijk dank voor de organisatie!'
- 'Bedankt voor de waardevolle middag!'
- 'De conferentie was echt heel leuk en vooral heel leerzaam. Erg bijzonder om te horen hoe het brein nu precies werkt en dat sommige uitspraken zoveel invloed hebben op de gedachtegang van jongeren.'

Growth mindset in kunstonderwijs

Voor de deelnemers waren er verschillende workshops, gericht op verschillende doelgroepen. Manja Eland (educatief ontwerper en medeoprichter van Kopa) gaf de workshop 'Growth mindset in kunstonderwijs'. Eland: 'Tijdens kunstlessen iets nieuws proberen kan spannend zijn. Voor de leerlingen, maar ook voor de

leerkracht. Kunst biedt bij uitstek de speelruimte waarin je steeds opnieuw het experiment aan kunt gaan, waarbij je niet weet wat je straks aan het einde van de les gemaakt hebt.'

Succesfactoren

Tijdens de Conferentie Cultuuronderwijs was er gelegenheid om vakgenoten te ontmoeten én nieuwe contacten op te doen. Door diverse workshops voor professionals uit verschillende sectoren aan te bieden, werd een brede doelgroep bereikt. Dit leverde een waardevolle uitwisseling op en interessante discussies vanuit verschillende invalshoeken. Liedjeszanger Maud Wilms luisterde dit jaar de avond op met haar muzikale bijdrage. Tijdens de borrel presenteerde zij haar muzikale wrap up.

Refrein van Maud Wilms

*Ach, die eeuwige drempel, als je iets nieuws probeert
Het zijn je eigen gedachten die zorgen of je iets nieuws leert
Heb jij de moed om te falen
Heb jij het lef om na dat balen
Door te gaan, opnieuw op te staan*

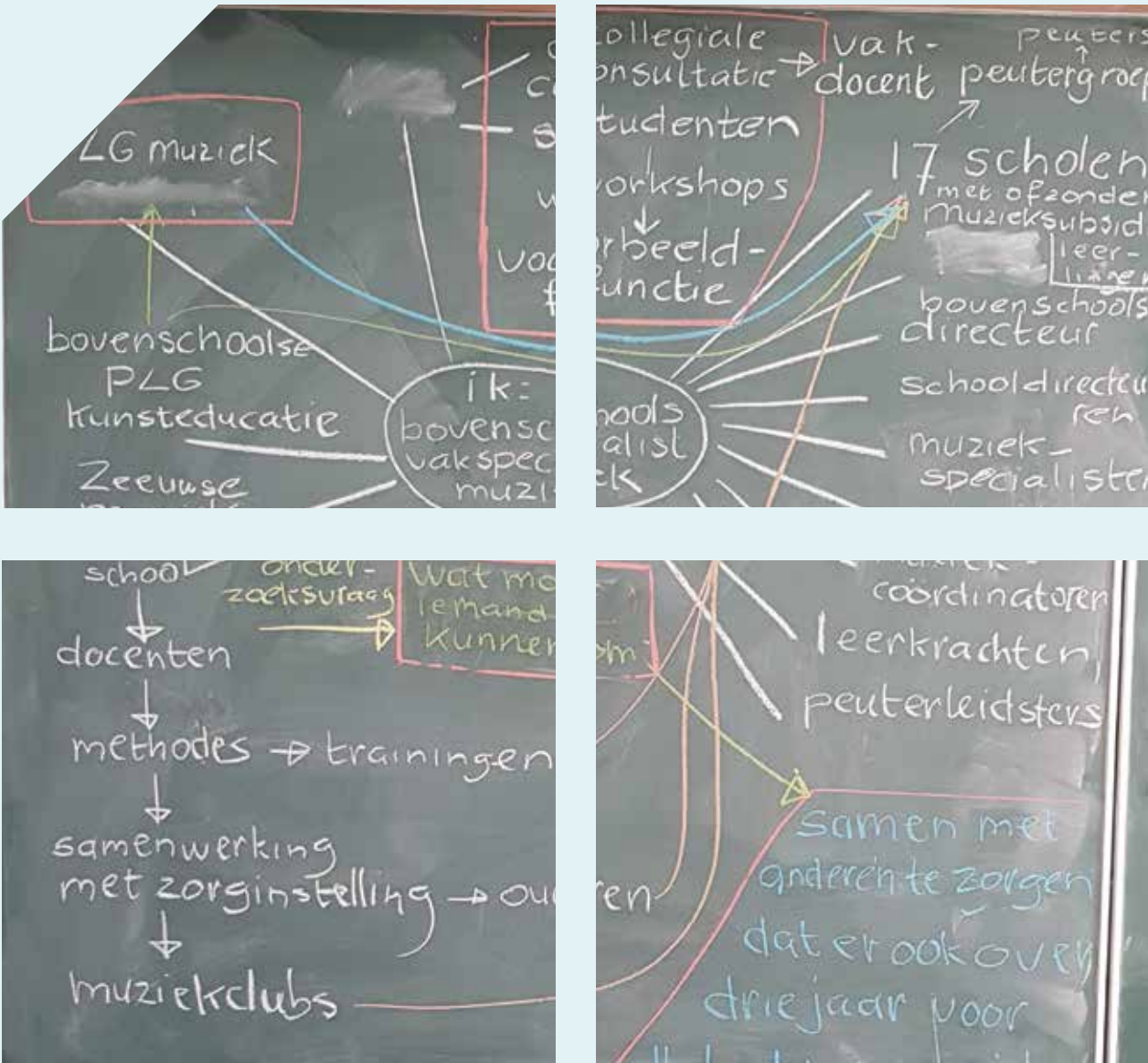
Leerpunten

- Durf verbinding te leggen met en te leren van andere domeinen, in dit geval sport.
- Wijs leerkrachten op de mogelijkheden van financiering voor bijscholing. Vaak is hierover onvoldoende kennis bij leerkrachten, terwijl er wel budget voor is.
- Kies de periode van het jaar om een conferentie te plannen zodanig dat je veel deelnemers kunt bereiken. November is bijvoorbeeld een periode waarin er al veel studiedagen en conferenties plaatsvinden. Wij overwegen daarom om volgend jaar de conferentie in januari te organiseren in plaats van in november.

Meer weten

- ✉ Tanjakerkvliet@scholenindekunst.nl
- 🌐 scholenindekunst.nl

Creatief proces in het hart van een leergemeenschap: essentieel voor ons (cultuur-)onderwijs nu en in de toekomst

Anita Koopman, groepsleerkracht op de Vlissingse basisschool VSV, grijpt eind 2018 de kans om deel te nemen aan de Zeeuwse Professionele Leergemeenschap met beide handen aan. Het lijkt haar waardevol haar liefde voor beeldende vorming en ervaring in de onderbouw samen te brengen. Eind schooljaar 2018-2019 blikt ze terug: ‘Het gevolg van mijn aanmelding is dat ik samen met negen geweldig gedreven PLG-deelnemers zelf een creatief proces heb doorlopen. Een creatief proces waarvan ik denk dat het essentieel is voor ons (cultuur-)onderwijs nu en in de toekomst’.

Renske Brandhoff, adviseur bij Cultuurkwadraat: ‘De meeste leden van de leergemeenschap kennen elkaar aan het begin van het traject nog niet. Hoewel iedereen start met een individuele leervraag, ontstaat in korte tijd een echte gemeenschap waarin mensen in alle openheid hun kennis delen en elkaar verder helpen, niet alleen tijdens de bijeenkomsten maar ook daarbuiten.’

PLG Cultuureducatie

Samen kennis delen over de cultuureducatiepraktijk op school en die onderzoeken en verbeteren: dat is waar de deelnemers van de Zeeuwse PLG Cultuureducatie in de looptijd van een schooljaar aan werken. Iedere deelnemer voert een eigen actie-onderzoek uit dat bedoeld is om de cultuureducatiepraktijk op school of in de klas duurzaam te verbeteren. Cultuurkwadraat werkt samen met de pabo van HZ University of Applied Science bij het faciliteren van de leergemeenschap. Anita's onderzoeksvraag in de PLG luidde: ‘Hoe kunnen crealesen ook een middel zijn om ons onderwijs te versterken en lesdoelen te behalen, en niet slechts een leuk werkje opleveren?’.

Succesfactoren

- Diversiteit van de deelnemers: een combinatie van leerkrachten, interne cultuurcoördinatoren, vakleerkrachten en cultuurprofessionals uit dezelfde omgeving;
- Concretiseren: eindresultaten zijn praktisch toepasbaar, voor de deelnemer en vaak ook voor anderen;
- Facilitator HZ University of Applied Sciences zorgt voor inspirerende werkvormen;
- Het stok-achter-de-deurprincipe: deelnemers willen elke bijeenkomst stappen hebben gemaakt;
- Critical Friends: zij zorgen voor motivatie en flow. De manier van vraagstelling creëert diepgang en reflectie op het onderzoek.

Leerpunten

- Voor een zorgvuldig actie-onderzoek zijn minimaal zes bijeenkomsten nodig. Voor deelnemers geldt geen financiële investering, wel een tijdsinvestering.
- Ruim voorafgaand aan een schooljaar plannen is essentieel om voldoende deelnemers te krijgen. Persoonlijke benadering levert meer deelnemers op.
- De deelnemers zijn de mensen die direct het verschil kunnen maken bij de leerlingen. Hoewel onderzoek doen centraal staat, is het belangrijk om steeds snel de verbinding met de praktijk in de klas te vinden.
- Als deelnemers er zelf voor kiezen mee te doen, is het leereffect vele malen groter dan als het een verplichting zou zijn.
- Vastleggen en delen van de opbrengsten is soms lastig maar heeft grote meerwaarde.

Meer weten

✉ info@cultuurkwadraat.nl
🌐 www.cultuurkwadraat.nl

‘Leuk om mee te denken met de vraag van anderen en fijn om tips te krijgen’

Kris van der Werve, beeldend kunstenaar

Met een integrale aanpak bouwen aan duurzame cultuureducatie -

Cultuurprogramma Midden-Delfland

Wat doe je als scholen willen investeren in betere cultuureducatie, maar kampen met werkdruk. Als cultuuraanbieders wel ideeën hebben, maar de scholen niet goed weten te vinden. Als gemeenten lokale partijen zichtbaarder willen maken, maar niet weten hoe. Dan kies je voor een aanpak waarin inhoud, organisatie en deskundigheid integraal worden ingezet. En dat is gebeurd in de gemeente Midden-Delfland. Met geld van CmK en met hulp van twee provinciale partijen is cultuureducatie duurzaam opgepakt.

In het kort

Een vertegenwoordiging van leerkrachten van basisscholen in Midden-Delfland heeft het aanbod van lokale cultuuraanbieders kritisch onder de loep genomen. Past het bij de beleavingswereld van kinderen? Sluit het aan op onze lespraktijk? Inspireert het onze leerlingen? Kunnen we er in de klas op voortbouwen? Wat willen we onze leerlingen laten ervaren over hun leefomgeving Midden-Delfland? Met brainstormsessies en testlessen hebben leerkrachten samen met de aanbieders het bestaande aanbod aangepast en nieuw aanbod ontwikkeld. Waar nodig hebben aanbieders een training gekregen om hun onderwijsvaardigheden bij te schaven.

‘Met alleen een goede inhoud ben je er nog niet’, vertelt lokale coördinator Angela Kok. ‘Onze aanbieders hebben beperkte mogelijkheden om alles zelf te organiseren. Dat

geldt ook voor de scholen’. Om zowel de aanbieders als de leerkrachten te ontzorgen, wordt de coördinatie van de gastlessen en locatiebezoeken centraal geregeld door Kunstgebouw. Zo is er onder meer voor de scholen en aanbieders een digitaal platform waarop de roosters en het lesmateriaal te vinden zijn. Alle activiteiten zijn in een programma gegoten. Daar hebben alle partijen hun handtekening onder gezet. Zo zorgen ze er samen voor dat alle kinderen in Midden-Delfland onder schooltijd één keer per jaar hun culturele omgeving beleven, met muziek, dans, musical, beeldende kunst en erfgoedprojecten.

Succesfactoren

Bij de totstandkoming van het Cultuurprogramma Midden-Delfland is intensief en constructief samengewerkt tussen scholen, lokale aanbieders, gemeente Midden-Delfland, Erfgoedhuis Zuid-Holland en Kunstgebouw. Coördinator Angela Kok heeft alle partijen ingezet op basis van hun expertise en gezorgd voor een heldere rol- en taakverdeling.

Scholen gaven input over hoe aanbieders met hun activiteiten beter kunnen aansluiten bij de inhoud en organisatie van hun onderwijs. Alle lokale aanbieders waren bereid om hun aanbod tegen het licht te houden en aan te passen. Soms met hulp van buitenaf. Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft musea geholpen bij de ontwikkeling van inhoud en bij het vormgeven van het educatiemateriaal.

De losse initiatieven zijn gebundeld tot een overzichtelijk programma waar alle scholen aan meedoen.

Het was een succes Kunstgebouw te vragen de coördinatie te doen van het cultuurprogramma. Hierdoor ligt alles, inclusief de planning en de inrichting van het digitale platform, in één hand. Andere gemeenten zijn zeer geïnteresseerd in de aanpak van Midden-Delfland. In de komende CmK-periode zullen diverse gemeenten in Zuid-Holland deze aanpak overnemen.

Leerpunten

- Lokale aanbieders hebben het onderwijs beter leren kennen en begrijpen hoe ze beter inhoudelijk kunnen aansluiten bij het onderwijs van nu.
- Scholen kunnen beter formuleren wat ze van aanbieders verwachten en hebben ervaren dat regelmatige communicatie daarover belangrijk is.
- Alle partijen hebben ervaren hoe succesvol samenwerken kan zijn met input vanuit ieders expertise.
- Met een samenwerkingsovereenkomst kun je afspraken bekrachtigen en dit draagt bij aan duurzame cultuureducatie voor scholen in een gemeente.
- Een integraal pakket van activiteiten, deskundigheid en organisatie legt een stevige basis voor de borging van cultuureducatie bij scholen en cultuuraanbieders.

Meer weten

✉ info@kunstgebouw.nl
🌐 www.kunstgebouw.nl

Fotografie: Rick Keus

‘Heel fijn dat een professionele partij de coördinatie doet. Dat neemt ons een hoop werk uit handen. Zo kunnen we ons focussen op de inhoud van het cultuuronderwijs.’

Wim van Mourik, directeur Mariaschool

Leerlingen lopen taalachterstand in door theater, dans en muziek!

Fotografie: Servicebureau Onderwijs&Cultuur

‘Eigenlijk zou iedere leerling op deze manier taal moeten kunnen leren!’ Projectleider CmK Lilianne Eijkelenkamp, Servicebureau Onderwijs&Cultuur

Hoe kan cultuureducatie taalontwikkeling stimuleren bij de schakelklas? Met deze vraag van leerkracht Saskia startte in schooljaar 2018-2019 de pilot Taalontwikkeling & Cultuureducatie op de Don Boscoschool in Dordrecht. Vanuit Cultuureducatie met Kwaliteit is toen een samenwerking ontstaan tussen leerkracht, drie vakdocenten en de projectleider van het Servicebureau Onderwijs&Cultuur. Doel van de pilot: een methodiek ontwikkelen om taal te stimuleren en te verbeteren via theater-, dans- en muzieklessen. Daarbij moet er een balans zijn tussen het behalen van de leerdoelen op het gebied van taal en sociaal-emotionele ontwikkeling en de leerdoelen van de drie disciplines.

In het kort

De Don Boscoschool heeft een schakelklas met tien leerlingen uit groep 2. Drie keer per week is er voor deze leerlingen extra aandacht voor taal. Twee uur onder en twee uur na schooltijd. Tijdens deze verlengde schooldag worden de disciplines theater, dans en muziek ingezet voor de taalontwikkeling. De zes thema's waarmee gewerkt wordt, zijn gekozen uit de methodes Piramide en Taalplezier voor kleuters. Binnen één thema komt elke discipline één keer aan bod. De leerkracht levert de themawoorden aan, waarmee de vakdocenten aan de slag gaan. Deze bepalen onderling welke woorden zij in hun lessen verwerken. Aan het einde van het schooljaar is het resultaat van de pilot gepresenteerd aan ouders en genodigden uit het onderwijs.

Succesfactoren

Alle vakdocenten werken vanuit een prentenboek en iedereen start met theater, waar bewegen en zang al onderdeel van zijn. De

vakdocent theater introduceert een aantal woorden uit het thema bij de leerlingen. Bij elke volgende discipline bouwen de andere vakdocenten voort op deze woorden en voegen nieuwe uit het thema toe.

De vakdocenten werken volgens de Viertakt van Verhallen, een methode waar binnen-schools ook mee wordt gewerkt. Daarbij activeren zij eerst de voorkennis rondom de themawoorden en leggen de betekenis ervan uit. Vervolgens beelden de vakdocenten de woorden uit en verruimen ze. De kracht zit in het feit dat bij theater, muziek en dans alle zintuigen worden ingezet om nieuwe woorden te leren. Hierbij wordt aanspraak gemaakt op de creativiteit, expressie en verbeelding van de leerlingen. Zo beklijven de nieuwe woorden, samen met de reguliere lessen veel beter. Een enquête aan het begin en het einde van het project geeft inzicht in taalontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkelingen en vaardigheden van de leerlingen. De leerkracht vult deze enquête in.

Leerpunten

- Het is van belang dat de leerlingen uit de schakelklas een aantoonbare leerpotentie hebben om binnen één schooljaar met intensieve ondersteuning hun taalachterstand in te lopen.
- Het is van essentieel belang om te werken met vakdocenten die affiniteit hebben met taal en weten hoe zij hun discipline als middel voor taalontwikkeling kunnen inzetten om de leerdoelen te behalen.
- Als culturele organisatie moet je investeren in de kennis en kunde van vakdocenten, ook op het gebied van taalonderwijs.
- Omdat de scholen financieel worden ondersteund door het Onderwijs-achterstandenbeleid van de gemeente Dordrecht, hoeven zij hun budget per leerling vanuit de Prestatiebox niet aan te spreken.
- De presentatie van de pilot had als resultaat dat drie scholen in het schooljaar 2019-2020 startten met taalontwikkeling en cultuureducatie.

Meer weten

- ✉ info@onderwijs-cultuur.nl
- 🌐 www.onderwijs-cultuur.nl/schakelklas-don-bosco/

Kijken door andermans ogen

Cultuureducatiegroep helpt scholen richting en invulling te geven aan hun cultuurbeleid. Waar de ene school werkt aan een visie heeft de andere de wens om een werkvorm als Visual Thinking Strategies (VTS) te implementeren.

Aan het enthousiasme van de leerkrachten zal het niet liggen. Iedere school is op zijn eigen manier bezig met cultuur. De uitdaging daarbij is om een samenhangend programma samen te stellen dat aansluit bij het reguliere lesprogramma. Cultuureducatiegroep helpt scholen om hier richting aan te geven via begeleiding en training. Voor elke school is dit anders. Bij de samenwerking met scholen staan de wensen en behoeften van de scholen centraal. Er zijn scholen waar cultuureducatie nog in de kinderschoenen staat, maar ook scholen waar al een visie op cultuureducatie is, een gecertificeerde icc'er en een cultuurbeleidsplan. Deze laatste scholen willen meestal een verdiepingslag maken. Zij willen bijvoorbeeld procesgericht werken of, in het geval van de scholen bij onderstaand project, VTS implementeren.

In het kort

Drie icc'ers van verschillende scholen van PROO Leiden, waren tijdens een cultuurnetwerkbijeenkomst in aanraking gekomen met de VTS-methode. Zij waren direct enthousiast. Bij VTS ga je op een bepaalde manier in gesprek over een kunstwerk waardoor het kritisch denken wordt ontwikkeld. Uit de praktijk blijkt dat kinderen met deze methode beter leren waarnemen, elkaars mening leren respecteren, kritisch/analytisch leren denken, en tegelijkertijd hun woordenschat uitbreiden. Allemaal vaardigheden en competenties die deze scholen willen stimuleren, zoals ook te lezen is in hun visie op cultuureducatie. De icc'ers waren ervan overtuigd dat deze manier van werken een waardevolle aanvulling zou zijn op hun onderwijs. Samen met Cultuureducatiegroep vroegen zij subsidie aan en maakten zij een plan om o.a. draagvlak te creëren voor de VTS-techniek en die techniek breed in te zetten op de scholen die onder het bestuur van PROO Leiden/Leiderdorp vallen. Met de toekenning van de extra subsidie werd een driedaagse training door VTS Nederland mogelijk, waarna een implementatietraject kon beginnen.

Beeldbank

Als onderdeel van het project heeft Cultuureducatiegroep samen met een aantal Leidse musea de Leidse VTS-beeldbank ontwikkeld waar geselecteerd beeldmateriaal uit de Leidse musea te vinden is voor iedere groep. Hiermee kan het rijke Leidse culturele erfgoed door middel van VTS de klas in worden gehaald. Scholen krijgen toegang tot deze beeldbank als zij een basistraining Visual Thinking Strategies hebben gevolgd.

Succesfactoren

De cultuurnetwerkbijeenkomsten zijn van belang om leerkrachten kennis te laten maken met een methode als VTS. Vervolgens hebben zowel de scholen als Cultuureducatiegroep eraan gewerkt om het draagvlak te vergroten. Omdat het bestuur achter een gezamenlijk training stond, waren scholen eerder geneigd deel te nemen en VTS meer 'gewicht' te geven.

Wat ook helpt is dat in de praktijk blijkt dat VTS goed toepasbaar is door de leerkracht en veel effect heeft op de leerlingen. Zo zien leerkrachten een positieve invloed van VTS op het taalgebruik van leerlingen, ervaren ze grote betrokkenheid tijdens een VTS-sessie en een goede focus. Daarnaast ervaren de leerkrachten dat leerlingen beter leren waarnemen en dat ze elkaars mening respecteren.

De beeldbank is een hele fijne tool om te gebruiken. Je hoeft als leerkracht niet eerst zelf op zoek te gaan naar goed materiaal.

Leerpunten

- Zorgen voor echte borging en continuïteit door de hele school is een lang proces.
- Ondanks het grote draagvlak, ervaren de icc'ers dat zij uren nodig hebben om het implementatietraject goed uit te werken en te begeleiden.
- Cultuureducatiegroep is nog op zoek naar handvatten die zij icc'ers kunnen aanreiken om de continuïteit van het toepassen van VTS te kunnen waarborgen.

Meer weten

✉ educatie@cultuureducatiegroep.nl
🌐 <http://cultuureducatiegroep.nl>

'Gedachten van anderen werden geaccepteerd en gewaardeerd zonder oordeel 'goed' of 'fout'.'

Josée Ebli, icc'er De Meerpaal

COH Expert in de klas

‘Goh, leuk, muziek maken in de klas, maar hoe dóe ik dat?’ Het is volkomen logisch dat leraren het gevoel hebben dat lesgeven in bepaalde kunstdisciplines behoorlijk buiten hun comfortzone ligt. Natuurlijk is het mogelijk een vakdocent hiervoor in te zetten, maar hoe mooi is het als een groepsleerkracht de vaardigheden en het vertrouwen opbouwt om zélf de lessen te geven. Door een-op-een coaching van een vakspecialist – de zogeheten COH Expert – helpen we leerkrachten om zich de projecten van Cultuuronderwijs op zijn Haags (COH) steeds meer eigen te maken. Zo beseffen ze: hé, die improvisatie of muziekopdracht lijkt misschien ingewikkeld, maar eigenlijk kan ik dat best.

In het kort

We geven scholen de gelegenheid gebruik te maken van de ervaring en vakkennis van een COH Expert. Deze begeleidt leerkrachten om het lesmateriaal uit de Haagse Ladekast (waar je de 128 COH-projecten gratis kunt downloaden) vaardig, met vertrouwen te leren gebruiken. Scholen kunnen voor de samenwerking met de expert kiezen uit lesmateriaal voor dans, theater, muziek, beeldend, literatuur, mediacultuur, cultureel erfgoed en interdisciplinair.

De projecten bieden al praktische handvatten en CultuurSchakel verzorgt start- en verdiepbijeenkomsten voor het team, maar soms is er behoefte aan persoonlijke begeleiding. Hoe ga je met een project om? Hoe kun je op een andere manier naar kunstonderwijs en je leerlingen kijken? Hoe voel je je comfortabel in een kunstdiscipline? Een COH Expert is door zijn ervaring en coachende rol de ideale vraagbaak. Met een COH Expert kunnen scholen duurzaam investeren in cultuuronderwijs: ze ontvangen 200 uur in-huis vakexpertise en coaching van het leerkrachtenteam.

Succesfactoren

Door eerst lessen voor te doen, dan lessen samen te doen en tenslotte de leerkracht zelf lessen te laten geven, ontstaat bij leerkrachten stapsgewijs groter vertrouwen en meer bedrevenheid om een kunstvak te geven. De COH Expert laat ook zien dat een muziekles veel meer is dan ‘slechts’ muziek maken. De focus ligt vooral op inspireren, onderzoeken en experimenteren. Deze aanpak haalt wat druk van de ketel: je hoeft geen cultuurexpert te zijn om een kunstproject te geven en begeleiden!

Het creatieve proces is een belangrijk onderdeel binnen de COH-projecten. Wanneer een leerkracht het begeleiden van zo’n proces in zijn vingers krijgt, levert dat een enorme meerwaarde op voor de leerlingen. Met de COH expert houdt de school cultuureducatie dichtbij de groepsleerkracht en die staat vervolgens weer het dichtst bij de leerlingen. Een groepsleerkracht ziet zijn of haar klas continue en kan de onderzoekende, creatieve

manier van leren ook toepassen bij andere vakken. Zo worden leerlingen niet alleen bij beeldende kunst- of danslessen gestimuleerd met creatieve ideeën te komen, maar ook bij een geschiedenisopdracht.

Leerpunten

Na een succesvolle pilot zijn de eerste zeventien COH Experts begonnen op diverse Haagse basisscholen. Alle Haagse basisscholen kunnen kiezen voor deze vorm van samenwerking met een COH Expert. Leerpunten zijn:

- Als leerkracht je eigen blik op de wereld verruimen én die van de leerlingen verbreden heeft tijd en aandacht nodig.
- Tijdens een creatief proces worden leerlingen enthousiast, maar ook onrustig. Die onrust vinden leraren meestal niet prettig. Tegelijkertijd ontdekken ze nieuwe vaardigheden bij leerlingen. Hun eigenheid komt naar boven. Dit vraagt van leerkrachten om door een andere dynamiek heen te kijken.
- Omdat we veel van onze COH Experts vragen, begeleiden en trainen we hen zorgvuldig.
- Voor de scholen geldt geen financiële investering, wél een investering in tijd. Samen onderzoeken we hoe we de coaching tussen de COH Expert en de leerkracht het beste kunnen vormgeven.

‘Hé, die leerling die altijd rustig en stil is, staat nu ineens de sterren van de hemel te spelen’ leerkracht

Meer weten

✉ cultuuronderwijsopzijnhaags@cultuurschakel.nl
🌐 cultuurschakel.nl

Het Ontwikkelcafé

‘Ontwikkelcafés zijn inspirerend. Ik kom er blij en energiek vandaan met een rugzak vol ideeën en lessen waarin kunst- en cultuureducatie vorm heeft gekregen.’ Christel Koop, icc’er Freinetschool Delft

Cultuurhelden werkt met een aantal bouwstenen waaronder ‘Het Ontwikkelcafé’. Deze bouwsteen is ontwikkeld vanuit de vraag van de basisscholen in Delft en in dialoog met hen. In de praktijk is zo’n ontwikkelcafé een uitgebreide sessie waarin leerkrachten die een kunstles of lessenreeks willen ontwikkelen ondersteuning krijgen van een kunstdocent. Er wordt gewerkt vanuit een thema en een kunstdiscipline en altijd staat het creatieve proces van de leerling centraal. De leerkrachten kunnen als ze de lessen gemaakt hebben zelf aan de slag of ze kunnen kiezen voor de bouwsteen ‘Samen voor de klas’, waarbij de kunstdocent en de leerkracht in nauwe samenwerking de lessen verzorgen en van elkaars kennis en vaardigheden leren.

In het kort

Tijdens Het Ontwikkelcafé stelt de kunstdocent vragen aan de groep leerkrachten aan tafel zoals: Wat is je eerste idee voor de (onderzoeks)vraag? Waarom koos je dit thema? Hoe sluit dit aan bij jullie onderwijs? Hoe past het in de belevingswereld van de leerlingen? In hoeverre zijn de leerlingen eigenaar van hun creatieve proces? Wat wil je dat de leerlingen leren? Daarna helpt de kunstdocent een leerkracht op gang om een onderwerp te verkennen door voorbeelden van kunstenaars te laten zien, een mindmap te maken en door zinnen te gebruiken als ‘Je kunt ook...’, ‘Heb je al gedacht aan...’. Wanneer de kunstdocent de volgende leerkracht helpt, kan het idee rijpen en kunnen de leerkrachten met elkaar meedenken.

Tijdens de laatste fase van de ideeënontwikkeling maken de leerkrachten de onderzoeksvraag en de ideeën specifiek: Wat kunnen de leerlingen zelf doen, ontdekken en onderzoeken? Welke vaardigheden en technieken worden geoefend? Welke presentatie-, analyse- en reflectiemomenten zijn er? Welke vragen stel je daarbij? De leerkracht verwerkt het idee in het lesformat van Cultuurhelden, zodat de sessie eindigt met een zo concreet mogelijke aanpak. De leerkracht kan er op een later moment aan verder werken en per e-mail feedback aan de kunstdocent vragen voordat hij of zij de les afmaakt.

Succesfactoren

Het Ontwikkelcafé werkt zo goed omdat de leerkracht verantwoordelijk is voor de ontwikkeling van de lessen of het project, en dus eigenaar is. De kunstvakdocent is er om te coachen: hij of zij begeleidt, inspireert en stelt vragen. Een andere succesfactor is dat verschillende collega's aan tafel zitten en elkaar inspireren met hun ideeën. Dit draagt bovendien bij aan een prettig onderling contact en aan een gezamenlijke betrokkenheid bij de ontwikkeling van cultuureducatie op school.

Leerpunten

- Laat leerkrachten van tevoren weten dat een idee mag veranderen tijdens Het Ontwikkelcafé en dat dit een onderdeel kan zijn van hun creatieve proces. Vergelijk een nieuw idee met het oorspronkelijke idee en weeg samen af of het laatste idee nog te maken heeft met het thema en de onderzoeksvraag.
- Een valkuil is dat de kunstdocent zo enthousiast wordt, dat hij of zij te veel wil invullen of een te ambitieus project bedenkt.
- Brainstormen in een andere omgeving dan op school werkt stimulerend! In Delft werken we in OPEN, een gebouw met kunst- en cultuureducatie, een bibliotheek en horeca (zie foto's). Regel wat te drinken en wat lekkere hapjes. Het Ontwikkelcafé vindt meestal plaats na een werkdag, dus de leerkracht kan wel even een

Meer weten

- ✉ j.baken@dok.info
- 🌐 Cultuurhelden.nl

‘CMK010 leert leerlingen onderzoekend denken als een kunstenaar. Ik zie heel veel kinderen die met plezier hun verbeeldingskracht, waarnemingsvermogen en communicatieve vaardigheden ontwikkelen.’

Petter van Raalte, projectleider CMK010

In een stad zo divers als Rotterdam zijn de mogelijkheden voor kunst- en cultuureducatie eindeloos, maar hoe zorg je dat het culturele aanbod naadloos aansluit op de wensen van de leerlingen en de school? Hoe kan cultuuronderwijs een vast onderdeel worden van de lesstof? Een goede en duurzame match vinden, kan zeker een uitdaging zijn.

In het kort

Onder de noemer CMK010 worden in Rotterdam programma's aangeboden: Overal muziek, Ik in 010, Stel je voor, Cultuur in de school en Ateliers in school. De programma's zijn het resultaat van een samenwerking tussen het primair onderwijs en vierentwintig culturele instellingen. Aan de hand van het Rotterdams Cultuureducatie Model begeleidt KCR instellingen en scholen in dit proces. Samen met de school wordt onderzocht welke inhoud en vorm van cultuuronderwijs het beste aansluit op de wensen en ambities van de school.

CMK010 wordt gevormd door 157 scholen, 24 culturele instellingen, het KCR, 34.763 leerlingen, 2.093 schoolmedewerkers en 232 educatief medewerkers.

Succesfactoren

Verleiden

We merkten dat er veel verschillende mogelijkheden zijn om scholen te bewegen meer met cultuuronderwijs te doen. Een laagdrempelig oefenpakket is een van de ontwikkelde opties. Scholen die willen voorproeven bestellen een zogenaamde amuse. Dan komt het team Stel je voor zes weken langs voor kunstlessen en kan de school kennismaken met het programma. Niet zelden wordt zo'n amuse omgezet in een structurele samenwerking.

Samenwerken

Andere programma's komen in de vorm van een projectweek. Zo werd binnen Ik in 010 – de stad als verhaal – samen met basisschool de Müllerpier, een programma ontwikkeld met als thema bruggen. Leerlingen gingen aan de slag met ontwerpen, bouwen, onderzoeken, fotograferen, filmen, interviewen, rijmen, filosoferen, samenwerken et cetera.

Ook bezochten ze een erfgoedinstelling en keken rond in de stad.

Ondersteunen

Muziek neemt een belangrijke plaats in binnen CMK010. ZangExpress biedt, als onderdeel van het programma Overal Muziek van de muziekcoalitie, ondersteuning op maat zodat de leraar meer zelfvertrouwen krijgt om muziekles te geven. De ontwikkeling van het kind staat uiteraard centraal bij het zingen in de klas met behulp van het digibord.

Leerpunten

- Neem de tijd. Verandering gaat niet snel en ook niet in een rechte lijn.
- Stel doelen samen op, en zorg dat die haalbaar zijn. Dat geldt voor zowel de onderlinge samenwerking, als de samenwerking op schoolniveau.
- Durf te onderzoeken en te experimenteren.
- Blijf kritisch, durf te leren: fouten maken mag

Meer weten

✉ p.van.raalte@kc-r.nl
🌐 www.kc-r.nl

Kijk
verder
dan
goed en
fout

Sprankelend cultuurbeleid op IKC De Watersnip

Het programma Cultuureducatie met Kwaliteit heeft cultuureducatie in het Zoetermeerse primair onderwijs een boost gegeven. Maar het echte verschil maakt, zoals zo vaak, de mens, de icc'er. De opleiding tot interne cultuurcoördinator was dan ook een onmisbare schakel in het proces. 'Je moet als icc'er het team steeds blijven voeden. Alleen beleid neerzetten is niet voldoende', vertelt Eveline van Kampen, leerkracht en icc'er op IKC De Watersnip.

Eveline is een cultuurcoördinator vol enthousiasme. Waar komt die passie vandaan? Ze denkt even na, en zegt dan: 'Kunst en cultuur hebben zoveel voor mijzelf betekend en dat gun ik iedereen. Jezelf kunnen uiten via kunst en cultuur kan je zoveel brengen, dat is bijna onbeschrijfelijk. Je kunt een spreekwoordelijke jas uitdoen. Ik zie nog zoveel kinderen, en volwassenen, met die jas aan. Dat is niet altijd erg, maar wat als je door kunst en cultuur die jas af kunt schudden en vrijer en veiliger in het leven kan staan?'

Opleiden en inspireren

Cultuur op School is een initiatief van CKC & partners samen met Museum de Voorde, Stadstheater en de Bibliotheek Zoetermeer. CKC & partners treedt op als penvoerder van CmK. Cultuur op School heeft drie speerpunten: leerlijnen ontwikkelen en beschikbaar maken, deskundigheidsbevordering van leerkrachten, en scholen en het culturele veld in de stad bij elkaar brengen. Opleiden en inspireren van icc'ers met bijvoorbeeld inspiratiemiddagen valt onder het speerpunt deskundigheidsbevordering.

Sprankelen

Het culturele schooljaar op IKC De Watersnip is verdeeld in drie blokken. Bij elk blok volgen de leerlingen tijdens het wekelijkse kunst- en cultuuruur een leerlijn, aangeboden door Cultuur op School: beeldend, dans of theater. Eveline is sinds twee jaar icc'er. 'Ik borduur voort op het ingezette cultuurbeleid van mijn voorganger en voeg er extra's aan toe om het nog meer te laten sprankelen en meer aan te laten sluiten bij de groepen.' Eveline schreef dit plan als afsluiting van haar opleiding tot icc'er, verbeeldde het in een kunstwerk en bracht het daarna in de praktijk op IKC De Watersnip. De meerwaarde die haar plan biedt is voelbaar. Het cultuurbeleid leeft en leerkrachten staan er positief tegenover. Eveline: 'We evalueren steeds om onze aanpak bij te schaven. Zo merkten we dat vaste leerlijnen aanbieden in de groepen 1 t/m 5 prima verloopt, maar dat kinderen in de groepen 6, 7 en 8 een veel duidelijkere voorkeur hebben en daarom nu zelf mogen kiezen welke leerlijn ze willen volgen. Zij voelen zich prettiger en veiliger en wij maximaliseren op deze manier het effect van de lessen.'

Theatertickets

Aan het einde van het blok is er een eindpresentatie op het podium, omgedoopt tot Theater De Snip. Met een extra lichtsoer en de gordijnen anders gedrapeerd, is dat eenvoudig geregeld. 'En dat zorgt net weer even voor die extra sprankeling. We nodigen de ouders ook niet uit met een brief, maar geven theatertickets mee naar huis. En het leuke is: het wordt steeds drukker.' De kunstwerken van de kleine beeldende kunstenaars krijgen een plek in de gang-gallery. Eveline, met een grote glimlach: 'Kunstwerken horen toch thuis in een mooie expositie? Op deze manier is het net echt en gaat het nog meer leven voor de kinderen.'

Peuters

Ambities zijn er nog genoeg. Zo is IKC De Watersnip gestart met het invoegen van de nieuwe leerlijn erfgoed. De volgende stap is om de kinderopvang en buitenschoolse opvang te betrekken. Eveline: 'We zijn een IKC, integraal kindcentrum, met een doorlopende leerlijn van 0 tot 13 jaar. Ook als het gaat om kunst en cultuur. We gaan gesprekken opstarten met de kinderopvangorganisatie en de collega's daar om het kunst- en cultuurprogramma voor de peuters zo goed mogelijk in te richten. Uitdagend én enorm leuk!'

Succesfactoren

- CmK in Zoetermeer is toegankelijk en laagdrempelig voor alle scholen.
- Er is een intensieve samenwerking met alle culturele instellingen binnen de stad.
- Er is gedragen cultuurbeleid op scholen mede dankzij opgeleide icc'ers.

Leerpunten

- Zorg dat je je icc'ers blijft inspireren door netwerken en bijeenkomsten.
- Leid, als dat kan, twee icc'ers per school op.

Meer weten

✉ info@cultuuropschool.nl
🌐 cultuuropschool.nl

'Door kunst en cultuur kun je een spreekwoordelijke jas afschudden en vrijer en veiliger in het leven staan.'

Eveline, icc'er

Kunst verbindt!

Foto's: !Triggr

Hoe verbind je onderwijs met de culturele omgeving? Hoe breng je ze samen? En wat is het belang hiervan? Het project Kunstweken in gemeente Ter Aar geeft antwoord op deze vragen en laat zien hoe je ruimte creëert voor bijzondere projecten. Projecten waarbij verschillende partijen betrokken zijn.

Versterken van kwaliteiten

Kunstweken is een kunstproject waarbij lokale kunstenaars hun werk exposeren op verrassende plekken door het gehele dorp en dat door stichting !Triggr vier jaar geleden is opgestart. Twee jaar geleden is Parkvilla in het kader van CmK met de drie fuserende scholen in het dorp en !Triggr gaan samenwerken. Nu zetten onderwijs, professionele en amateurkunstenaars plus bewoners zich samen met culturele instellingen en ondernemers in voor een verrassend en veelzijdig kunstproject.

Het kunstproject is een goed voorbeeld dat laat zien hoe kunst kan verbinden door intensieve samenwerking, ieders kwaliteiten kan versterken en hoe zo'n project ervoor kan zorgen dat kunst en onderwijs serieus genomen worden!

In het kort

Sinds 2016 organiseert cultureel centrum !Triggr in Ter Aar (gemeente Nieuwkoop) de Kunstweken waarbij Ter Aar twee weken lang ondergedompeld is in kunst. Kunst is door het hele dorp te zien.

De samenwerking met het onderwijs is begonnen nadat leerlingen van een basisschool onder begeleiding van een vakdocent kunstwerken hadden gemaakt die tijdens de kunstweken bij lokale ondernemers en in de kerk zijn geëxposeerd. Door de vele positieve reacties en het enthousiasme is het idee ontstaan om drie scholen, die gaan fuseren ook te betrekken bij de Kunstweken.

In Ter Aar is er een kinderkoor met getalenteerde leerlingen van drie basisscholen dat wekelijks bijeenkomt om te oefenen onder begeleiding van een muziekdocent. Tijdens de opening van de kunstweken treedt het koor samen met een professioneel muziekensemble op. Daarnaast wordt tijdens de kunstweken een drieluik geëxposeerd dat is gemaakt door de leerlingen van twee basisscholen, en dat is geïnspireerd op de directe omgeving en het kleurgebruik van David Hockney. Een mooie verbinding is ontstaan omdat de leerlingen van de twee basisscholen hun drieluik hebben geëxposeerd samen met een werk van een kunstenaar met een vergelijkbare thematiek. Kruisbestuiving op alle vlakken!

Succesfactoren

- Ontdekken en inzetten van de culturele omgeving.
- Stimuleren van de samenwerking tussen professionele kunstenaars, het lokale speelveld, amateurkunstenaars en onderwijs.
- Elkaars expertise benutten met een gezamenlijk einddoel.
- Het project Kunstweken draagt bij aan de deskundigheid van het team en versterkt de contacten met de culturele omgeving en de scholen.
- De scholen hebben met een gezamenlijk thema gewerkt. Het proces was uitgangspunt om de creativiteit van de kinderen te bevorderen.
- Bij dit project is er ruimte voor verschillende invalshoeken of ideeën.

Leerpunten

- Begin klein en breid bij succes de samenwerking langzaam uit.
- Luister goed naar de wensen van de scholen en instellingen en probeer deze af te stemmen op elkaar.
- Sta open voor en maak gebruik van elkaars kwaliteiten.

Meer weten

✉ educatie@parkvilla.nl
🌐 www.parkvilla.nl

'Kunst verbindt de scholen die in de toekomst gaan fuseren.' Maria Uytewaal voormalig directeur, basisschool de Vosseschans Ter Aar

Inspirator in de school

Cultuurcoördinatoren hebben een zware taak. Naast hun eigen werkdruk en die van hun collega's, moeten ze ook proberen cultuureducatie in de breedte op de agenda te houden. Echter, keer op keer merken ze dat de aandacht van collega's verslapt als zij ze niet 'wakker' houden. 'Cultuureducatie is voor een groot deel afhankelijk van mij', is voor veel icc'ers een nare en confronterende gedachte. Westland Cultuurweb biedt elke school met icc'ers een cultuurcoach om te sparren, te ondersteunen en gezamenlijk te reflecteren. Met ons icc-lab helpen wij deze groep niet alleen om zelf geprikkeld te blijven, maar geven we ze ook tools om collega's te stimuleren.

Zoektocht van de icc'er

Wij organiseren driemaal per jaar het icc-lab, een bijeenkomst voor icc'ers uit onze regio. Het hoofddoel van het icc-lab is icc'ers te inspireren om de rol van aanjager cultuureducatie goed te kunnen blijven vervullen. Door hen te prikkelen met nieuwe denkwijzen en een andere kijk op cultuureducatie, geven we hen handvatten om de inspirator in de school te blijven.

Ook is het icc-lab de springplank voor nieuwe activiteiten die we ontwikkelen. Deze activiteiten worden altijd in samenspraak met enkele scholen ontwikkeld, en vervolgens breed toegankelijk gemaakt. Zo hebben we vorig jaar een deel van de teamtraining 'beeldende kunst & het creatief proces' aangeboden op het icc-lab. Sindsdien hebben maar liefst tien scholen gekozen voor deze specifieke training voor hun eigen team.

Kennisdeling tussen de icc'ers is de laatste belangrijke functie van het lab. Alle icc'ers werken individueel samen met een cultuurcoach vanuit onze culturele instelling, maar hebben onderling weinig contact. Tegelijk zien de cultuurcoaches veel overeenkomstige uitdagingen bij de scholen. Icc'ers zijn namelijk op zoek naar: draagvlak, middelen en inhoudelijke richtingen. Hierover kunnen zij veel van elkaar leren. Tijdens de icc-labs wisselen zij hierover kennis en ervaringen uit en kunnen gelijkgestemde scholen elkaar vinden.

ON TOUR

De kers op de taart voor onze icc'ers is het jaarlijkse icc-lab 'ON TOUR' dat sinds schooljaar 2018-2019 wordt georganiseerd. Bij dit icc-lab gaan we de regio uit om onze blik op cultuureducatie letterlijk te verruimen. In september 2018 bezochten we de Kunsthal Rotterdam, waar we de tentoonstelling Viktor & Rolf bekeken en een modeworkshop volgden. Dit onderdeel werd in Kunstpracht, het programma met receptieve cultuurbelevingen, weinig gekozen vanwege de aanname 'dat het voor jongens niet leuk is'. Tijdens het icc-lab ervaren de deelnemers dat dit op vooroordelen berustte en verbreedden zij zo hun blik op receptieve cultuureducatie.

Succesfactoren

De icc-labs 'ON TOUR' worden structureel beoordeeld met een 9. Niet alleen omdat een lab de blikken verruimt, maar ook omdat icc'ers zich in het zonnetje gezet voelen. Ze ervaren daarbij dat hun opdracht belangrijk, maar vooral ook leuk is. Ze keren met energie terug naar school en inspireren collega's om cultuureducatie weer wat hoger op de agenda te zetten!

Leerpunten

- De ontwikkeling richting een icc-lab in het Westland begon al in 2014. Er zijn verschillende formules geprobeerd om tot succesvolle netwerkbijeenkomsten te komen.
- Lang probeerden we icc'ers en het culturele veld samen te brengen; een ambitie die we niet waar hebben kunnen maken. Dit had te maken met de culturele infrastructuur in de regio. Aanvankelijk organiseerden we dit zo lokaal mogelijk, later met speeddates en labs waarin de groepen halverwege samenkamen. Pas nu we de bijeenkomsten voor icc'ers en het culturele veld apart organiseren, werkt het goed.
- Het is beter de kennisdeling impliciet te behandelen, bijvoorbeeld tijdens lange pauzes in de labs of in de bus op weg naar een activiteit buiten de eigen regio. Door vooraf concreet over inhoud te communiceren, met impliciete aandacht voor kennisdeling, zagen we dat de deelname toenam en de reacties veel positiever waren.
- Zet de icc'ers in het zonnetje, laat ze één dag stralen!

Meer weten

- ✉ info@westlandcultuurweb.nl
- 🌐 www.westlandcultuurweb.nl

Betrokken partijen per project	01 	02 	03 	04 	05 	06 	07
08 	09 	10 	11 	12 	13 	14 	15
16 	17 	18 	19 	20 	21 	22 	23
24 	25 	26 	27 	28 	29 	30 	31
32 	33 	34 	35 	36 	37 	38 	39
40 	41 	42 	43 	44 	45 	46 	47

Trends in Cultuureducatie

Ronald Kox

Wat is er de afgelopen 4 jaar nog meer gebeurd?

Ontwikkelingen rond cultuureducatie vinden natuurlijk niet alleen plaats in het kader van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit, ook binnen het onderwijs en buitenschools waren er de afgelopen vier jaar de nodige ontwikkelingen. We zetten er een aantal op een rijtje.

Professionalisering

De afgelopen jaren was er de nodige aandacht voor professionalisering op het gebied van cultuureducatie. Uiteraard zijn er weer meer ict'ers opgeleid voor het basisonderwijs, inmiddels zijn het er ruim 9.000. De belangstelling voor de post-hbo-opleiding Cultuurbegleiter is helaas achtergebleven bij de verwachting. Dit terwijl bestuurders en directeurs van basisscholen waardering hebben voor de kennis en expertise van medewerkers die de opleiding volgden, en die zien als waardevolle aanvulling op de aanwezige expertise. Door het tekort aan vervangers in het onderwijs komt het helaas ook regelmatig voor dat er geen ruimte is voor scholing van leerkrachten.

Penvoerders hebben de afgelopen periode veel initiatieven genomen voor na- en bijscholing. Uit een inventarisatie van de scholingsactiviteiten blijkt echter dat een samenhangende doorlopende lijn in nascholing ontbreekt: er is een grote diversiteit in het aanbod, er zijn grote verschillen tussen aanbieders, en grote verschillen in doelgroepen, organisatievorm en duur. Ook bij de kunstvakdocentenopleiding bij de kunsthogescholen is het aanbod aan bij- en nascholing van vakdocenten weinig samenhangend en bestaat slechts beperkt zicht op de behoeften van alumni.

Evaluatie-instrument voor scholen

Stichting Kunst & Cultuur heeft in de eerste periode CmK samen met de Rijksuniversiteit Groningen het digitale evaluatie-instrument EVI ontwikkeld om de groei van de scholen op het gebied van cultuuronderwijs te kunnen monitoren. EVI bevraagt de school op de volgende onderdelen:

- deskundigheid cultuuronderwijs
- visie en beleid
- doorlopende leerlijnen
- lokale samenwerking
- rol in het cultuureducatieve netwerk

In de afgelopen periode is het instrument doorontwikkeld tot EVI 2.0 en kan het ook op landelijk niveau ingezet worden om ontwikkelingen rond cultuureducatie in de volgende CmK-periode in beeld te brengen.¹ Een groot deel van de penvoerders heeft al aangegeven met dit instrument te willen gaan werken in de komende periode.

Méér Muziek in de Klas

Parallel aan en deels onderdeel uitmakend van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit was er specifieke aandacht voor het versterken van het muziekonderwijs in het primair onderwijs. In het begin was de aandacht vooral gericht op bewustwording en het belang van een doorlopende leerlijn muziek voor de basisschoolperiode via de subsidieregeling Impuls muziekonderwijs van het Fonds voor Cultuurparticipatie. De Stichting Méér Muziek in de Klas heeft haar focus geleidelijk aan van een nationale bewustwordingscampagne verschoven naar een meer lokale invulling met het programma Méér Muziek in de Klas Lokaal. Dit programma verankert

muziekonderwijs lokaal, regionaal en provinciaal door lokale convenanten, MuziekAkkoorden genaamd, af te sluiten. In deze MuziekAkkoorden komen scholen, schoolbesturen, overheden en bedrijfsleven in een bepaalde stad of regio overeen om muziekonderwijs op school te verduurzamen en te verankeren. In lijn hiermee ging in 2019 de regeling MuziekMatch van start om de publiek-private samenwerking lokaal of regionaal te stimuleren en ondersteunen. Om leerkrachten beter op te leiden voor muziekles in het basisonderwijs, ging in 2018 de Regeling professionalisering muziekonderwijs pabo's van start bij het Fonds. Alle pabo's in Nederland werken inmiddels in het kader van deze regeling samen met de conservatoria en hebben een convenant ondertekend voor een meerjarige samenwerking.

Curriculum.nu²

Het traject van curriculumherziening loopt nu al weer een tijdje en is eigenlijk gestart in de eerste periode van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit in 2014. In deze tweede CmK-periode hebben de Ontwikkelteams gewerkt aan een voorstel voor een doorlopend curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs in negen verschillende leergebieden, waaronder Kunst & Cultuur. De komende jaren zullen de voorstellen van de Ontwikkelteams nader bekeken worden en dienen als uitgangspunt voor nieuwe kerndoelen en exameneisen. Het voorstel van het Ontwikkelteam Kunst en Cultuur bestaat uit drie delen:

- een visiedeel
- een deel over de belangrijkste onderdelen van het leergebied: de Grote opdrachten

- een deel met een uitwerking van deze Grote Opdrachten in afzonderlijke Bouwstenen, enerzijds voor de onder- en bovenbouw van het primair onderwijs en anderzijds voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Het visiedeel benoemt het artistiek-creatieve proces als het centrale en onderscheidende element, en maakt een onderscheid tussen twee delen die terug te vinden zijn bij kunst en cultuur in het onderwijs: maken en betekenis geven aan de ene kant, en meemaken en betekenis geven aan de andere kant. Deze delen worden uitgewerkt in de acht Grote Opdrachten:

- artistiek-creatief vermogen (denk- en maakstrategieën)
- artistieke expressie
- artistieke technieken en vaardigheden
- artistieke innovatie
- kunst- en cultuurhistorische contexten
- functies van kunst
- beleven van kunst
- tonen en delen van eigen werk.

Activiteiten rond cultuureducatie bevatten altijd meerdere Grote Opdrachten in verschillende samenstellingen. De visie en de Grote Opdrachten vormen een uitstekend gespreksmodel voor scholen en culturele instellingen om met elkaar in gesprek te gaan over de versterking van de kwaliteit van cultuureducatie.

Integrale Kindcentra

Ook op andere plaatsen is er meer aandacht voor een doorlopende lijn van 0 tot 12 jaar. Bij Integrale Kindcentra gaat het om een vergaande samenwerking tussen de voorschoolse en buiten-

¹. Evi 2.0 is ontwikkeld door Stichting Kunst & Cultuur, Compenta, Kunstloc Brabant, KCR, Plein C, de Vereni-ging CultuurprofielScholen PO en Titia Lefers van der Zande (CEC) en kan op een groot draagvlak rekenen bij de penvoerders.

² <https://www.curriculum.nu/>

schoolse kinderopvang enerzijds en het basisonderwijs anderzijds. Integrale Kindcentra bieden een geïntegreerd aanbod voor 0-12 jarigen en er wordt gewerkt vanuit een gemeenschappelijke visie en een doorlopende leerlijn. Men richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen, op gepersonaliseerd leren in een rijke speelleeromgeving. Daar hoort ook een sterke verbinding bij tussen binnen- en buitenschools leren, met onder andere aandacht voor sport en kunst en cultuur.

De afgelopen vier jaar is het aantal Integrale Kindcentra beduidend toegenomen. De verwachting is dat deze trend de komende jaren doorzet en zal leiden tot verdergaande integratie van basisonderwijs en kinderopvang met ruimte en aandacht voor kunst en cultuur.

Platform Toekomst van Arbeid

Het Platform Toekomst van Arbeid is actief op de gebieden werken, leren en verzekeren. In juni 2020 heeft dit Platform het adviesrapport Investeren in Mensen³ gepresenteerd met bouwstenen op het gebied van werken, leren en verzekeren.

Eén van de onderdelen van het rapport is gericht op jonge kinderen en hun werkende ouders. Voorzieningen voor kinderen zijn namelijk voor beide ouders van invloed op hun mogelijkheden om te werken. Het voorstel is om een brede schooldag in te richten voor kinderen van 0-12 jaar, vijf dagen per week van ongeveer half negen tot half vier/vier uur. Door deze brede schooldag is er vijf dagen per week een voorziening waardoor beide ouders een baan kunnen nemen om een zelfstandig inkomen te verdienen en dit kunnen combineren met de zorg voor hun jonge kinderen. Op

deze manier ontstaan inclusieve omgevingen van goede kwaliteit waar alle kinderen vanaf jonge leeftijd samen spelen en leren en waar professionals op het gebied van leren en brede talentontwikkeling samenwerken.

De voorstellen die er liggen bieden kansen voor de versterking van cultuureducatie, zowel wat deelname als kwaliteit betreft. Want wat nu onder buitenschoolse educatie aan kunst en cultuur gedaan wordt, kan in de brede schooldag beter geïntegreerd worden in het binnenschoolse cultuuronderwijs.

Trendrapportage Theater-, Dans- en Muziekeducatie
Begin 2020 is de trendrapportage voor theater-, dans- en muziekeducatie⁴ gepresenteerd. Dit onderzoek is in 2019 uitgevoerd als opvolging van een soortgelijk onderzoek in 2012. Naast de vele overeenkomsten, is een van de opvallendste verschillen dat het belang van educatie sterk is toegenomen. Veel instellingen bieden meer educatieve activiteiten en de educatieve doelstelling heeft tegenwoordig een sterkere positie binnen de organisaties.

De effecten van de bezuinigingen vanaf 2013 zijn nog steeds voelbaar bij de overgebleven instellingen. De samenwerking met het onderwijs is lastiger dan voorheen, omdat tussenpersonen en organisaties waar instellingen gebruik van maakten voor de verspreiding van cultuureducatie, verdwenen zijn. Door het programma Cultuureducatie met Kwaliteit wordt er voor het primair onderwijs steeds meer maatwerk geleverd waardoor het aantal scholen dat van een kunstmenu gebruikmaakt is afgenomen. Hierdoor is het bijvoorbeeld voor muziekinstellingen en gezels-

schappen niet meer vanzelfsprekend dat zij hun schoolprogramma's kunnen afzetten. Het gevolg is dat culturele instellingen de scholen nu zelf benaderen met hun aanbod, wat extra tijd en inspanning kost.

Trendrapportage Museum- en Erfgoededucatie
In 2020 is de trendrapportage voor museum- en erfgoededucatie⁵ gepresenteerd als vervolg op eerder onderzoek in 2007. Ten opzichte van het vorige onderzoek laat deze trendrapportage zien dat de betrokkenheid van musea en erfgoedinstellingen bij het onderwijs fors is toegenomen. Vooral kleine musea en erfgoedinstellingen dragen intensief bij aan cultuureducatie voor en met scholen, vaak met behulp van vrijwilligers. De meeste activiteiten zijn bedoeld voor het primair en voortgezet onderwijs, waarbij leerlingen in het primair onderwijs de meeste aandacht krijgen, zowel van de grote als de middelgrote en kleine instellingen. Voor mbo-leerlingen is over de hele linie veel minder aandacht.

Iets minder dan de helft van alle instellingen is betrokken bij een CmK-project. Het gaat dan voornamelijk om instellingen die een collectie op het gebied van beeldende kunst en geschiedenis hebben. De instellingen werken dan samen met lokale partners en scholen.

² Zie ook: <https://vimeo.com/460195662>
³ Frank Kalshoven, Jenny Kossen, Silvie Zonderland; Investeren in mensen. Bouwstenen van een regeerakkoord over werken, leren en verzekeren; Amsterdam, 2020 (<https://www.toekomstvanarbeid.nl/publicaties/investeren-in-mensen/>)

⁴ <https://www.lkca.nl/samenvatting-trendrapport-theater-dans-muziekeducatie-2019>
⁵ www.lkca.nl/trendrapport-museum-en-erfgoededucatie-2019

Van visie naar ontwikkelingen

Ronald Kox en Marlies Tal

In 2012 beschreven de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad in hun advies Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren! drie hoofdrichtingen om te werken aan duurzame verbetering van de kwaliteit van cultuureducatie. Scholen moeten meer grip krijgen op de inhoud van cultuureducatie, de deskundigheid in de school moet verbeteren en de culturele infrastructuur moet meer in dienst staan van de school. Deze drie hoofdrichtingen vormen de basis voor het programma Cultuureducatie met Kwaliteit. Terugkijkend op zowel de eerste als de tweede periode van CmK kunnen we constateren dat hier hard aan gewerkt is, er veel in gang is gezet en er al mooie resultaten zijn behaald. Een belangrijke vraag is wel hoe duurzaam deze ontwikkelingen zijn en wat ze betekenen voor de komende periode.

Als we naar de ervaringen en ontwikkelingen van de afgelopen periode CmK kijken en de opgaven voor de komende periode daarbij betrekken, dan komen de volgende punten naar voren:

- Het is nog altijd nodig cultuureducatie te verbeteren en verder te verankeren in het curriculum. De ontwikkelingen in het kader van Curriculum.nu kunnen daar een belangrijke impuls aan geven. Voor scholen, penvoerders en culturele instellingen is het daarom belangrijk dat zij dit proces blijven volgen en zich hierover goed blijven informeren.
- Verankering van cultuureducatie in het onderwijs vraagt ook om een culturele infrastructuur in de omgeving van de school waar leerlingen de kennis en vaardigheden die zij op school hebben opgedaan, kunnen toepassen en verder kunnen uitbouwen. Als toeschouwer en als deelnemer. Op die ma-

nier hebben alle leerlingen gelijke kansen om zich breed te ontwikkelen en hun culturele vermogen te kunnen ontwikkelen. Hiervoor zijn investeringen in de gemeentelijke en provinciale culturele infrastructuur en de ondersteuningsstructuur essentieel.

- Culturele instellingen en scholen kunnen elkaars visie, doelen en inzet op het gebied van cultuureducatie nog beter leren kennen. De visie en Grote Opdrachten van het Ontwikkelteam Kunst en Cultuur van Curriculum.nu kunnen als gespreksmodel helpen om scholen en culturele instellingen meer inzicht te geven in elkaars activiteiten en mogelijkheden.
- Het is belangrijk dat culturele instellingen zich verdiepen in het onderwijs, zowel in de brede onderwijsdoelstellingen en -inhouden, als in werkwijze en proces, zodat zij kunnen aansluiten bij de vraag en mogelijkheden van

scholen. En andersom dat het onderwijs de meerwaarde van de culturele sector voor het onderwijs ziet.

- Kennisdeling en kennisnetwerken zijn van belang om elkaar te blijven informeren, inspireren en van elkaar te blijven leren. Mislukkingen met elkaar delen hoort daar ook bij.
- Met een gezamenlijk instrument om de ontwikkelingen bij scholen, penvoerders en culturele instellingen te volgen en evalueren, krijg je gemakkelijker inzicht in zowel de landelijke als de lokale ontwikkelingen en kun je deze kennis gebruiken voor verbeteringen.
- Als nieuwe scholen zich aansluiten bij het netwerk, is het belangrijk dat de penvoerder dit proces begeleidt. Ook is het goed als er een interne sleutelfiguur is, vaak de (interne) cultuurcoördinator, die ondersteuning biedt bij het creëren van draagvlak, bij het proces

van visievorming en bij de implementatie van Cultuureducatie met Kwaliteit. Tegelijkertijd mag je als penvoerder de scholen die al deelnemen aan CmK niet uit het oog verliezen en is het je taak het netwerk te onderhouden.

- Als je een traject voor deskundigheidsbevordering inzet voor docenten en educatief medewerkers van culturele instellingen, is het belangrijk dat je zorgt voor samenhang, dat je inzicht krijgt in de wensen en behoeften en dat je het programma goed afstemt met de docentenopleidingen.
- Werken vanuit een leerecosysteem kan helpen om de leeromgeving van de leerling in beeld te krijgen en het draagvlak voor cultuureducatie te versterken.
- Ouders zijn een belangrijke factor bij de culturele ontwikkeling en educatie van kinderen. Toch worden zij nog lang niet altijd

betrokken bij culturele activiteiten, of hooguit aan het einde van het proces om als publiek te komen kijken. Betrek ouders daarom gedurende een groter deel van het culturele proces.

- Het bestuurlijk kader, waarin rijk en lagere overheden met onderwijspartijen afgesproken hebben dat zij gezamenlijk gedurende een langere periode aan cultuureducatie zullen werken, heeft gezorgd voor een stabiele aanpak van cultuureducatie. Dit bestuurlijke kader zou een vervolg moeten krijgen, en zou helder moeten maken hoe de investeringen vanuit cultuur en vanuit onderwijs verdeeld worden.
- Met de tweede periode van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit zijn er belangrijke stappen gezet om de kwaliteit van cultuureducatie te verbeteren, vooral in het primair onderwijs. De komende periode zullen

alle betrokkenen zich moeten inzetten om de behaalde resultaten te borgen en het bereik te vergroten. Een hele opgave die veel zal vragen van de penvoerders en de culturele instellingen die scholen ondersteunen en samen met hen de mogelijkheden in kaart brengen en realiseren. De ervaringen uit de afgelopen acht jaar leren dat een periode van vier jaar te kort is om deze uitbreidingen te bestendigen. Het zou voor alle partijen een belangrijke steun in de rug zijn als zij zicht zouden hebben op een langere periode zodat zij met volle energie voor cultuureducatie aan de slag kunnen gaan.

Laten we ons daar hard voor maken en toekomstgericht de nieuwe CmK-periode ingaan.

Fotografie: KIDD Almere. ©Vera Duivenvoorden

Colofon

Cultuureducatie met Kwaliteit:

Kijk eens wat er kan

Terugblik op 4 jaar CmK

Deze publicatie is een samenwerking van LKCA en Fonds voor Cultuurparticipatie

Conceptontwikkelaars

Vera Meewis (LKCA) en Elgar Snelders (Fonds voor Cultuurparticipatie)

Auteurs

Ronald Kox, Elgar Snelders, Marlies Tal

Coördinatie verhalen penvoerders

Niek Pronk

Eindredactie

Heleen de Groot

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Drukwerk

Libertas Pascal Utrecht

ISBN 978-90-6997-164-3

Uitgever

LKCA
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

Het Fonds voor Cultuurparticipatie stimuleert het meedoen aan cultuur. We geven subsidie aan culturele initiatieven in het hele land. Op school en in de vrije tijd. Dwars door alle disciplines heen. Cultuur maakt iedereen. Jij toch ook?

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA en Fonds voor Cultuurparticipatie proberen publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met LKCA bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, december 2020

Met dank aan de 47 programma's voor hun enorme inzet de afgelopen vier jaar en hun bijdrage aan deze publicatie.

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

L
KCA

Cultuureducatie
met
Kwaliteit

Cultuureducatie
met
Kwaliteit